

JOURNAL OF BALKAN AND BLACK SEA STUDIES

No: 8 | June 2022

Journal of Balkan and Black Sea Studies

Year 5, Issue 8

June 2022

e-ISSN: 2667-470X

editors

Editor in Chief and Owner

Mehmet HACISALİHOĞLU, Prof. Dr.,
Yıldız Technical University,
Director of Center for Balkan and Black Sea Studies (BALKAR)

Managing/Section Editors

Former Yugoslavia:

Responsible Director: Hakan DEMİR, PhD., Sakarya University
Jahja MUHASILOVIĆ, PhD. International University of Sarajevo

Greece, Cyprus:

Deniz ERTUĞ, PhD., Istanbul

Albania, Kosovo:

Fatih Fuat TUNCER, Assoc. Prof. Dr., Istanbul Gelişim University

Caucasus, Russia:

Keisuke WAKIZAKA, Assist. Prof. Dr., Istanbul Gelişim University

Bulgaria, Romania:

Cengiz YOLCU, PhD cand., Istanbul 29 Mayıs University

Secretary

Zeyneb GÖKÇE (YTU BALKAR Assistants)

Editorial Board

Chair: Mehmet HACISALIHOĞLU, Prof. Dr.,
Fuat AKSU, Assoc. Prof. Dr., Yıldız Technical University
Isa BLUMI, Prof. Dr., American University of Sharjah
Cengiz ÇAĞLA, Prof. Dr., Yıldız Technical University
Ali ÇAKSU, Assoc. Prof. Dr., Yıldız Technical University
Bilgin ÇELİK, Assoc. Prof. Dr., Dokuz Eylül University
Neriman ERSOY-HACISALIHOĞLU, Assoc. Prof. Dr., Istanbul University
Ayşe KAYAPINAR, Prof. Dr., National Defence University
Levent KAYAPINAR, Prof. Dr., Ankara University
Elçin MACAR, Prof. Dr., Yıldız Technical University
Çiğdem NAS, Assoc. Prof. Dr., Yıldız Technical University
Ali Fuat ÖRENÇ, Prof. Dr., Istanbul University
Nurcan ÖZGÜR-BAKLACIOĞLU, Prof. Dr., Istanbul University
Esra ÖZSÜER, Assoc. Prof. Dr., Istanbul University
Laçın İdil ÖZTİÇ, Assoc. Prof. Yıldız Technical University
Milena PETKOVA, Assist. Prof. Dr., Kliment Ohridski University, Sofia
Cevdet ŞANLI, Assist. Prof. Dr., Yıldız Technical University
A. Gül TOKAY, PhD., Istanbul/London

International Advisory Board

Vermund AARBAKKE (Assist. Prof. Dr., Aristotelian University of Thessaloniki)
Fikret ADANIR (Prof. Dr., Bochum)
Yıldırım AĞANOĞLU (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)
Bülent AKYAY (Assist. Prof. Dr., Trakya University)
Giorgi ANCHABADZE (Prof. Dr., Ilia State University, Tbilisi)
Andrey ANDREEV (Prof. Dr., Veliko Tarnovo University)
Ali ASKER (Assoc. Prof. Dr., Karabük University)
Mustafa AYDIN (Prof. Dr., Kadir Has University)
Mustafa AYDIN (Prof. Dr., İstanbul University)
Ayşegül AYDINGÜN (Prof. Dr., Middle East Technical University)
Aydm BABUNA (Prof. Dr., Boğaziçi University)
Evgeniy BAHREVSKIY (Dr., Russian Cultural and Natural Institute, Moskva)
Bojan BALKOVEC, (Assoc. Prof. Dr., Ljubljana University)
Evren BALTA (Assoc. Prof. Dr., Özyeğin University)
Tsira BARAMIDZE (Prof. Dr., I. J. Tbilisi State University)
Nikica BARIĆ, (Dr. Croatian Institute of History)
Boban BATRIČEVIĆ, (Dr., University of Montenegro)
Milivoj BEŠLIN, (Dr., Belgrade University)
Kemal BEYDİLLİ (Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs University)
Ourania BESSİ (Dr. Birmingham University)

Yuliya BİLETİSKA (Dr. Erciyes University)
Faruk BİLİCİ (Prof. Dr., INALCO, Paris)
Bülent BİLMEZ (Prof. Dr., İstanbul Bilgi University)
Nuray BOZBORA (Prof. Dr. Marmara University)
Nazım CAFEROV (Assist. Prof. Dr., Azerbaijan State Economy University)
Zdenko ČEPIĆ, (Prof. Dr., Institute of Contemporary History -Slovenia)
Tihomir CIPEK, (Prof. Dr., Zagreb University)
Merab CHUKHUA (Assoc. Prof. Dr., I. J. Tbilisi State University)
Konrad CLEWING (Dr., Südost-Institut, Regensburg)
Ahmet CONKER (PhD., Yıldız Technical University)
Mitat ÇELİKPALA (Prof. Dr., Kadir Has University)
Birgül ÇOLAKOĞLU (Prof. Dr., İstanbul Technical University)
Melek DELİLBAŞI (Prof. Dr., Ankara)
Birgül DEMİRTAŞ (Prof. Dr., TOBB Economics and Technology University)
Ayşe DIETRICH (Prof. Dr., International Journal of Russian Studies)
Ljubodrag DIMIĆ, (Prof. Dr., Belgrad University)
Margarita DOBREVA (PhD., Institute for Balkan Studies, Sofia)
Feridun M. EMECEN (Prof. Dr., 29 Mayıs University)
Halit EREN (Prof. Dr., IRCICA Director General)
M. Ozan ERÖZDEN (Prof. Dr., MEF University)
Rossitsa GRADEVA (Assoc. Prof. Dr., American University in
Bulgaria/Blagoevgrad)
Nevena GRAMATIKOVA (PhD., Bulgarian National Library)
Darina GRIGOROVA (Prof. Dr., Sofia University)
Abdurrahman GÜMÜŞ (Dr., Yıldız Technical University)
Abdullah GÜNDOĞDU (Prof. Dr., Ankara University)
Sadriye GÜNEŞ (Assoc. Prof. Dr., İstanbul University)
Fuat HACISALİHOĞLU (Assist. Prof. Dr., Ordu University)
Ali HÜSEYİNOĞLU (Assoc. Prof. Dr., Trakya University)
Nedim İPEK (Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University)
Toğrul İSMAYIL (Prof. Dr., Sütçü İmam University)
Mümin İSOV (Assist. Prof. Dr., Trakya University)
Husnija KAMBEROVIĆ, (Prof. Dr., Sarajevo University)
Tomasz KAMUSELLA (Assoc. Prof. Dr., The University of St Andrews)
Ertuğrul KARAKUŞ (Assoc. Prof. Dr., Kırklareli University)
Ayşe KAYAPINAR (Prof. Dr., National Defense University)
Levent KAYAPINAR (Prof. Dr., Ankara University)
Özkan Özer KESKİN (PhD., Ordu)
Machiel KIEL (Prof. Dr., Bonn)
Hakan KIRIMLI (Prof. Dr., Bilkent University, Ankara)
Markus KOLLER (Prof. Dr., Bochum University)
Işık KUŞÇU (Assoc. Prof. Dr., Middle East Technical University)
Şule KUT (Prof. Dr., Okan University İstanbul)
Elçin MACAR (Prof. Dr., Yıldız Teknik University)
Hans Georg MAJER (Prof. Dr., Munich)
Mirjana MARINKOVIĆ (Prof. Dr., Belgrade University)
Admir MULAOSMANOVIĆ (PhD., International University of Sarajevo)

Mirela MURGESCU (Prof. Dr., Bucharest University)
Ghia NODIA (Prof. Dr., Ilia State University, Tbilisi)
Hasan OKTAY (Assoc. Prof. Dr., Uluslararası Vizyon University, Gostivar)
Mehmet Akif OKUR (Prof. Dr., Yıldız Technical University)
Mehmet ÖLMEZ (Prof. Dr., Istanbul University)
Gencer ÖZCAN (Prof. Dr., Istanbul Bilgi University)
Kader ÖZLEM (Assist. Prof. Dr., Uludağ University)
Enriketa Papa PANDELEJMONI (PhD., Tirana University)
Ivan PARVEV (Prof. Dr., Sofia Kliment Ohridski University)
Antoni PEHAR (PhD., Sarajevo)
Spyridon PLOUMIDIS (PhD., National Kapodistrian University of Athens)
Lyubomir POZHARLIEV (Dr. phil., Leibniz-Institut für Länderkunde, Leipzig)
Radmila RADIĆ, (PhD., Institute for Recent History of Serbia)
Mihai Sorin RADULESCU (Prof. Dr., Bucharest University)
Florian RIEDLER (Dr. phil., University of Leipzig)
Biljana RISTOVSKA-JOSIFOVSKA (Prof. Dr., Institute of National History,
Skopje)
Stefan ROHDEWALD (Prof. Dr., University of Leipzig)
Orlin SABEV (Prof. Dr., Institute for Balkan Studies, Sofia)
Georgios SALAKIDES (Assoc. Prof. Dr., Thrace Demokretus University,
Komotini)
Abdullah SAYDAM (Prof. Dr., Erciyes University)
Oliver Jens SCHMITT (Prof. Dr., University of Vienna)
Oleksandr SEREDA (Assist. Prof. Dr., İstanbulUniversity)
İbrahim SEZGİN (Prof. Dr., Edirne)
S. Akşin SOMEL (Assoc. Prof. Dr., Sabancı University)
Ali Emre SUCU (Ph.D. candidate, MGIMO Moscow)
Ilira SULO (Prof. Dr., University of Tirana)
Oktay F. TANRISEVER (Prof. Dr., ODTÜ)
Abdullah TEMİZKAN (Assoc. Prof. Dr., Ege University)
Ljubinka TRGOVČEVIĆ (Prof. Dr., Belgrade University)
Zaza TSURTSUMIA (Prof. Dr., Queen Tamar University, Tbilisi)
Tsvetelina TSVETKOVA (PhD., Sofia)
Ömer TURAN (Prof. Dr., Middle East Technical University)
Fatma Sel TURHAN (Assoc. Prof. Dr., Istanbul Technical University)
Novica VELJANOVSKI, (Prof. Dr., Macedonia)
Anđelko VLAŠIĆ, (PhD., Croatian Institute of History)
Zeynep ZAFER (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi)

General Information

Journal of Balkan and Black Sea Studies is an interdisciplinary refereed journal focusing on the humanities and social sciences of the Balkan countries and the former Soviet republics. The journal welcomes contributions in the fields of history, economics, politics, international relations, culture, art, geography, literature, theology, ethnography and environmental sciences. The idea behind this initiative is to extend a cross-cultural and cross-disciplinary approach over issues of regional importance. Under this light, the journal aspires to act as an academic forum for scholars in historical as well as contemporary context on a wide range of cross-regional issues and to provide the epistemological framework for a comparative investigation, which would enhance our understanding of the Balkan, and Black Sea societies, politics and communities. Furthermore, manuscripts connecting the region with wider scopes, such as technological applications, will be also considered.

The journal is published online with two issues per year (June and December) commencing in 2018 and themed issues are anticipated. Submitted manuscripts should be original and not published or under consideration for publication elsewhere. Their length should not exceed 8.000 words. The manuscript will be subject to anonymous peer-review by at least two members of the scientific committee. The use of graphics and images in colour is encouraged and not subject to limitations (within reason). However, it is the responsibility of the individual authors to acquire copyright permission if needed. The language for manuscripts is English and Turkish. Articles, other than in English or Turkish, will be occasionally accepted. Articles must have an abstract of up to 150 words in English.

Indexes and Platforms: ISI, DRJI, ASOS, Cite Factor, H-Soz-Kult, H-Net, WorldCat, ResearchGate, WZB, academia.edu.

Copyright@2022 by BALKAR

Design and Page Setting

Mehmet Hacısalihoğlu

Conditions of Publication

Guidelines for Submission: Each issue will include articles, review essays, and shorter book reviews. All articles are to be submitted in electronic form to the journal editorial board at <http://dergipark.org.tr/balkar> and at balkar@yildiz.edu.tr. Submissions are to be up to 8,000 words in length and may be accompanied by footnotes and a bibliography. Transliterations will be kept to a minimum, and when used will follow the standard adopted by the appropriate scholarly bodies in the respective language areas. Articles are expected to be written in English though submissions in other languages can also be considered. Review essays are to be up to 4,000 words in length. They may review one or more books and may also focus on multiple works of a single author, works in a series, or publications around particular historical sources. Book reviews are to be 1,000 words in length.

Review of Submissions: All submissions are evaluated through a double-blind review process and include review both by editorial board members and external reviewers. *Publishable Copy:* Articles are to be submitted via electronic means in Word format and accompanied by a copy in pdf format. The pictures and figures should be sent separately in 200 dpi resolution in tif format.

General Style Rules: 1. The text must be formatted with 1.5-inch margins and be double-spaced. 2. A separate cover sheet must be included with the manuscript title, author's name, ORCID iD Number, professional affiliation, complete mailing address and telephone number. 3. A short abstract of 70–100 words in English (including also key words) should accompany the article. 4. Capitalization: authors should be consistent in their use of capitalization. 5. Italics: the titles of works and periodicals should normally be italicized. Foreign words should also be italicized. 6. In general, foreign words and phrases, both in main text and footnotes should be provided in translation. All non-Roman alphabets should be transliterated according to the rules of international transliteration. 7. All articles should include footnotes. 8. All articles should have a bibliography at the end of the article. 9. Illustrations, tables, maps and figures must be numbered consecutively in the text and captions identifying the source of any image or data should be used. Figure title: below the picture; Table title: above the table. 10. For further reference, The Chicago Manual of Style Online (<http://www.chicagomanualofstyle.org>) is recommended.

Editorial Office Contacts

Journal Website: <http://dergipark.org.tr/balkar>

Postal address:

BALKAR, Yıldız Technical University,

Davutpaşa Campus, İİBF,

34220 Esenler, Istanbul-Turkey

e-mail: balkar@yildiz.edu.tr

Tel: +90212383 68 33

Contents

Articles

11-38

Tuna'nın Kuzeyinde İktidar Kavgası: Matei Basarab'ın Eflak'ta Giriştiği
Mücadeleler (1632-1654)
Yusuf Heper, Dr.,

39-73

Revised Image of the Ottoman-Turks in the Current Sixth-Grade Greek
History Textbook: A Comparative Analysis with the Previous
Curriculum
Betül Ayanoğlu, PhD.,
Yıldız Technical University, Istanbul

75-100

EU Conditionality on Normalization Deal of Serbia and Kosovo:
Standards Before Status Approach Still Valid?
Pınar Atakara, PhD.,
İstanbul University

101-125

Greek-Turkish Relations: The Role of the Media amidst Two Crises
Vlasis Vlasidis, et al.,
University of Macedonia, Greece

127-154

Karabağ Savaşı Sonrası Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri
Yıldız Deveci Bozkuş, Prof. Dr.,
Ankara University

155-167

Yugoslav Kaynak ve Rivayetleri Işığında Sokullu Mehmed Paşa
(Olga Ziroyević)
Mehmet Yılmaz Akbulut, Dr., (trl.),
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Book Review

169-173

Ramazan Hakkı Öztan & Alp Yenen (eds.), *Age of Rogues: Rebels, Revolutionaries and Racketeers at the Frontiers of Empires*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021, xxiii+400 p., ISBN: 978-1-4744-6262-4.

Cengiz Yolcu, Arş. Gör.,
İstanbul 29 Mayıs University

Editorial

Journal of Balkan and Black Sea Studies is an Istanbul-based journal aiming at strengthening academic exchange among social scientists from Turkey, the Balkans, the Caucasus and Eastern European countries. We started the journal in 2018 and have published seven issues until now. The eighth issue includes five research articles, one translated article and one book review.

The first article of the issue titled “Tuna’nın Kuzeyinde İktidar Kavgası: Matei Basarab’ın Eflak’ta Giriştiği Mücadeleler (1632-1654)” by *Dr. Yusuf Heper* deals with the issue that how Matei Basarab came to power after the pro-Greek voivodes with the support of Transylvanian Prince I. Gheorghe Rákóczy and Abaza Mehmed Pasha. In this respect, Basarab acted together with Transylvanian Principality in foreign policy, and he did not hesitate to form an alliance against the Ottoman Empire. On the other hand, he had to struggle against Vasile Lupu who acted with his passion for voivodeship.

The second article of the issue titled “Revised Image of the Ottoman-Turks in the Current Sixth-Grade Greek History Textbook: A Comparative Analysis with the Previous Curriculum” by *Betül Ayanoğlu, PhD.*, traces back the formation processes of established stereotypes and the image of other(s) in relation to forming a positive self-image. Greece and Turkey have long been discussing forming teams of bilateral experts to emend their history textbooks, in particular removing othering and negative other images. The focus of this study is limited to the current sixth-grade Greek history textbook, which launched to displace a history textbook that was used for over two decades.

The third research article of the issue 8 titled “EU Conditionality on Normalization Deal of Serbia and Kosovo: Standards Before Status Approach Still Valid?” by *Pınar Atakara, Phd.*, aims to discuss ‘standards before status’ approach seized by the international community referred to eight main conditionality for Kosovo. The paper argues that complying with standards is still key to the EU conditionality policy implied. Nonetheless, the political developments prove that mutually-agreed solution to the status issue could be referred as the foremost component of the Dialogue.

The fourth research article of the issue titled “Greek-Turkish Relations: The Role of the Media amidst Two Crises” by *Vlasis Vlasidis, et al.* aims to examine the crises that appeared a few days apart, the effort of refugees-migrants from Asia and Africa that are temporarily residing in Turkey to cross the Greek-Turkish border on the Evros/Meric river, and the health crisis caused by the arrival of coronavirus in the other state.

The fifth research article of the issue 8 titled “Karabağ Savaşı Sonrası Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri” by *Yıldız Devenci Bozkuş, Prof. Dr.*, focuses on the regional and global effects of the 44-day Karabakh war in 2020, after thirty years of occupation. The author discusses the Russian-Ukrainian war, Turkey’s relations with Russia, the expansion of NATO and the effects of the energy crisis in the world on Turkey-Azerbaijan-Armenia relations in the first place, and then, how the last Karabakh war affected Turkey-Azerbaijan and Turkey-Armenia relations and the global repercussions of the Azerbaijani victory.

The eighth issue of *Journal of Balkan and Black Sea Studies* includes a translated article. *Olga Ziroyević’s* article, originally titled “Mehmed Pascha Sokolli im Lichte Jugoslawischer Quellen und Überlieferungen” (in German) has been translated into Turkish by *Mehmet Yılmaz Akbulut, PhD.* The research of Olga Ziroyević in the Dubrovnik archive is a new source work for Sokullu Mehmed Pasha. Moreover, the author’s work evaluates the narratives in Serbian legends about Mehmed Pasha as historical data.

The issue also includes one book review, Ramazan Hakkı Öztan & Alp Yenen (eds.), *Age of Rogues: Rebels, Revolutionaries and Racketeers at the Frontiers of Empires* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021) was reviewed by *Cengiz Yolcu.*

I would like to thank the editorial board members of our journal, especially *Cengiz Yolcu*, for their hard work and contributions to this issue. I also thank the authors of the articles and all the referees for their precious efforts during the evaluation process of the articles.

Mehmet Hacısalihoğlu, Prof. Dr.

Editor in Chief

Tuna'nın Kuzeyinde İktidar Kavgası: Matei Basarab'ın Eflak'ta Giriştiği Mücadeleler (1632-1654)**

Yusuf Heper*

Abstract:

Power Struggle in the North of the Danube: Matei Basarab's Conflicts in the Wallachia (1632-1654)

The assassination of the Wallachian Voivode Michael the Brave turned the political balances in Wallachia in favour of the Ottoman Empire. However, intervention of the Habsburgs to Wallachian government through Radu Şerban changed the balance of power in the region. Matei Basarab came to power after the pro-Greek voivodes with the support of Transylvanian Prince I. Gheorghe Rákóczy and Abaza Mehmed Pasha. In this respect, he acted together with Transylvanian Principality in foreign policy, and he did not hesitate to form an alliance against Ottoman Empire. On the other hand, he had to struggle with Vasile Lupu who acted with his passion for voivodeship. During this period, Wallachian area witnessed many struggles between Matei Basarab and Vasile Lupu. As a matter of fact, when Vasile Lupu was planning to organize an expedition on Wallachia, appeared a group of boyars led by Gheorghe Ştefan in Moldavia, turned all his plans upside down. Vasile Lupu's rivals taking advantage of this, they sent G. Ştefan to Moldavia and made him as a voivode. However, Vasile Lupu helps of his son in law, Timus, he distracted the rebels away. Finally, his attack against Matei Basarab whom he held responsible all this, prepared his end in Moldavia.

Key words: Balkan, Transilyvania, Moldavia, Vasile Lupu, Gheorghe Rákóczy, Abaza Mehmed Pasha.

---

* Ph.D., ORCID ID: 0000-0002-6044-0126; e-mail: yusufheper64@hotmail.com.

** I would like to thank Dr. Adrian Tertecel from the South East European Studies (Bucharest) and Rodica Opris from the Library of Oradea who contributed to this article by providing some important sources.

Giriş

XVII. yüzyılın hemen başlarında Leh Hatman Zamoyski, Telejan yakınlarında bulunan Bucov'da (Ploieşti yakınlarında¹) Voyvoda Mihail'i mağlubiyete uğratmanın verdiği cesaretle, Eflak boyarlarına danışmadan Simion'u voyvodalığa getirmesi, Lehistan'ın Boğdan'dan sonra Eflak üzerinde de söz sahibi olmasının yolunu açan bir gelişme oldu. Üstelik Elçi Andrei Rembovski aracılığı ile İstanbul'a haber yollayan Zamoyski, bu konuda İstanbul'un desteğini dahi aldı. Simion'un Osmanlı'ya yaptığı hizmetler göz önüne alınarak, Eflak voyvodalığının kendisine verilmesinde bir beis görülmedi². Zira Eflak boyarlarının rızası olmadan, Lehistan ve Boğdan iş birliği ile başa getirilen Simion'un voyvoda olması hiç de hoş karşılanmadı. Onun yönetime gelmesinden kısa bir süre sonra, Eflak'ın tüm bölgelerinde iktidara karşı sesler yükselmeye başladı³. Bu noktada Ion Tarnowski'nin Hatman Zamoyski'ye gönderdiği mesaj, Eflaklı boyarlar ile Simion arasındaki anlaşmazlıklara dikkat çekmekteydi. Bu anlaşmazlıkların temelinde, Simion'un Eflak ile bir kan bağı bulunmaması (Boğdan menşeli bir soylu olması) ve yönetimde Boğdanlı boyarlara söz hakkı tanınması yatmaktaydı. Eflak'ta Simion'un güçlenmesinden rahatsız olan boyarlar, 1601 yazında onu yönetimden uzaklaştırdığı gibi Lehistan'ın Eflak ile iş birliğinin önünü kestiler⁴.

Simion'a karşı gelen bu grupların başında Radu Şerban bulunmaktaydı. O, Mihail döneminde Osmanlı karşıtı boyar grubunu temsil eden zümre içerisinde yer almış ve Mihail'e olan sadakatinden dolayı "*Paharnic*" sıfatıyla Eflak'ta hayli güç elde etmişti. Mihail'in ayrılmasından sonra Radu Şerban, Buzeştili Kardeşler ile birlikte Eflak'ta kalmaya devam etti ancak burada Lehistan desteği ile oluşturulan Simion'un ittifakına da katılmadı. Bunun sağladığı avantajla Radu Şerban, Voyvoda Simion'a karşı Buzeştili Kardeşlerin oluşturduğu askerî

¹ Voyvoda Mihail'in Eflak topraklarını korumak adına Leh Hatmanı Zamoyski ve taht adayı Simion ile giriştiği mücadelelerin yapıldığı yerdir. Mihail'in öncü kuvvetleri 12 Ekim 1600'de "*Năeni*" ve 14 Ekim'de "*Ceptura*"da Leh ordularının ilerlemesini durduramadı. Bunun neticesinde bu savaştan mağlup ayrılan Mihail, Eflak'tan Avusturya'ya kaçmak durumunda kaldı. Bk. Constantin Giurescu, *Istoria Românilor (Partea a Doua dela Mircea Cel Bătrân și Alexandru Cel Bun până la Mihai Viteazul)*, cilt II (Partea Întâi), (Bükreş: Fundație Pentru Literatură și Artă Regele Carol II, 1943), 291.

² Th. Holban, "Contribuții la Istoria Domniei Muntenestești a Lui Simion Movilă", *Revista Istorică*, Nr. 4-6, Anul al XXIII-lea April-Lunie (1937), 148.

³ Holban, "Contribuții la Istoria Domniei Muntenestești", 148.

⁴ Florin Constantiniu, "De la Mihai Viteazul la Fanarioți: Observații Asupra Politicii Externe Românești", *Studii și Materiale de Istorie Medie*, VIII, (1975), 113.

gruplara vekâleten kumandanlık etti. Şerban, Eflak'ta Simion'a karşı oluşan memnuniyetsizliği iyi değerlendirerek onu Boğdan'a kardeşinin yanına çekilmeye mecbur bıraktı⁵. Bir müddet sonra Simion voyvoda, Boğdan ve Tatar kuvvetlerinin desteği ile Eflak'ta iktidarı ele alsa da Radu Şerban boyarların desteği ve askerî yeteneklerinin⁶ de avantajı ile 1602 yılında Eflak'ta yeniden voyvodalığını ilan etti⁷. Eflak'ta Radu Şerban'ın yeniden yönetimi ele alması (1602-1611), buradaki dengelerin Habsburglar lehine geliştiğinin göstergesiydi. Habsburg adayı olan Radu Şerban, bir müddet İstanbul tarafından onay alamamış, daha sonra Eflak'ta gelişen şartlar İstanbul'un fikir değiştirmesine sebep olmuştur. Neticede Radu Şerban artık padişah tarafından onaylanan bir voyvoda haline geldi⁸. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Radu Şerban'ın Eflak'taki iktidarı uzun süreli olmadı. Çünkü Erdel voyvodalığındaki politik değişimler onun Eflak'taki geleceğini yakından etkiledi. Erdel Prensi Gabriel Bathory'nin Rumen voyvodalarını birleştirme hayaline kapılması ve Radu Şerban'ı kendisine rakip olarak görmesi onun sonunu hazırladı⁹.

Habsburgların adayı olan Radu Şerban'ın 1611 yılı başlarında Eflak'tan ayrılması, buradaki güç terazisini yeniden Osmanlı lehine değiştirdi. Onun gidişiyle doğan otorite boşluğu, Osmanlıların bu bölgede güvendiği bir isim olan Mihnea Turcitol'un oğlu Radu Mihnea ile dolduruldu. Bu amaçla Eflak'a giden Ömer Paşa, Radu Mihnea'yı voyvoda olarak yönetime getirdi¹⁰. Radu Mihnea, Eflak'taki iktidarı boyunca Radu Şerban'ın Eflak'ta yeniden voyvoda olmasına mâni olmaya çalıştı. Nitekim 1616 yılında Boğdan'daki siyasi kargaşalar, Radu

⁵ Constantin Rezachevici, "Viața Politică în Primele Trei Decenii Ale Secolului Al XVII-lea. Epoca lui Radu Şerban, a Moveștilor și a lui Gabriel Bethlen", *Istoria Românilor*, cilt V, (Coordonator: Virgil Căndea), (Bükreş: Editura Enciclopedică, 2003), 36.

⁶ Tarihi kaynaklar, Radu Şerban'ın Eflak'ta voyvoda oluşunu onun askerî bakımdan yetenekli olmasına bağlamaktadır. Bu hususta Basta'nın sekreteri olan Ciro Spontoni, onu "deneyimli bir asker" ve "savaşçı bir prens" olarak tanımlamaktadır. Braşovlu Mihail Weiss ise, "askerî işlerde oldukça becerikli" bir lider olarak tasvir etmektedir. Bk. *Istoria Militară A Poporului Român, Epoca De Glorie A Oastei Celei Mari. A Doua Jumătate A Secolului Al XIV-lea-Prima Jumătate A Secolului Al XVI-lea*, (Autorii volumului: Gheorghe Cantacuzino, Paul Cernovodeanu, Mihai Maxim vd.), cilt III, (Bükreş: Editura Militară, 1987), 231.

⁷ Veniamin Ciobanu, *Politică și Diplomatie în Secolul Al XVII-lea, Țările Române În Raporturile Polono-Ottomano-Habsburgice (1601-1634)*, (Bükreş: Editura Academiei Române, 1994), 31-32.

⁸ Ciobanu, "Politică și Diplomatie", 38, 43; Constantin Rezachevici, "Domeniul Boieresc al lui Radu Şerban", *Studii Revistă de Istorie*, no. 3, cilt 23, (1970), 483.

⁹ Călin Felezeu, *Principatul Transilvaniei în Epoca Suzeranității Otomane (1541-1688)* (Cluj-Napoca: Bybliotek, 2013), 114.

¹⁰ Ion Ionaşcu, "Date Noi Relative la Radu Vodă Mihnea în Țara Românească", *Studii Revistă de Istorie*, no. 3, yıl 14, (1961), 711.

Mihnea'nın orada görev yapmasını gerektirdi. Eflak'ta doğan otorite boşluğu Osmanlıları yeni adaylar aramaya yöneltti. Bu adaylar arasında Radu Mihnea tarafından merkeze önerilen Gavrilâş, Eflak'taki boyarlar ile sultanın onayını aldığı halde Damat Mehmed Paşa'nın isteği üzerine yerini Alexandru İliâş'a bıraktı¹¹. Nitekim Eflak'ta Matei Basarab'ın voyvoda oluşuna değin geçen süre zarfında bölgede görev yapan voyvodalar Eflak'ta istikrarlı bir yönetim sergileyemediler. Alexandru İliâş (1627-1629), Leon Tomşa (1629-1632) ve Radu İliâş (1632) sadece Osmanlı'ya yüksek meblağda para ödeyerek bu makamı sembolik olarak elde ettiler¹². En nihayetinde Matei Basarab, Silistre Beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa ve Erdel Prensi I. Gheorghe Rákóczy'den aldığı destekle birlikte Eflak'ta voyvoda olmayı başardı ve böylece XVII. yüzyılda Eflak'ta en uzun süre voyvodalık yapan bir isim haline geldi. Bu çalışmada, 1632 yılında Eflak voyvodası olan Matei Basarab'ın yönetime geliş sürecinde yaptığı savaşlar, sonrasında Erdel Prensi I. Gheorghe Rákóczy ile geliştirdiği siyaset ve ölümüne değin Eflak'ta yürüttüğü iç ve dış mücadeleler tarihsel kronolojiye uygun olarak ortaya konulacaktır. Matei Basarab dönemine ait Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nde çok kısıtlı belgeler yer alırken Rumen literatüründe yer alan bilgiler, bu dönemin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

XVII. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Eflak'ta Yaşanan Güç Mücadeleleri ve Matei Basarab'ın Voyvoda Oluşu

XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde, Eflak yönetimine gelen Leon Tomşa, hanedandan gelmemesi sebebiyle burada kendisine pek fazla taraftar bulamamıştı. Leon'un voyvodalık makamı için borç para alması ve Eflak yönetiminde Rum kökenli kişilere yer vermesi kendisini zor durumda bıraktığı gibi, onu güçlü bir boyar muhalefeti ile karşı karşıya getirdi¹³. Özellikle Rum kökenli boyar ve tacirlerin Tuna'nın kuzeyine gelerek ülkenin kaynaklarını sömürmede yerel boyarlardan daha etkin davranmaları, Eflak'taki ayaklanmaların temel sebebini oluşturmaktadır. Bu yüzden yerel boyarlar, ülkenin kaynaklarını sömüren bu yabancı unsurları makamlarından uzaklaştırmakla tehdit ettiler. Bu asilerden birisi tıpkı Lupu Mehedințeanu gibi liderliği eline alarak Eflak'ta Rum

¹¹ Rezachevici, "Viața Politică în Primele Trei Decenii Ale Secolului Al XVII-lea", 53, 56.

¹² Constantin Rezachevici, "Politica Internă și Externă a Țărilor Române în Primele Trei Decenii ale Secolului al XVII-lea", *Revista de Istorie*, cilt 38, no. 1, (1985), 15.

¹³ Yusuf Heper, *Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634)*, (Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2020), 283-284.

kökenli yöneticilere karşı isyan hareketini başlattı¹⁴. Eflak'taki isyanların başlamasını sadece Rum kökenli yöneticilerin yönetimde yer almasıyla ilgili bir durum olmadığı Eflaklı müelliflerce dile getirilmektedir. Bu isyanlarla ilgili olarak Eflak tarihçisi Radu Popescu, Leon voyvodanın Eflak'ı zor şartlarda ele aldığından boyarlara yüklenen ağır vergilerin onları fakirleştirdiğini ve durumun kötüye gittiğini gören Oltenyalı boyarların çareyi kaçmak ya da saklanmakta bulduğunu yazar¹⁵. Buna benzer şekilde Kantakuzen de: "*Fakir Eflak halkı üzerine yüklenen onca ağır vergilerin ödenmekte güçlük çekilmesi, Oltenya (Rum. Oltenia) bölgesindeki tüm illeri boşalttı ve herkes kaçabildiği yöne kaçtı*"¹⁶ diyerek bu isyanın çıkış noktasını ekonomik yönden kötü gidişata bağlamaktadır. Bu noktada Eflak'ta görülen isyanlarının sebebinin iki faktöre bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Eflak'taki isyanlarla birlikte Leon voyvoda, boyarları ve askerleri yatıştırmak için bir dizi kanunlar yayımladı. Böylece Eflak'tan kaçan boyarların geri gelmesi ve Leon'a sadakatle hizmet etmesi amaçlanmıştı. Erdel'e sığınan boyarları ikna etmek için gönderilen elçiler Târgu Jiu'ya ulaştıklarında, mülteci boyarları korumakla mükellef olan Barbu Brădescu ve Mihai Coțofeanu ile karşılaştılar. Bu muhafızların arkasında ise Matei Ağa tarafından idare edilen bir ordu yer almaktaydı. Daha çok Hațeg bölgesinden toplanan askerler ile mülteci boyarların oluşturduğu bu küçük çaplı ordu, Vilcanul geçidinden geçerek Oltenya'nın kuzeyine giriş yaptı. Bunu haber alan Leon voyvoda, vakit kaybetmeden Spătar Miho'ya bir birlik tahsis ederek isyancıların üzerine gönderdi. Ancak güçlü olan Matei'nin ordusu Spătar Miho'yu mağlup etti. Eflak'taki durumun ciddiyetini kavrayan Voyvoda Leon ilk olarak eşi ve ailesinin güvenliğini sağlanması için onları Yergöğü Kalesi'ne (Rum. *Giurgiu*) gönderdi. Daha sonra Matei tarafından idare edilen isyancıları karşılamak için Prisăceni'ye geldi ve burada güvendiği boyarlarla bir "*Büyük Danışma Kurul/Sfat Mare*" toplantısı yaptı. Bu mecliste tecrübe sahibi boyarlar, Leon voyvodanın isyancılarla direkt savaşmayı onları Bükreş'te¹⁷

¹⁴ Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, (Bükreş: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988), 11.

¹⁵ Viața și Opera lui Radu Popescu, (publicată de N. Simache ve Tr. Cristescu), *Cronicile Românești*, cilt IV, (1943), 125.

¹⁶ *Letopisețul Cantacuzinesc: Istoria Țării Românești (1290-1690)*, Ediție Critică Întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, (Bükreş: Editura Academiei R.P.R, 1960), 95-96.

¹⁷ 1632 yılı ilkbaharında Eflak başkentini ziyaret eden Paul Strassburg, Voyvoda Leon'un Eflak'ta isyan eden hainlerden sitemle söz ettiğine tanık olurken, voyvodanın isyancıları Bükreş'te mağlup ettiği yeri bizzat gördüğünü ve savaşta ölenler için dikilen anıtın kendisine gösterildiğini yazar. Hatta savaşta kaçıp yeniden Erdel'e sığınan boyarların, Prens I. Gh. Rákóczy'den talep edildiği halde, Rákóczy'in Osmanlı ile arasının bozulacağı

(bugünkü Slobozia Kilisesi'nin olduğu yer) beklemenin daha uygun olacağı yönünde tavsiye verdiler. Bu önerileri dikkate alan Leon voyvoda, 23 Ağustos 1631 tarihinde kendisine bağlı paralı askerlerle Bükreş'te isyancılarla çok sıkı bir savaşa girdi ve savaştan zaferle ayrıldı. Rumen kaynaklarında bu savaşın teferruatı hakkında çok fazla bilgi bulunmazken¹⁸ sadece savaş alanında birçok boyarın hayatını kaybettiği ve çoğu boyarın yine Eflak'tan kaçmayı başardığı yazılıdır¹⁹. Billhassa Rumen iç yazışmalarında bu savaşa dair Voyvoda Leon Tomşa'nun yazdığı şu cümleler dikkat çekicidir: "... Matei Ağa, Erdel'den topladığı orduyla birlikte voyvodalık sevdasıyla bana karşı isyan etti. Hürmetli sultanın verdiği sancağı hiçe sayarak benim topraklarımı kötülüklerle yok etmek ve benimle savaşmak için Bükreş'te bulunan Bağlar Ovası'na (Rum. Şesul Viilor) geldi. Tanrı, düşmanlarımın boynunu kılıcımın altına getirdi. ... Sultanın ve Eflak'ın düşmanı olan hain Matei Ağa burada sahip olduğu tüm servetini ve köylerini kaybetti...²⁰".

Leon voyvodanın isyancılar üzerine kazandığı bu zaferin hemen ardından İstanbul nezdinde yaptığı girişimlerde, Erdel Prensi I. Gheorghe Rákóczy' in bu işte parmağının olduğunu kanıtlama çabaları onun sonunu hazırlayan bir etmen oldu. Öyle ki Leon voyvoda, isyancılarla yaptığı savaşta Erdel dahilinde bulunan Hunedoara ilinden bazı soyluların da bulunduğu kişileri İstanbul'a göndererek, Matei Ağa'nın Erdel'den yardım aldığını kanıtlamaya çalıştı²¹. Bu suçlamalara kayıtsız kalmayan I. Gheorghe Rákóczy, İstanbul'daki etkisini kullanarak Leon voyvodanın görevden alınmasını sağladı. Eflak'taki bu olaylar üzerine 2/12 Ağustos 1632 yılında Matei Basarab, yeniden voyvoda olmak ümidiyle karşı harekete geçti. Matei'nin elinde bulundurduğu askerî birlik, Alman paralı askerler, Haşeg'deki Rumen soylularının getirdikleri birlikler ve Caran-Sebeş ve Lugoj civarından toplanan Rumenlerden müteşekkildi²². Sultan

---

gerekçesiyle bu taleplerin yerine getirilmediğini belirtir. Bk. *Călători Străini Despre Țările Române*, (volum îngrijit de Maria Holban și colab.), cilt V, (Bükreş: Editura Științifică, 1973), 66.

¹⁸ Eflaklı müellif Radu Popescu Bükreş yakınlarında yapılan bu savaşta Matei'nin yeğeni Preda Brâncoveanul ve Logofat Radul gibi önemli kişilerin esir edildiğini belirtirken Leon voyvodanın onlara kötü muamele yapmadığını yazar. Bk. N. Simache ve Tr. Cristescu, *Viața și Opera lui Radu Popescu*, 126.

¹⁹ Nicolae Stoicescu, "Lupta lui Matei din Brîncoveni pentru Ocuparea Tronului Țării Românești", *Revista de Istorie*, cilt 35, no. 9, (1982), 990-991.

²⁰ *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, Volumul XXIII (1630-1632), Volum întocmit de Damaschin Mioc, (Bükreş: Editura Academiei R.P.R, 1969), 435-436.

²¹ A. Veress, *Documente Privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești: Acte și Scrisori*, Vol: IX (1614-1636), (Bükreş: Cartea Românească, 1937), belge 249, 316; Stoicescu, "Lupta lui Matei din Brîncoveni", 993.

²² Rezachevici, "Viața Politică în Primele Trei Decenii Ale Secolului Al XVII-lea", 63.

IV. Murad, Eflak'taki iktidar boşluğunu Boğdan voyvodası Alexandru İliaş'ın (1631-1633) oğlu Radu İliaş ile doldurmak istese de Oltenya'daki boyarlar Matei Basarab'ın da bulunduğu Mehedinți ilinde Büyük Danışma Kurul toplantısı gerçekleştirerek onu voyvoda olarak seçip İstanbul'da nüfuz sahibi olan Silistre Beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa'dan yardım istediler. Abaza Mehmed Paşa, kendisine hükümet lâmetlerinin birer sembolü olan kaftanı vererek onu voyvodalık makamına yükselttiği gibi beşlü askerleri de emrine verdi²³. Tuna'dan yola çıkan Matei ve maiyeti, Eylül 1632 yılında Radu İliaş'tan önce Bükreş'e gelerek voyvodalık makamını ele geçirdi²⁴. Abaza Mehmed Paşa ve Matei Basarab'ın sultanın onayı olmadan Eflak'taki cesurca hamleleri kendilerine pahalıya mal olabilirdi. Nitekim Eflak'ta yaşanan bu voyvoda değişikliğinin Abaza Mehmed Paşa için hiç de iyi olmayacağını ifade eden Hollandalı elçi, sultana itaatsizlik olarak değerlendirilen bu durum karşısında Abaza Mehmed Paşa'nın ikaz edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca Sultan IV. Murad, Abaza Mehmed Paşa'nın Matei'yi Eflak'tan çıkarması için ordusuyla hareket etmesini istemiş, aksi takdirde Hacı Yusuf Ağa'nın Erdel'e giderek bu vaziyeti halledeceğine dair kendisine göz dağı vermiştir²⁵.

İstanbul'da yaklaşık iki ay voyvoda olmayı bekleyen Radu İliaş, Osmanlı makamlarının onayını aldıktan sonra 20 Eylül 1632 tarihinde Eflak'a doğru yola çıkmış, ancak Matei'nin voyvodalık makamını işgal ettiğini öğrendiğinde ona karşı savaşacak gücünün olmadığını da hesaba katarak babasının bulunduğu Boğdan'a gitmiştir. Bu esnada Abaza Mehmed Paşa'nın yardımını alan Matei Basarab'ın voyvodalık makamını işgal ettiği yönünde boyarların şikâyetleri sultana ulaştı. Buna karşılık olarak Matei Basarab İstanbul'a gönderdiği mesajda; Radu İliaş'ın voyvodalık için genç ve tecrübesiz olduğunu ve onun da tıpkı babası gibi ülkeyi gaddarca yöneteceğinden duyduğu endişeyi dile getirerek voyvodalığını meşru zemine oturtmaya çalıştı. Fakat bu durum Sultan IV. Murad'ın tutumunu değiştirmedigi gibi Erdel voyvodalığına gönderilen

²³ *Letopiseșul Cantacuzinesc: Istoria Țării Românești (1290-1690)*, 100-101; N. Simache ve Tr. Cristescu, *Viața și Opera lui Radu Popescu*, 126.

²⁴ Paul Cernovodeanu, "Campania de înscăunare a lui Matei Basarab (august-septembrie 1632)", *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol Iași"*, XXIV, (1987), 317.

²⁵ *Studii și Documente cu privire la Istoria Românilor*, cilt IV (Legăturile Principatelor Române cu Ardealul de la 1601 la 1699), Povestire și İzvoare de Nicolae Iorga, (Bükreş: 1902), 195-196. Abaza Mehmed Paşa'nın Eflak'ta asi bir voyvodayı destekliyor olması Tabanıyassı Mehmed Paşa'yı kızdırmış hatta sadrazam, Abaza Paşa'nın idam edilmesini istemişti. Bk. Mahmut Halef Cevrioğlu, "Asiden Valiye: Rumeli'de Abaza Mehmed Paşa (1629-1634)", *Osmanlı Araştırmaları*, cilt 58, (2021), 49.

emirde kendisinin yakalanma emri verildi²⁶. Öte yandan Eflak voyvodalığı için oldukça kararlı görünen Matei Basarab, kendisini ortadan kaldırmak isteyen Radu İliş ile mücadele etmek durumunda kaldı. Bir süredir Boğdan'da askerî hazırlıklara girişen Radu, Boğdan ve Tatarlardan oluşan askerî birliklerle Bükreş yönüne geldi. Bu vaziyeti haber alan Matei Basarab ise Bükreş sınırında bulunan Obileşti yakınlarına gelerek 28 Ekim 1632 tarihinde Radu İliş ve partizanlarına ağır bir darbe vurdu. Ertesi gün Plumbuița Manastırı yakınlarında daha da şiddetlenen savaş, Matei Basarab'ın kesin zaferiyle sonuçlandı²⁷.

Bu siyasi başarının ardından Eflak reayası ve boyarları, Sultan IV. Murad'a bir arz göndererek onun niçin voyvoda olarak seçildiğini izah etmek durumunda kaldılar. İstanbul'a ulaşan bu arzuhalde Eflak voyvodalığının feth-i hakaniden bu yana haraçlarını her yıl düzenli olarak gönderildiği halde son yıllarda Eflak'a gönderilen Rum asıllı voyvodalardan yana şikayetler konu edinilmiştir. Eflak'ta voyvodalık sevdasıyla ortaya çıkan adayların burada sergiledikleri gaddarca tutumların Eflak halkının canına tak ettiği ve birçok kişinin burayı terk etmesine sebep olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan Eflak halkının bu müflis beylere memlekette yer vermeyip onları perişan ettikleri anlatılarak bu voyvoda adaylarının memlekette istenmedikleri gerekçe olarak gösterilmiştir. Ayrıca voyvodalığa talip olan bu müflislere ruhsat verilmemesi halinde boyarların Eflak'tan firar etmeyip memleketin yine bayındır hale geleceğine vurgu yapılmıştır. Boyarlar, Eflak'ta gelişen bu şartlardan dolayı aralarında Matei Basarab'ı voyvoda olarak seçtiklerini haber vermişlerdir. Eflak haracını²⁸ üç katına çıkaracaklarına dair söz verdikten sonra onun padişah tarafından resmi olarak tanınması için kendisini İstanbul'a davet etmesi adına ricada bulunmuşlardır²⁹. Eflak'ta gelişen olaylara kayıtsız kalmayan padişah ise, bir müddet sonra voyvodalık alâmetlerini alması için Matei Basarab'ı saraya davet etmiştir³⁰. İstanbul'a gelen Matei, 3/13 Şubat 1633 tarihinde³¹ padişahın

²⁶ Stoicescu, "Lupta lui Matei din Brîncoveni", 996-997.

²⁷ Paul Cernovodeanu, "Noi Precizări Privitoare la Bătălia Ciştiğatâ de Matei Basarab în Împrejurimile Bucureştilor (Octombrie 1632)", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie "A.D. Xenopol Iaşi"*, XXII, (1985), 623-628.

²⁸ Eflak haracının Matei Basarab döneminde 130.000 teleri (gümüş para) olarak ödendiği Venedik raporlarına göre tespit edilmiştir. Bk. M. Berza, "Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV-XIX", *SMIM*, cilt II, (1957), 38.

²⁹ BOA, TSMA.E, 0476-10.

³⁰ Radu Popescu'ya göre; Matei Basarab, Aralık 1632 tarihinde İstanbul'dan gelen çavuş tarafından voyvodalığını onaylatması ve sultanın elini öpmesi için İstanbul'a davet edilmiştir. Ancak bu duruma şüphyle yaklaşan Matei Basarab, Abaza Mehmed Paşa'ya ne yapması gerektiğini sormuştur. Abaza Paşa'nın İstanbul'a gönül rahatlığı ile gitmesine dair

elini öpüp voyvodalık onayını aldıktan sonra maiyetindeki boyarlarla birlikte Eflak'ın yolunu tutmuştur³². Eflak'a dönüş yolunda kendisine eşlik etmesi için 300 kadar asker görevlendirilmiş, başkente gitmeden önce kalabalık bir maiyetle Eflak'a gelen Matei voyvoda Târgoviște ve Bükreş sakinleri tarafından "hoş geldin" naraları ile karşılanmış ve eteğini öpen halk kendisini makamına uğurlamışlardır³³. Eflak kroniklerinin anlattığına göre; voyvodanın 10 Mart 1633 tarihinde Bükreş'te makamına gelmesiyle birlikte küçükten büyüğe herkes bu durumdan memnun olmuş ve Eflak reayası Rum asıllı düşmanlardan kurtuluvermişti³⁴.

Eflak'ta Radu Mihnea, Alexandru İliaş ve Leon Tomşa gibi voyvodaların, yönetimde Rumlara yer vererek geleneksel yönetim çizgisinden ayrılması bölgede hoşnutsuzluğa sebebiyet vermişti. Matei Basarab'ın gelişiyle birlikte yeniden yerli boyarlara görev verilmesi ve Eflak iç politikasında geleneksel çizginin takip edilmesi yerli boyarlarca takdir topladı³⁵. Nitekim Matei Basarab yönetime geldiğinde Leon Tomşa'dan kalan yönetici kurulunu tamamen değiştirdi ve Eflak Divanı'nı tamamen yerli boyarlardan seçti. 1636 yılında Eflak Divanı; Craiova Banı Hriza, Büyük Vornik Ivaşco, Büyük Logofat Gligorie, Vistiyer Dumitru Dudescu, Clucer Nedelco Boteanul, Paharnic Vucina ve Büyük Postelnik makamında görev yapan Costandin gibi yerli yöneticilerden oluşmaktaydı³⁶. Eflak yönetiminde yapılan bu değişikliğin ardından sıra ülkenin refahı için atılacak adımlara geldi. Matei Basarab, Kilise'nin desteğini kazanmak için voyvodalıkta bulunan manastırlara vergi muafiyeti tanıdı. Yine soyluların baskısı altında bulunan köylülerin rahatlaması için getirilen kanunlar beraberinde bölgeden kaçan

---

verdiği haberdan sonra beraberindeki boyarlarla birlikte İstanbul'a gitmiştir. Bk. N. Simache ve Tr. Cristescu, *Viața și Opera lui Radu Popescu*, 128.

³¹ Cernovodeanu, "Noi Precizări Privitoare la Bătălia", 629.

³² Cevrioglu, "Asiden Valiye", 49. Yine Matei Basarab'ın voyvoda oluşunda Erdel'in rolünü unutmamak gerekir. Çünkü I. Gh. Rákóczy vezire gönderdiği mektupta voyvodanın Eflak'ı tarumar etme niyetinde olmaması sebebiyle halkın onu çok sevdiğini ve sultanın ona izin verdiği müddetçe Eflak'ı yeniden inşa edeceğinden bahsederek onu saraya tavsiye etmiştir. Bk. Constantin Rezachevici, "Începutul epocii lui Matei Basarab și Vasile Lupu în Lumina Relațiilor cu Imperiul Otoman și cu Transilvania", *Revisa de Istorie*, cilt 35, no. 9, (1982), 1006.

³³ Corneliu Tamaș, "Matei Basarab și Epoca sa", *Epoca lui Matei Basarab* (studii și comunicări), *Analele Universității din Craiova*, Seria Istorie, no. 10, (2005), 58.

³⁴ *Letopiseșul Cantacuzinesc: Istoria Țării Românești (1290-1690)*, 105. Yine Boğdanlı müellif M. Costin biraz abartılı da olsa onun hakkında, memleketin en bahtiyar voyvodası, yumuşak huylu ve gurursuz bir mizaha sahip ve savaş konusunda bir o kadar yetenekli ki dünyadaki büyük ordular gibi yenilmez olduğunu yazar. Bk. Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aron Vodă Înceace*, Ediție Critică de P. Panaitescu, (Bükreş: Fundația Regală Pentru Literatură și Artă, 1944), 175.

³⁵ Stoicescu, *Matei Basarab*, 36.

³⁶ Marcel Cuică, "Divanele lui Matei Basarab (1632-1645)", *Revista Arhivelor*, (1982), 318-322.

köylülerin geri dönmesini sağladı. Hatta Eflak'tan kaçan köylülerin durdurulmasına yönelik 1633 yılında bazı düzenlemeler yapıldı. Eflak'ta toprağını bırakıp kaçanlara sert cezalar verileceği yönünde tehditler yapılarak köylülerin toprağa bağlı kalması sağlandı. Erdel sınırındaki dağlarda görev yapan bekçilere (Rum. *vătaf de plai*) Erdel'e kaçan köylülerin durdurulmasına dair emirler verildi. Nitekim Eflak'ta görülen bu uygulamalar, Eflak ekonomisine olumlu katkı sağladı. Öte yandan Matei Basarab, voyvodalık makamını satın almak için harcadığı parayı telafi etmek amacıyla, ülkenin gelir kaynaklarını bu yönde kullandı. Ekonomik yönden sıkı tedbirler adı. Alınan bu tedbirler voyvodalığının sonuna kadar iyi bir servet elde etmesini sağladı³⁷.

Diplomasi ve Savaş Denkleminde Eflak Voyvodalığı: Osmanlı Devleti ve Erdel Prenslığı ile Geliştirilen İlişkiler

XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Batı dünyası Otuz Yıl Savaşları ile meşgulken Doğu'da Osmanlı ve Lehistan arasında görülen siyasi anlaşmazlıkların askerî mücadeleye dönüşmesine varan gelişmeler yaşanıyordu. Rumen prenslikleri ise vassallık gereği Osmanlıların Lehistan'a yönelik giriştiği seferlere katılmakla sorumlu tutulmuşlardı. Özellikle sultanın istediği dışında iktidara gelmiş olan Matei Basarab'ın bu seferde yer alması kendisini kanıtlaması için iyi bir fırsattı³⁸. Bir müddet sonra (1633 yılı sonbaharında) Matei Basarab, Bucak Tatarları ve Boğdan voyvodalığı ile birlikte Lehistan'a düzenlenen sefere çağrıldı³⁹. Bu seferin düzenlenmesinde Lehistan'ın Kazak akınlarını durduramaması, Eflak-Boğdan'a müdahale etmemesine dair 1630 yılında yapılan anlaşmayı ihlal etmesi ve Habsburg desteğiyle gelen Leh kralı IV. Vladislav'ı cezalandırması gibi sebepler rol oynamıştı. Abaza Mehmed Paşa önderliğinde düzenlenen sefer esnasında önemli görevler üstlenen Eflak-Boğdan voyvodaları, Tatar ve Osmanlı desteği olmaksızın Kamanıçe Kalesi'ni kuşatarak büyük bir risk altına dahi girmişlerdi⁴⁰. Kamanıçe Kalesi tam abluka altına alınmışken Boğdan voyvodası Moise'nin Kazak kuvvetlerinin Lehistan'a yardıma geldiğine dair Abaza Paşa'yı yanlış bilgilendirmesi, Osmanlıların geri çekilmesine yol açtı. Bu durumu fırsata çeviren Lehistan yönetimi, seferin diplomatik yollarla

---

³⁷ Constantin Rezachevici, "Viața Politică la Mijlocul Secolului al XVII-lea. Epoca lui Matei Basarab, Vasile Lupu și a Rakoczeștilor", *Istoria Românilor*, cilt V, (Coordonator: Virgil Cândea), (Bükreş: Editura Enciclopedică, 2003), 111, 116.

³⁸ Rezachevici, "Viața Politică la Mijlocul Secolului al XVII-lea", 118.

³⁹ N. Simache ve Tr. Cristescu, *Viața și Opera lui Radu Popescu*, 129.

⁴⁰ Tahsin Gemil, *Țările Române în Contextul Politic Internațional (1621-1672)*, (Bükreş: Editura Academiei R.P.S., 1979), 80.

çözülmesini sağladı ve böylece Osmanlılar açısından Lehistan Seferi sonuçsuz kaldı⁴¹. Matei Basarab, bu sefere iştirak etmekle birlikte sultana olan “sözde” sadakatini kanıtlamış oldu. Lehistan’a yönelik yapılan sefer, Eflak-Boğdan’ın birlikte hareket etmesi, iki tarafı yakınlaştıran bir etmen olmuştu. Özellikle Boğdan Voyvodası Moise’nin, Matei’den kardeşimiz diye söz etmesi, iki taraf arasındaki yakınlaşmanın bir işaretiydi. Zira Boğdan voyvodalığına getirilen Vasile Lupu’nun Eflak üzerindeki ihtirasları yüzünden bu olumlu havanın tersine döndüğü görülecektir⁴².

Bu seferin ardından Matei Basarab, dış politikada iki temel prensibe dayalı siyaset izlemiştir. Bunlar; Osmanlı Devleti’nin Eflak’ın dış politikalarına müdahalesine karşı tetikte olmak ve Erdel prensleri ile iyi ilişkiler yürütmektir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Eflak-Boğdan’a yönelik daha baskın siyaset izlemek adına voyvoda değişikliğine gitmişti. Nitekim Boğdan’a getirilen Vasile Lupu, Osmanlı himayesinde hareket ederken Matei Basarab ise bu çizginin dışında farklı bir yol izlemiştir. Hatta Osmanlılara karşı olduğunu her fırsatta Habsburg ve Lehistan elçileri önünde dile getirmekten dahi çekinmemiştir. Mesela 1636 yılında Leh elçisi J. Krasinski, onun Türklerden nefret ettiğinden bahisle Hristiyan dünyasını Türklerin elinden kurtarma niyetinden söz etmektedir. Öte yandan Osmanlı-Venedik siyasi krizinin yaşandığı sıralarda (1639), Matei voyvodanın Venedik’e 40.000 asker göndermeyi ve gerektiğinde Osmanlılara karşı savaşılabileceğini teklif etmesi, onun Osmanlılara karşı beslediği niyeti açıkça ortaya koymaktadır. Dahası Matei Basarab, Osmanlı Devleti’ne karşı Habsburg imparatorları II. ve III. Ferdinand’a birçok kez yardım çağrısı yapmış, lakin Habsburgların yeniden Osmanlılarla mücadeleye girmek istememesi ve Otuz Yıl Savaşları ile meşgul olması yüzünden kendisine istenilen yardım yapılamamıştır. Bunun yerine voyvodalıktan azledilmesi durumunda Habsburg topraklarına iltica edebileceğine dair kendisine teminat verilmiştir⁴³.

Erdel ve Eflak prenslikleri, Büyük Güçlerin kendi iç problemleri ile meşgul olmasından istifade ederek, anlaşma yoluna gittiler. İki taraf arasında 1635 yılında yapılan anlaşma gereğince eğer Eflak prensliği dışarıdan herhangi bir saldırıya uğrarsa I. Gh. Rákóczy bizzat ordusuyla Matei Basarab’a yardım edecekti. Matei sadakatinin kanıtı olarak Erdel’e

⁴¹ Victor Motogna, “Epoca Lui Matei Basarab și Vasile Lupu”, *Cercetări Istorice*, Anul XIII-XVI, no. 1-2, (1940), 469.

⁴² Yusuf Heper, “XVII. Yüzyılın Ortalarında Bir Boğdan Voyvodası: Vasile Lupu (1634-1653)”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 4 (8), (2021), 354-355.

⁴³ Stoicescu, *Matei Basarab*, 126, 134.

yıllık 5.000 florinin yanı sıra iki tane iyi cins at gönderecekti⁴⁴. Nitekim Erdel’de gelişen olaylar, Matei’nin Prens I. Gh. Rákóczy’ye karşı sadakatini göstermesi için iyi bir fırsat oldu. Bu dönemde Erdel’de Ştefan Bethlen’in rakip olarak ortaya çıkması prens I. Gh. Rákóczy’i zor duruma düşürdü. Katip Çelebi’nin deyişiyle Erdel vilayetinden firar eden Ş. Bethlen, Budin’e gelerek Nasuh Paşa’yı tahrik etmiş ve voyvodalığa talip olmuştu⁴⁵. Buna karşı Matei Basarab, Erdel ile ittifak kurmak için bir plan hazırladı. Bu plana göre İstanbul’a olan sadakatin gösterilmesi için bir elçi gönderilecek ve bu elçi, Erdel’de toplanan vergilerin engellediğine dair Ştefan Bethlen aleyhinde çalışacaktı. Eğer Osmanlılar, Ş. Bethlen’i desteklemeye devam edip, Erdel’e saldırımları durumunda Matei Basarab ordusuyla Erdel’e destek sağlayacaktı. Tam tersi durumda ise Erdel prensi Karpat dağlarını aşarak Eflak’ı savunmaya gelecekti⁴⁶. Nitekim Osmanlıların I. Gh. Rákóczy’nin Habsburglar ile irtibat sağladığına dair kuvvetli duyumlar ve Bethlen’in İstanbul’da Rákóczy aleyhine yaptığı girişimler Erdel’e yönelik yeni bir seferin yapılmasını gerektirdi. Bu sefer için Kenan Paşa görevlendirildi⁴⁷.

Matei Basarab, Osmanlıların Erdel’e karşı yürüttüğü bu harekâta müttefiki Rákóczy’ye hem istihbarat hem de askerî destek yönünden ciddi katkı sağlamıştır. Szalonta harekâtının hemen öncesinde Erdel’e gönderilen Eflak elçisi Socol’un ne pahasına olursa olsun Erdel’e yardım edileceğinden söz etmesi, onun sadakatli bir komşu olduğunu göstermeye yetmişti⁴⁸. Hatta Kantakuzen’in yazdığına göre Matei Basarab, 1636 sonbaharında Kenan Paşa ordusuyla Erdel’i güneyden ablukaya almak için Bükreş’ten geçtiğine dair bilgileri Erdel prensliği ile paylaşarak Osmanlıların hareket yönünü açığa çıkarmıştır. Bunun yanı sıra sınırlarda dikkat çekmemek için askerleri silahsız bir şekilde geç gündüz Erdel bölgesine geçirerek müttefiki I. Gh. Rákóczy’ye yardım sağlamıştır⁴⁹. Öte yandan Matei Basarab, Erdel’e karşı yürütülecek seferde Kenan Paşa’ya yardım sağlamasına dair birçok kez emir aldığı halde sözde yoğun kar yağışının askerlerin Erdel’e geçişine mâni olduğunu bahane edip bu harekâta katılmamıştır. Haliyle bu sebepten dolayı

⁴⁴ Constantin Rezachevici, “Viața Politică la Mijlocul Secolului al XVII-lea”, 119.

⁴⁵ Kâtib Çelebi, *Fezleke (1000-1065/1591-1655)*, cilt II, (Haz. Zeynep Aycibin), (İstanbul: Çamlıca, 2016), 782.

⁴⁶ Stoicescu, *Matei Basarab*, 142.

⁴⁷ Gemil, “Târile Române în Contextul Politic Internațional”, 92; Adem Handžić, “Sultan IV. Murad’ın Erdel Prensi I. Gheorghe Rakoçi’ye Yazdığı Berat”, (çev: Aykut Aydoğdu), *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, cilt 6, no. 2, (2018), 389.

⁴⁸ Motogna, “Epoca Lui Matei Basarab și Vasile Lupu”, 481.

⁴⁹ *Letopisețul Cantacuzinesc: Istoria Târrii Românești (1290-1690)*, 108.

sultanın tepkisini üzerine çekmiştir⁵⁰. Bir müddet sonra Osmanlıların Matei Basarab'ı yakalamalarına dair ilk girişimler, onun kurnazca politikaları ve makamını hediyelerle koruması yüzünden başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu yüzden Osmanlı makamlarının daha fazla tepkisini çekmek istemeyen Matei Basarab, Erdel harekâtı sırasında Kenan Paşa'nın yanında yer aldığı izlenimini vererek onun Budin Beylerbeyi Nasuh Paşa ile gücünü birleşmesine mâni olmuştur. Bu durum I. Gh. Rákóczy'nin 22 Ekim 1636 tarihinde Salonta/Szalonta'da Osmanlılara karşı kolay bir zafer elde etmesinin önünü açarken Budin, Temeşvar ve Bosna beylerbeylerinin komutasındaki 25.000 kişilik Osmanlı ordusu bu savaşta mağlup olmuştur. Böylece Eflak voyvodasının ortaya koyduğu sadık ve samimi iş birliği, I. Gh. Rákóczy'nin makamını elinde tutmasına yardımcı olmuştur⁵¹. Salonta mağlubiyetinin ardından Osmanlıların Eflak-Erdel iş birliğine dair artan şüpheleri ve Vasile Lupu'nun tahrikleri Matei Basarab'ın yakalanmasına yönelik yeni bir girişimin yapılmasını gerektirmiştir. Bu amaçla Matei Basarab, 1637 yılında Kırım'daki karışıklara karşı Akkirman'a davet edilmiş, ancak Osmanlıların niyetini önceden sezen I. Gh. Rákóczy'nin zamanında verdiği haber sayesinde Bucak sınırında yer alan Ialpug'dan geri dönebilmişti⁵². Bir zamanlar Mihail'in (1593-1601) yaptığı gibi Eflak prensliğini ittifaklarla güçlü tutmaya yönelik girişimler, Matei Basarab döneminde de aynen devam ettirilmiştir. Şöyle ki, Matei voyvoda, Erdel'in yanı sıra Habsburgların da desteğini kazanarak Osmanlılara karşı güçlü bir ittifak oluşturmak istiyordu. Habsburglarla anlaşma sağlanması adına voyvodanın kayını Udrişte Năsturel⁵³ aracılığıyla Viyana'da gizli temaslar yürütülüyordu. Habsburglara gönderilen mesajda Osmanlılara karşı mücadelede 3.000 asker yardımı ve gerektiğinde Erdel'e sığınma hakkı talep edilmişti. Viyana ile sağlanan temaslar, İstanbul'da bulunan Habsburg elçisinin Eflak lehinde hareket etmesini sağladı. Osmanlı ve Eflak arasında

⁵⁰ Motogna, "Epoca Lui Matei Basarab și Vasile Lupu", 497.

⁵¹ Stoicescu, *Matei Basarab*, 144; Handžić, "Sultan IV. Murad'ın", 389.

⁵² Constantin Șerban, *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*, (Bükreş: Editura Academiei Române 1991), 133; Rezaचेvici, "Viața Politică la Mijlocul Secolului al XVII-lea", 122.

⁵³ Eflak voyvodası Matei Basarab'ın eşi Elena'nın kardeşi olan U. Năsturel, o dönemde Eflak'ta görev yapan yetenekli bir diplomattır. Viyana'nın yanı sıra Erdel'e giderek, müttefiklerle görüşme sağlamıştır. Hatta Metropolit Varlaam ile birlikte 1644 yılında Boğdan voyvodalığı ile barış yapılmasında önemli rol oynamışlardır. Năsturel'in Erdel, Viyana ve Boğdan'ın yanı sıra Ukrayna ve Lehistan'da gerçekleştirdiği bu diplomatik görevler Matei Basarab'ın ona olan güvenini artırmıştır. Bk. Gr. Popescu ve P. Grigoriu, *Matei Basarab și Vasile Lupu*, (Bükreş: Editura Enciclopedică Română, 1970), 33; Irina Mihaela Deaconu, "The Role of Udriște Năsturel in Matei Basarab's Chancellery", *Hiperborea Journal*, cilt 2, no. 2, (2015), 81.

yaşanan pürüzlerin giderilmesinde Habsburg elçisi Rudolf Schimid'in büyük payı oldu⁵⁴.

Boğdan Voyvodalığı ile Yaşanan Rekabet ve İktidar Mücadeleleri

Matei Basarab, voyvodalığının daha ilk yıllarında Boğdan ile iyi ilişkiler geliştirmeye yönelik niyetini Miron Barnovski ve Moise Movila'nın iktidarı döneminde ortaya koymuştu. Ancak Matei Basarab'ın akrabası olan Neagu'yu Boğdan voyvodalığı için önermesi, öte yandan Vasile Lupu'nun Eflak yönetimini oğlu Ioan'a verme sevdasına kapılması, iyi yönde gelişme gösteren Eflak-Boğdan ilişkilerini çıkmaza sürüklemiştir. Hatta Vasile Lupu'nun 1635 yılı baharında Matei Basarab'ı Eflak'tan uzaklaştırmak adına yaptığı küçük çaplı askerî girişimler, Boğdan'ın niyetini açığa çıkarmıştır. Söz konusu bu tehlikeyi diplomatik yollarla halletmek için İstanbul'a giden bir boyarın, Matei için hükümet alâmetlerini almasından sonra Eflak voyvodalığı rahat bir nefes almıştı⁵⁵. Vasile Lupu, bu ilk girişimin ardından, Erdel prensliğini yanına çekerek rakibi Matei'yi saf dışı bırakmayı denedi. Bu amaçla Yaş'tan Erdel baş şehri Alba Iulia'ya giden Boğdan elçisi, I. Gh. Rákóczy'e ittifak anlaşması teklif etti. Bu teklif karşısında prens, Boğdan ile anlaşmadan ziyade daha çok Matei ve Vasile'in arasını düzeltmek için iki taraf arasında aracı olma rolünü üstlendi. Bu doğrultuda Yaş ve Bükreş'e giden elçiler, Rumen prenslikleri arasında yapılacak anlaşmanın detaylarını görüşmeye başladı. Nihai olarak 23 Ekim 1638 tarihinde Vasile Lupu ve Matei Basarab, Erdel Prensi I. Gh. Rákóczy'in haberi olmaksızın birbirlerine karşı saldırıda bulunmayacaklarına dair söz verdiler⁵⁶.

Bu anlaşmadan bir yıl sonra (1639) Matei Basarab'ın görevden alındığına dair haberler Vasile'yi harekete geçirmeye yetmişti⁵⁷. Bu hususta İstanbul'a yazılan bir arzuhalde Eflak boyar ve reayası, Vasile Lupu'nun Eflak voyvodalığını alma sevdasında olduğundan bahisle Boğdan'da askeri hazırlıklar yapıldığına dair tevatüren bilgilerin geldiğinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda halkın buna mecali

---

⁵⁴ Constantin Rezachevici, "Politica Internă și Externă a Țărilor Române în Primele Trei Decenii ale Secolului al XVII-lea", *Revista de Istorie*, cilt 38, no. 1, (1985), 5.

⁵⁵ İon Sîrbu, *Relațiile Externe ale lui Matei Voda Basarab (1632-1654)*, (Temeşvar: Editura de Vest, 1992), 50; *Istoria Militară A Poporului Român*, 259; Stoicescu, *Matei Basarab*, 145.

⁵⁶ Constantin Şerban, "Relațiile Politice Dintre Țările Române La Mijlocul Secolului Al XVII-lea", *Revista de Istorie*, cilt 31, no. 11, (1978), 1946-47.

⁵⁷ Sîrbu, "Relațiile Externe ale lui Matei", 63.

kalmadığından yakın olarak olası bir savaş durumunda soyluların memleketi yine terk edeceği vurgulanmıştır. Ayrıca Vasile Lupu'nun bölgesinde uyguladığı yönetim stratejisi eleştirilmekle birlikte onun aç gözlülük ile Eflak'a dış bilemediği gibi Boğdan'a yaptığı zulmün aynısını Eflak'ta yapacağı ifade edilmektedir. Bu bakımdan reayanın bu olanlardan razı olmayıp, padişahın yardım bekledikleri iletilmiştir⁵⁸. Öte yandan bir Venedik raporunda Vasile Lupu'nun Eflak-Boğdan voyvodalığını birleştirmek için (*per unir quei principati di Valachhia e di Moldavia*) Eflak iktidarını oğlu Ioan'a verme arzusunda olduğundan bahsedilmesi⁵⁹, Vasile'in planları hakkında boyarların şüphelerinin doğrulamaktadır. Nitekim Eflak voyvodalığını ele geçirmek için Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın desteğini sağlayan Vasile Lupu, Eflak'a karşı yapılacak askerî harekatta onun yardımını alacaktı. İlk olarak Osmanlı çavuşu (Mirahur Siyavuş Ağa), Matei'nin azledildiğine dair fermanı kendisine ulaştıracak⁶⁰, boyarların Vasile Lupu'yu voyvoda olarak kabul etmeleri istenecekti. Aksi durumda Eflak'ın beylerbeyliğe dönüştürüleceği tehdidi yapılacak ve karşı gelmesi halindeyse Osmanlı-Boğdan kuvvetleri Eflak'a girecekti⁶¹. Zira Eflak halkının çoğunluğu (bazı istisnalar hariç⁶²) Matei yönetiminden memnun olması, padişahın doğrudan Eflak'a müdahale etmesine mâni olmaktaydı. Bu açıdan Mehmed Paşa'ya verilen emirde, Matei'ye karşı girişilecek herhangi bir saldırıdan kaçınması isteniyordu⁶³. Bu durumda Mehmed Paşa'nın desteğinden mahrum bırakılan Vasile voyvoda, planlarını tek başına gerçekleştirmek durumunda kaldı. Bir müddet sonra Boğdan'da topladığı askerlerle Matei voyvodayı bertaraf etmek için Eflak'a giriş yaparak, Ialomița Nehri yakınlarında bulunan Nenişori'ye geldi. Bu hususta İtalyan elçi Giovanni, Vasile Lupu'nun büyük bir orduyla Eflak'a giriş yaptığını ve henüz Erdel'den yardım gelmediği halde Matei'nin Eflak'ta çok iyi direniş gösterdiğine vurgu yapmaktadır. Hatta Osmanlı ordularının sınıra gelerek Vasili'ye yardım etmesi halinde, Matei'nin işini

⁵⁸ BOA, TSMA.E, 714-50.

⁵⁹ Vasile Lupu'nun Eflak'a saldıracağına dair I. Gh. Rákóczy'ye ulaşan başka bir haberlerde, onun Eflak'tan sonra Erdel voyvodalığı için harekete geçeceği ifade edilse de Erdel makamları tarafından buna pek ihtimal verilmemektedir. Bk. A. Veress, *Documente Privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești: Acte și Scrisori*, cilt X (1637-1660) (Bükreş: Cartea Românească, 1938), belge 35, 64.

⁶⁰ Şerban, "Vasile Lupu", 135.

⁶¹ Rezachevici, "Viața Politică la Mijlocul Secolului al XVII-lea", 127.

⁶² Eflak reayasının büyük çoğunluğu Matei yönetiminden memnun olsa da IV. Murad'ın av esnasında Eflak'tan saraya gelen birkaç kişinin Matei'den şikâyetçi oldukları ve onu dava ettikleri görülmektedir. Bu durumda Matei'nin İstanbul'a çağırılıp davalarının görülmesi istenmiştir. Bk. BOA, TSMA.E, 810/13.

⁶³ Sirbu, "Relațiile Externe ale lui Matei", 64.

zorlaştıracığına dikkat çekmektedir⁶⁴. Ancak Matei Basarab, ilk etapta onlara can havliyle karşılık vermiş, geceleyin ise Boğdan askerlerini baskına uğratarak onları perişan etmesini bilmiştir⁶⁵. Lehistan Kralı IV. Wladislaw'a göre, Matei'nin zaferi Erdel prensinin sağladığı yardımlarıyla mümkün olmuştu. Ayrıca Vasile Lupu'nun Eflak'a yönelik tehditleri, onun destekçisi olan Mehmed Paşa'nın idamıyla birlikte bir müddet daha ertelenmişti⁶⁶. Sonuç olarak Matei Basarab'ın Boğdan kuvvetlerine karşı Nenişori'de kazandığı zafer, Vasile Lupu'nun şahsi ihtiraslarının basit bir askerî yenilgiye dönüşmesinin bir sonucuydu. Matei Basarab açısından ise, Eflak voyvodalığı üzerindeki hakların savunulması ve Osmanlı Devleti'nin Eflak üzerindeki mutlak egemenliğinin reddiydi⁶⁷.

Eflak-Boğdan voyvodaları bu savaşın ardından sınırlarını güvence altına almak amacıyla ittifak arayışlarına giriştiler. Eflak voyvodası Matei Basarab, Boğdan'ın saldırgan tutumlarına karşı güç dengesini yine Erdel voyvodalığı ile sağlama yoluna gitti. Erdel yardımlarının Nenişori'ye zamanında ulaşmamasına rağmen ittifak anlaşmasını 1640 yılında yeniledi. Anlaşmaya göre Erdel Dietası, Boğdan'ın yanı sıra Osmanlı ve Tatarların olası saldırıları karşısında Eflak'a yardım sağlayacaktı⁶⁸. Bu girişimlerin yanı sıra Matei, Venedik, Lehistan ve Habsburgları kendi yanına çekme çabasını sürdürdü. Hristiyan aleminin düşmanı ve Osmanlıların koruması altında olan Vasile Lupu gibi birinin Boğdan'dan uzaklaştırılması konusunda Lehistan'a baskı yapılması için Habsburg imparatoru III. Ferdinand'a ricada bulundu⁶⁹. Hatta Osmanlıların Eflak-Boğdan'ı beylerbeyliğe dönüştüreceği hususunda abartılı söylemler kullanarak Erdel⁷⁰ ve Habsburgları yanına çekmeyi dendi. Nitekim Habsburglara giden asılsız haberlere bakılırsa sultan, Rumen prensliklerini beylerbeyliğe dönüştürüp Vasile Lupu'yu voyvoda yapma niyetindeydi⁷¹. Hâlbuki

⁶⁴ A. Veress, *Documente*, X, belge 37, 68-69.

⁶⁵ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, (Haz. Mehmed İpşirli), cilt II, (Ankara: TTK Basımevi, 2007), 922; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 821-822.

⁶⁶ A. Veress, *Documente*, X, belge 38, 69.

⁶⁷ Gemil, "Țările Române în Contextul Politic Internațional", 106.

⁶⁸ Ioan Lupaș, "Începutul Domniei lui Matei Basarab și Relațiile lui cu Transilvania", *Analele Academiei Române Memoriile Secțiunii Istorice*, s. III, cilt XIII, (1933), 361-362.

⁶⁹ Sîrbu, "Relațiile Externe ale lui Matei", 94.

⁷⁰ A. Veress, *Documente*, X, belge 52, 89-90. Eflak'ın Beylerbeyliğe dönüştürülme düşüncesi karşısında tedirgin olan boyarlar, ilk etapta sahip oldukları serveti bırakıp Erdel'e geçerek gizlice bir ordu oluşturmayı teklif ederler. Erdel prensinden gelecek olumsuz yanıt karşısında ise topyekûn başka bir ülkeye sığınacaklarını iletirler. Bk. Aynı yer.

⁷¹ *Istoria Militară A Poporului Român*, 264.

Eflak voyvodasının abarttığı gibi Osmanlıların bu dönemde Rumen prensliklerini beylerbeyliğe dönüştürme niyeti pek mümkün görünmüyordu. Çünkü Bağdad Seferi'nin (1638) içeride getirdiği zorluklar ve Azak'ta yaşanan problemler, Osmanlıların Tuna'nın kuzeyine müdahale etmesine pek fırsat vermemekteydi⁷². Rumen prenslikleri, Kırım Hanlığı ve Kazakların sebep olduğu problemlerden kendi dış politikalarına uygun şekilde faydalanmayı bildiler. Özellikle Vasile Lupu'nun şahsi ihtiraslarını gerçekleştirmek ve rakibini Eflak'tan uzaklaştırmak için yoğun çaba içine girmesi, Erdel-Eflak prenslikleriyle ilişkilerin gergin seviyede ilerlemesine yol açtı⁷³.

Vasile Lupu, rakiplerine karşı Lehistan'ın desteğini sağlamaya yönelik girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine İstanbul nezdinde diplomatik girişimler yapmaktan geri durmadı. İlk olarak Osmanlı makamlarına Eflak voyvodalığına Radu İliaş'ın (1641) getirilmesine dair ısrarda bulundu. Fakat Matei'nin makamını savaştan bırakmama isteği buna mâni oldu. Çünkü Osmanlı veziri Kara Mustafa Paşa, Osmanlı kuvvetlerinin Azak Kalesi'ni Kazaklardan geri almaya uğraştığı bir zamanda, Eflak'a müdahalenin bu bölgede büyük sorunlara yol açacağını biliyordu. Bu yüzden Matei'nin görevden alınması durumunda, onun tıpkı Yiğit Mihail (Mihai Viteazul) gibi Eflak'ta büyük sorunlar açacağına farkındaydı⁷⁴. Hakikaten de Matei Basarab, bu dönemde Osmanlıların Eflak'a saldırması durumunda Rumeli ve Dobruca'dan ancak 20.000 asker toplayabileceğini öngördüğünden elindeki mevcut orduyla Osmanlılara karşı mücadele edecek güvene sahipti⁷⁵. Osmanlıların meşgul olduğu meseleler Eflak ile mücadeleye imkân vermediğinden Vasile Lupu, Matei ile dostane ilişkiler yürütmek için yeniden temasa geçti. Taraflar arasında Erdel aracılığı ile barış yapıldı. Bu barıştan en büyük kazanç sağlayan Erdel Prensi I. Gh. Rákóczy oldu. Şöyle ki Kasım 1643 yılında İsveç ile Erdel'in anlaşma sağlaması, Rákóczy'yi aktif olarak Otuz Yıl Savaşlarında Habsburglara karşı mücadele etmeye sevk etti. Erdel prensliği, Osmanlıların da teşvikiyle Habsburglara karşı Orta Macaristan'daki topraklarını savunmaya aldı. Eflak-Boğdan voyvodaları da Habsburglara karşı yürütülen mücadelede Erdel'e askeri destek (Eflak:1.000-Boğdan:700 süvari) sağlamakla mükellef tutuldu⁷⁶. Özellikle Eflak prensliği, coğrafi

⁷² Gemil, "Țările Române în Contextul Politic Internațional", 109.

⁷³ Gemil Tahsin, "Les Pays Roumains dans la Politique Européenne de la Porte Ottomane au XVIII-e Siècles", *Revue Des Études Sud-Est Européennes*, no. 3, cilt XVIII, (1975), 427.

⁷⁴ Rezachevici, "Viața Politică la Mijlocul Secolului al XVII-lea", 128.

⁷⁵ Stoicescu, *Matei Basarab*, 169.

⁷⁶ Lupaş, "Începutul Domniei lui Matei", 362; Heper, "XVII. Yüzyılın Ortalarında Bir Boğdan Voyvodası", 360.

konumunun da avantajıyla Erdel’de olup bitenler hakkında ayrıca İstanbul’a bilgi sağlıyordu. Nitekim Osmanlı idaresi, Satmar Kalesi’nin ⁷⁷ hangi yönde bulunduğu ve Erdel prensliğinin burada yürüttüğü hareketlere dair Matei’den tafsilatlı bilgi istemişti⁷⁸. İşin aslına bakılırsa Eflak-Boğdan voyvodaları, bu dönemde Avrupa’da devam eden yorucu harplere Osmanlıların da dahil olmasına pek istekli değillerdi. Çünkü Avrupa’da yaşanacak olası bir savaş durumu, voyvodaları bu savaşta aktif rol oynamaya itebilirdi. Hâlbuki Erdel prensliği için durum çok farklıydı. Çünkü prens I. Gh. Rákóczy’in Habsburglardan toprak kazanma isteği içinde olduğundan bu iş en çok onların işine yarayacaktı. Bu bağlamda Erdel ile Eflak-Boğdan voyvodalarının dış politika anlayışlarındaki farklılıklar, bu ittifakın çatlamasına neden olmuştur⁷⁹.

XVII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise Boğdan voyvodalığı, ciddi ve tehlikeli saldırılara maruz kaldı. Bu saldırıların temel nedeni voyvodanın Lehistan’a yardım ettiğine dair Kazaklar tarafından yöneltilen suçlamalar ve voyvodanın kızı Ruxandra’nın Timuş yerine Leh beylerinden birine verilme isteğiydi⁸⁰. Boğdanlı Miron Costin’in anlattığına göre 1650 yılında Tatarlarla anlaşan Kazaklar, gizlice Boğdan sınırında bulunan Dinyester/Nistru Nehri’ne gelerek, yağma amacıyla bölgeye giriş yapmışlar ve Kazak ve Tatar birliklerinin bir kısmı Suceava taraflarına, diğer kısmı da Orhei ve Lăpuşna taraflarına gönderilerek, tıpkı Ion Cel Viteaz zamanında (1574) olduğu gibi köy ve kasabalar tarumar edilmiştir⁸¹. Boğdan’a yönelik gerçekleştirilen bu saldırılar karşısında Vasile voyvoda bir kaleye sığınmak durumunda kalmıştır. Voyvodanın Kazak kuvvetlerine karşı direnecek gücü olmadığını gören Hatman Timuş ise, kaleye iki elçi göndererek kızını kendisine vermesi halinde Boğdan ile yeni bir ateşkes yapabileceğini iletmiştir⁸². Bunun üzerine Vasile Lupu, kızı Ruxandra’yı 1 Eylül 1652’de Kazak Hatman Timuş Hmelnițki ile Yaş’ta büyük merasimle evlendirerek, Boğdan’da görülen Kazak tehlikesini fırsata dönüştürmüştür⁸³. Böylelikle Vasile voyvoda siyasi evlilik yoluyla rakiplerine karşı güçlü bir müttefik kazanmış oldu.

⁷⁷ Orta Macaristan’da yer alan Satmar (Satu-Mare), Erdel güçleri tarafından 16 Mart 1644 tarihinde Habsburglardan alınmıştır. Bk. Aurel Decei, “Relațiile lui Vasile Lupu și Matei Basarab cu Poarta în Lumina unor Documente Turcești Inedite”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca*, XV, (1972), 59-60.

⁷⁸ Decei, “Relațiile lui Vasile Lupu”, 74.

⁷⁹ Gemil, “Les Pays Roumains”, 427.

⁸⁰ *Călători Străini*, V, 491.

⁸¹ Costin, *Letopisetul Țării Moldovei*, 125.

⁸² *Călători Străini*, V, 491-492.

⁸³ Șerban, “Relațiile Politice Dintre Țările Române”, 1951.

Voyvoda Vasile'in Kazak güçlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanma isteği rakiplerini her daim tedirgin etmeye yetti. Bilhassa bu durumun farkında olan prens II. Gh. Rákóczy, gerçekleşen Boğdan-Kazak ittifakını daha önceden sezmiş ve ona göre tedbirini almıştı. Eflak'tan sonra sıranın kendisine geleceği endişesiyle Kemény Janos'u Kazak-Boğdan kuvvetlerinin Eflak'a saldırması durumunda yardım için hazır bekletti. Öte yandan Matei Basarab, olası saldırıya karşı Lehistan'ın desteğini almak için girişimlerde dahi bulunmuştur. Nitekim Matei voyvoda, Boğdan'a yönelik saldırı planları tasarladığı sıralarda, Vasile Lupu'dan memnun olmayan bir takım boyarın ortaya çıkması onun işini daha da kolaylaştırdı⁸⁴. Vasile Lupu'nun ittifak anlaşması için Logofat G. Ştefan'ı Erdel'e göndermesi, Eflak-Boğdan arasına yeni bir mücadelenin habercisi olmuştur. Çünkü G. Ştefan, Boğdan'da iktidara geçmek adına rakibinin Eflak ve Erdel'e yönelik saldırı planlarını ifşa ederek, voyvodaya ihanet etmiştir. Bu durumu bir avantaj olarak değerlendiren Erdel ve Eflak voyvodaları ise Vasile'yi uzaklaştırmak adına kendisine muhalif olan G. Ştefan'ı desteklemişlerdir⁸⁵.

Bir müddet sonra G. Ştefan, Erdel ve Eflak askerleri ile birlikte rakibi Vasile'yi bertaraf etmek için Yaş'a doğru harekete geçmiştir. Bu güçlere karşı koyamayacağını anlayan Vasile Lupu, çareyi Boğdan'dan kaçmakta bulmuştur. Boğdan'a giriş yapan G. Ştefan'a bağlı muhalif gruplar, kaçanları takibe koyulmak ve voyvodanın ailesiyle birlikte hazinesinin bulunduğu Suceava'ya doğru gelmişlerdir. Kaçakların iadesi için yapılan teklifin reddedilmesi üzerine kale sıkıca abluka altına alınarak etrafa derin hendekler kazılmış ve G. Ştefan'ın gelişi beklenmiştir. Nihayetinde G. Ştefan 10.000 kişilik kuvvetle Suceava önlerine gelmiş, ancak Vasile'in damadı Timuş Hmelnişki'nin Suceava'ya yardım amaçlı birlikleri (9.000 Zaparog Kazak askeri) getireceğinin duyulması üzerine kuşatma kaldırılmıştır⁸⁶.

⁸⁴ Sirbu, "Relațiile Externe ale lui Matei", 152, 155. Bu hususta Naima, Voyvoda Lupu'nun hizmetinden kaçan G. Ştefan'ın Eflak voyvodası Matei'yi tahrik ederek, Boğdan'a yönelik bir sefer düzenlenmesinde etkili olduğunu yazmaktadır. Bk. Naîmâ, *Târih*, III, 1493.

⁸⁵ Şerban, "Vasile Lupu", 196-197.

⁸⁶ Constantin Şerban, "Asediul Sucevei din 1653", *Suceava*, no. X, (1983), 237-238.

Resim I: Suceava Kalesi'nin Günümüzdeki Görünümü

(Kaynak: <http://visitingbucovina.ro/cetatea-de-scaun-a-sucevei/>)

Elindeki birliklerle Cotnari'ye gelen G. Ştefan burada kendisine yardım amaçlı gelen Erdel, Leh ve Eflak askerleri ile buluşmuştur. Eflak-Erdel süvari birlikleri Prut civarına düşmanı taciz saldırıları ile yıpratmak için gönderilmiştir. Bu süvariler Popricani'de bulunan askerlerce desteklenecekti. Bu esnada G. Ştefan, Kemeny ile birlikte 21 Nisan/1 Mayıs 1653 tarihinde Yaş'a 10 km yakınlıkta bulunan Popricani'ye geldi. Fakat Kazaklar karşısında süvarilerin geri çekilmesi, ardından da Popricani'deki birliklerin kaçması G. Ştefan'ı zor durumda bırakmıştır. Ertesi gün G. Ştefan Yaş'a doğru yönelen Kazak birliklerine engel olmaya çalışsa da başarısız olup Eflak'a kaçmışlardır⁸⁷. Boğdan'a giriş yapan Kazaklar sayesinde yeniden voyvodalık makamını ele geçiren Vasile Lupu, intikam amaçlı Matei Basarab'ı bertaraf etmek için hazırlıklara başlamış, Eflak'a saldırmaktan vazgeçmesine dair boyarlarca yapılan teklifleri geri çevirmiştir. Bilakis Damadı Timuş Hmelniŋki ile birlikte intikam hırsıyla Eflak'a doğru yönelmiş, akabinde Finta'da giriştiği muharebeyi kaybederek kendi sonunu hazırlamıştır⁸⁸.

Eflak'ta Görülen Ayaklanmalar ve Matei Basarab'ın Ölümü

Eflak-Boğdan arasında yapılan Finta muharebesi, her ne kadar Matei Basarab için bir zafer niteliğinde olsa da savaşın Eflak halkına getirdiği fatura ağır olmuştur. Çünkü bu savaşla birlikte Eflak'ta köylü ve

⁸⁷ Şerban, "Asediul Sucevei", 239; Sîrbu, "Relaŋiile Externe ale lui Matei", 157.

⁸⁸ Stoicescu, *Matei Basarab*, 195; *Istoria Militară A Poporului Român*, 270.

şehirli sınıfın mevcut ekonomik durumu daha da kötüye giderek, ülkedeki iç kriz daha da derinleşti. Bu durum beraberinde ordu içinde yaşanan huzursuzlukları artırarak Eflak'ta 1655 yılına kadar görülecek olan ayaklanmaları hızlandırdı. Bu ayaklanmaların ilk aşaması Finta savaşıdır. Eflaklı müelliflerin anlattığına göre bu isyanın çıkış noktası Eflak'taki ulufeli askerlerin saraya girme cesareti göstermesiyle başlamıştı. Nitekim kazanılan zaferde büyük pay sahibi olmalarından duydukları gururla Matei'den üç aylık maaşlarını isteyen bu grup, aksi durumda söz verilen parayı devlet hazinesinden zorla alacaklarına dair voyvodaya baskı yapmışlardır. Ayrıca hasta ve yaşlı olduğu gerekçesiyle voyvodaya makamını bırakıp, kiliseye kapanarak inzivaya çekilmesini tavsiye etmişlerdir. Ancak Matei'nin yanında bulunan iki boyar, bu maaşların verilmemesi hususunda ısrarcı olunca, isyancılar tarafından öldürülmüştür. İşte bu vaziyetler Eflak'taki kargaşa halini daha da ileriye götürmüştür. Radu Popescu'nun deyimiyle, voyvoda zayıflığından dolayı bunlara beddua etmekten öte hiçbir şey yapamamıştır⁹⁰. Bu olaylar karşısında Matei, çareyi müttefik olduğu Erdel prensinden yardım istemekte buldu. Bu çağrıya karşılık olarak Erdel'den birkaç bin kişilik kuvvet Eflak'a gönderildi. Fakat Erdel'deki kuvvetlerin geldiğini öğrenen isyancılar, görünürde de olsa voyvodaya bağlı olduklarını göstererek, yakalanmaktan kurtulmuşlardır. Bu sayede Eflak'taki isyanlar bir müddet daha durulmuştur⁹¹.

Bu ayaklanmaların ikinci aşamasını voyvodanın eşi Elena'nın 10/20 Ağustos 1653 tarihinde ölümden sonra gelişen olaylar oluşturmaktadır. Bu dönemde görülen ayaklanmaların bir öncekinden farkı isyancıların artık direkt voyvodaya karşı olduklarını fiilen göstermeleri olmuştur. Hatta isyancılar voyvodanın Argeş'e gitmesini fırsat bilip, voyvodalık merkezini ele geçirerek idareyi ele almışlardır⁹². Voyvoda Matei ise Târgoviște'ye döndüğünde şehrin tüm kapılarının yüzüne kapatıldığını gördü. İsyancılar onun ülkeyi terk etmesini veya inzivaya çekilmesini istediler. Şehre alınmayan Matei ve maiyeti, üç gün boyunca dışarıda kaldığı sırada kendilerine yiyecek dahi verilmedi. Nihai olarak voyvoda, para yoluyla isyancıları ikna etmesini bildi ve yeniden şehre girerek makamına oturdu⁹³. Matei Basarab'ın geri döndükten sonra bölgede sıkı tedbirlere başvurusu, ordu içindeki seymenlerin

⁸⁹ Rezachevici, "Viața Politică la Mijlocul Secolului al XVII-lea", 133.

⁹⁰ N. Simache ve Tr. Cristescu, *Viața și Opera lui Radu Popescu*, 136; *Letopisețul Cantacuzinesc: Istoria Țării Românești (1290-1690)*, 114-115.

⁹¹ Nicolae Stoicescu, *Constantin Șerban*, (Bükreş: Editură Militara, 1990), 12.

⁹² Rezachevici, "Viața Politică la Mijlocul Secolului al XVII-lea", 134-135.

⁹³ N. Simache ve Tr. Cristescu, *Viața și Opera lui Radu Popescu*, 137.

memnuniyetsizliğini artırdı⁹⁴. Matei voyvoda, bunlara çözüm olarak Tatar ve Erdel taraflarından asker getirip isyancıları habersiz bir şekilde gafil avlamayı planladığı sıralarda 9 Nisan 1654 sabahı hayata gözlerini yumdu⁹⁵. Nitekim N. C. Bejenaru gibi bazı Rumen tarihçiler, Matei'nin voyvodalık makamı için bir varisinin olmamasından yola çıkarak bu ayaklanmaların Constantin Şerban tarafından tahrik edildiğini öne sürmektedirler⁹⁶. Bu durum ihtimal dâhilinde olmakla birlikte, voyvodanın son anlarına tanıklık eden Paul de Alep ise daha voyvoda ölmeden önce Constantin Şerban'ın seçildiğini söylemektedir. Alep'e göre; Eflak metropoliti Ignatie, tüm boyarları toplayıp, onlara danışarak Eflak'ta güvenilir bir boyar olan C. Şerban'ı voyvoda olarak seçmişlerdir. Sonrasında voyvodanın öldüğü halka ilan edilerek, ülkenin ileri gelenlerinin voyvoda olarak C. Şerban'ın uygun görüldüğü anlatılmıştır. Her ne kadar Matei voyvoda, savaşlarda büyük cesaret göstermesi sebebiyle Büyük Spatar Diicu'yu varis olarak göstermiş olsa da bu teklifin boyarlarca göz ardı edildiği görülmektedir⁹⁷.

Sonuç

XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde, Eflak-Boğdan'da uzun süre voyvodalık yapmış olan Matei Basarab ve Vasile Lupu, iktidarda kaldıkları süre itibariyle bu döneme ismini veren şahsiyetler olarak

⁹⁴ Stoicescu, *Constantin Şerban*, 14. Matei voyvoda, Balkanlardan getirdiği "seymen" adı verilen büyük bir paralı orduya sahipti. Ancak onun ölümüyle birlikte seymenler, huzursuzluklarını daha da artmış ve onun yerine voyvoda olan Constantin ise, bu seymenleri tehdit olarak algıladığı için onların gücünü azaltma yoluna gitmiştir. Bk. János B. Szabó, "Splendid Isolation? The Military Cooperation of the Principality of Transylvania with the Ottoman Empire (1571-1688) in the Mirror of the Hungarian Historiography's Dilemmas", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, (ed. Gabor Karman ve Lovro Kuncevic) (Leiden-Boston: Brill, 2013), 320.

⁹⁵ *Letopiseşul Cantacuzinesc: Istoria Țării Românești (1290-1690)*, 117. Matei Basarab ölmeden önce Craioveştilor aile mensuplarının bulunduğu Arnota Manastırı'na gömülmeyi arzulasa da Constantin Şerban, onun bu isteğini yerine getirmeyerek onun Târgovişte'de bulunan voyvodalık kilisesine gömülmesine izin vermiştir. Bk. Liviu Marius Ilie, "Dinastie Domnească sau Familie Boierească Opțiunea lui Matei Basarab pentru Locul Înmormântării sale", *Analele Universității din Craiova, Seria Istorie*, yıl XVI, no. 2 (20), (2011), 58-59.

⁹⁶ Stoicescu, *Constantin Şerban*, 14. Ayrıca N. Stoicescu Matei Basarab'ın Eflak voyvodalığı için evlatlık oğlu Mateias'ı uygun gördüğü ancak onun on yedi yaşında ölümüyle bunun gerçekleşmediğini yazar. Öte yandan Liviu Marius ise, M. Basarab'ın Mateias'ı voyvodalığa getirmeye dair bir planının olmadığı düşüncesini Eflak tarihinden örnekler vererek izah eder. Tartışmalar için bk. Liviu Marius Ilie, "Matei Basarab și Fiul său Adoptiv (Mateias) Relație de Familie sau Relație Politică?", *Analele Universității din Craiova, Seria Istorie*, yıl XV, no. 2 (18), (2010), 49-52.

⁹⁷ *Călători Străini Despre Țările Române*, (partea I îngrijit de M. M Alexandru-Dersca Bulgaru), cilt VI, (Bükreş: Editura Științifică, 1976), 132-133.

tarihte önemli bir yer edinmişlerdir. Rumen tarihinde “*Matei Basarab ve Vasile Lupu dönemi*” olarak adlandırılan bu kısım, Eflak-Boğdan’ın iç ve dış politikada oldukça karmaşık siyaset izlediği bir devredir. Özellikle Osmanlı-Lehistan ve Habsburglar arasında görülen siyasi çekişmeler, onlarla yakın temaslarda bulunan Eflak-Boğdan’ın prestijlerini artırdığı gibi bu bölgeleri coğrafi açıdan daha önemli hale getirmiştir⁹⁸. Bu karmaşık denklemde Eflak-Boğdan voyvodaları ise kendi çıkarlarına uygun olarak politika geliştirmesini bildiler. Boğdan voyvodası Vasile Lupu, Osmanlı Devleti’nin siyaset çizgisine uygun hareket ederken, Matei Basarab Osmanlı Devleti’ne sadık görünse de arka planda karşı ittifak kurma arayışlarına gitti. Özellikle Erdel prensliği ile geliştirilen yakın ilişkiler Eflak’ın Osmanlı Devleti karşısında daha serbest bir politika gütmesine neden oldu. Bu durum karşısında Osmanlı yöneticileri Vasile Lupu’yu Boğdan’da tutarak Tuna’nın kuzeyindeki güç dengesini bu şekilde sağladı. Ancak Vasile Lupu’nun iktidar hırsı ve Kazak askerlerini ülkeye getirmesi onun sonunu hazırladı. Matei Basarab, rakibini 1653’te Finta’da kesin bir mağlubiyete uğratarak onu Eflak’tan tamamen uzaklaştırdı. Eflak’taki makamını askeri başarılarla korumayı başaran voyvodanın, Finta savaşından yaralı olarak çıkması ve yaşlılığın getirdiği etkenler onun iktidarını zora soktu. Bu dönemde Eflak’taki seymenlerin maaş yüzünden çıkardığı huzursuzlukların bölgede bir kaos oluşturması ve akabinde voyvodanın ölümü yeni bir iktidar değişikliğine yol açtı. Eflak’taki krizi fırsata çeviren Constantin Şerban ise boyarların desteğini alarak bu bölgenin yeni hakimi oldu.

Özet:

Eflak Voyvodası Kahraman Mihai’nin (Mihai Viteazul) öldürülmesinin ardından Eflak’taki siyasi dengeler Osmanlı Devleti lehinde değişmiştir. Ancak Habsburgların Radu Şerban üzerinden bölgeye müdahale etmeleri dengeleri tekrar bozar. Erdel Prensi I. Györgi Rakoczi ve Abaza Mehmed Paşa’nın desteğiyle Rum yanlısı voyvodalar yerine Matei Basarab iktidara gelir. Erdel Prensligi’nin dış politikası doğrultusunda hareket eder ve gerektiğinde Osmanlı Devleti aleyhindeki ittifaklarda yer almaktan çekinmez. Öte yandan voyvoda olmak için çabalayan Vasile Lupu ile de mücadele içindedir ve Eflak bölgesi bu dönemde Matei Basarab ve Vasile Lupu arasındaki çatışmalara sahne olmaktadır.

⁹⁸ Constantin Rezachevici, “Începutul Epocii lui Matei Basarab și Vasile lupu în Lumina Relațiilor cu Imperiul Otoman și cu Transilvania”, *Revista de Istorie*, cilt 35, no. 9, (1982), 1003.

Vasile Lupu Eflak üzerine bir sefer düzenlemeyi hedeflerken Moldova'da, Gheorghe Ştefan öncülüğündeki boyarlar Lupu'nun planlarını bozacaktır. Vasile Lupu'nun rakipleri bu durumdan faydalanarak Ştefan'ı voyvoda ilan ederler. Fakat, damadı Timus'un desteğiyle Lupu kendisine karşı isyan edenleri alt eder. Nihayetinde Vasile Lupu'ya karşı iktidarını geri almak üzere başlattığı mücadele de sonuçsuz kalmış ve bir anlamda kendi sonunu hazırlamıştır.

Anahtar kelimeler: Balkan, Erdel, Moldova, Vasile Lupu, Györgi Rakoczi, Abaza Mehmed Paşa

Bibliyografya

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Kaynakları:

BOA, TSMA, nr. 0476-10; 714-50; 810-13.

Yayınlanmış Kaynaklar ve Araştırma Eserleri:

- Anadea, Avram, Susana Andea, Constantin Bălan vd. *Istoria Românilor*, cilt. V (O Epoca de Înnoiri în Spirit European 1601-1711/1716). Bükreş: Editura Enciclopedică, 2003.
- Berza, Mihai. "Haracul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX." *SMIM*, cilt II, (1957): 7-47.
- Călători Străini Despre Țările Române*, (volum îngrijit de Maria Holban și colab.), cilt V. Bükreş: Editura Științifică, 1973.
- Călători Străini Despre Țările Române*, (partea I îngrijit de M. M Alexandru-Dersca Bulgaru), cilt VI. Bükreş: Editura Științifică, 1976.
- Cernovodeanu, Paul. "Campania de înscăunare a lui Matei Basarab (august-septembrie 1632)." *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol Iași"*, XXIV, (1987): 311-317.
- Cernovodeanu, Paul. "Noi Precizări Privitoare la Bătălia Cîștigată de Matei Basarab în Împrejurimile Bucureștilor (Octombrie 1632)." *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol Iași"*, XXII, (1985): 623-629.
- Cevrioğlu, Mahmut Halef. "Asiden Valiye: Rumeli'de Abaza Mehmed Paşa (1629-1634)." *Osmanlı Araştırmaları*, cilt 58, (2021): 29-80.
- Ciobanu, Veniamin. *Politică și Diplomatie în Secolul Al XVII-lea, Țările Române în raporturile Polono-Otomano-Habsburgice (1601-1634)*. Bükreş: Editura Academiei Române, 1994.
- Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, (Ediție critică de P. Panaitescu). Bükreş: Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944.
- Cuică, Marcel. "Divanele lui Matei Basarab (1632-1645)." *Revista Arhivelor*, (1982): 317-328.
- Constantiniu, Florin. "De la Mihai Viteazul la Fanarioți: Observații Asupra Politicii Externe Românești." *Studii și Materiale de Istorie Medie*, VIII, (1975): 101-135.
- Decei, Aurel. "Relațiile lui Vasile Lupu și Matei Basarab cu Poarta în Lumina unor Documente Turcești Inedite." *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca*, XV, (1972): 49-84.
- Deaconu, Irina Mihaela. "The Role of Udriște Năsturel in Matei Basarab's Chancellery." *Hiperborea Journal*, cilt 2, no. 2, (2015): 74-82.

- Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, Volumul XXIII (1630-1632), Volum întocmit de Damaschin Mioc. Bükreș: Editura Academiei R.P.R, 1969.
- Kâtib Çelebi, *Fezleke (1000-1065/1591-1655)*, cilt I-II, (Haz. Zeynep Aycibin). İstanbul: Çamlıca Yayınları 2016.
- Istoria Militară A Poporului Român*. Epoca de Glorie A Oastei Celei Mari. A Doua Jumătate A Secolului Al XIV-lea-Prima Jumătate A Secolului Al XVI-lea, (Autorii volumului: Gheorghie Cantacuzino, Paul Cernovodeanu, Mihai Maxim vd.), cilt III. Bükreș: Editura Militară, 1987.
- Gemil, Tahsin. *Țările Române în Contextul Politic Internațional (1621-1672)*. Bükreș: Editura Academiei R.P.S., 1979.
- Gemil, Tahsin. "Les Pays Roumains dans la Politique Européenne de la Porte Ottomane au XVIII-e Siècles", *Revue des Études sud-est européennes*, no. 3, cilt XVIII, (1975): 425-428.
- Giurescu, Constantin. *Istoria Românilor (Partea a Doua dela Mircea Cel Bătrân și Alexandru Cel Bun până la Mihai Viteazul)*, Vol. II (Partea Întâi), București: Fundație Pentru Literatură și Artă Regele Carol II, 1943.
- Felezeu, Călin. *Principatul Transilvaniei în Epoca Suzeranității Otomane (1541-1688)*. Cluj- Napoca: Bybliotek, 2013.
- Ilie, Liviu Marius. "Dinastie Domnească sau Familie Boierească Opțiunea lui Matei Basarab pentru Locul Înarmorântării sale", *Analele Universității din Craiova*, Seria Istorie, Anul XVI, nr. 2 (20), (2011): 55-59.
- Ilie, Liviu Marius. "Matei Basarab și Fiul său Adoptiv (Mateiaș) Relație de Familie sau Relație Politică?" *Analele Universității din Craiova*, Seria Istorie, yıl XV, no. 2 (18), (2010): 47-54.
- Ionașcu, Ion. "Date Noi Relative la Radu Vodă Mihnea în Țara Românească", *Studii Revistă de Istorie*, no. 3, yıl 14, (1961): 699-720.
- Iorga, Nicolae. *Studii și Documente cu privire la Istoria Românilor*, cilt IV (Legăturile Principatelor Române cu Ardealul de la 1601 la 1699), (Povestire și İzvoare de Nicolae Iorga). Bükreș: 1902.
- Karman Gabor, ve Lovro Kuncevic (ed.). *The European Tributary States of The Ottoman Empire in The Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Leiden-Boston: Brill, 2013.
- Letopisețul Cantacuzinesc: Istoria Țării Românești (1290-1690)*, (Ediție Critică Întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu). Bükreș: Editura Academiei R.P.R, 1960.
- Lupaș, Ioan. "Începutul Domniei lui Matei Basarab și Relațiile lui cu Transilvania." *Analele Academiei Române Memoriile Secțiunii Istorice*, s. III, cilt XIII, (1933): 347-370.

- Handžić, Adem. "Sultan IV. Murad'ın Erdel Prensi I. Gheorghe Rakoçi'ye Yazdığı Berat", (çev: Aykut Aydoğdu). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, cilt 6, no. 2, (2018): 381-407.
- Heper, Yusuf. *Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634)*. Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2020.
- Heper, Yusuf. "XVII. Yüzyılın Ortalarında Bir Boğdan Voyvodası: Vasile Lupu (1634-1653)." *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 4 (8), (2021): 349-370.
- Holban, Th. "Contribuții la Istoria Domniei Muntenesti a Lui Simion Movilă." *RI*, Anul al XXIII- lea, (1937): 147-154.
- Motogna, Victor. "Epoca Lui Matei Basarab și Vasile Lupu." *Cercetări Istorice*, Anul XIII-XVI, nr. 1-2, (1940): 453-544.
- Naîmâ Mustafa Efendi. *Târih-i Na'îmâ*, (Haz. Mehmed İpşirli), cilt II-III. Ankara: TTK Yay., 2007.
- Popescu, Gr. ve P. Grigoriu, *Matei Basarab și Vasile Lupu*. Bükreş: Editura Enciclopedică Română, 1970.
- Rezachevici, Constantin. "Domeniul Boieresc al lui Radu Șerban." *Studii Revistă de Istorie*, no. 3, cilt 23, (1970): 469-492.
- Rezachevici, Constantin. "Începutul epocii lui Matei Basarab și Vasile Lupu în Lumina Relațiilor cu Imperiul Otoman și cu Transilvania." *Revista de Istorie*, cilt 35, no. 9, (1982): 1003-1012.
- Rezachevici, Constantin. "Politica Internă și Externă a Țărilor Române în Primele Trei Decenii ale Secolului al XVII-lea." *Revista de Istorie*, cilt 38, no. 1, (1985): 5-29.
- Sîrbu, İon. *Relațiile Externe ale lui Matei Voda Basarab (1632-1654)*. Temeşvar: Editura de Vest, 1992.
- Simache, N. ve Tr. Cristescu. "Viața și Opera lui Radu Popescu." *Cronicile Românești*, cilt IV, 1943.
- Stoicescu, Nicolae. *Matei Basarab*. Bükreş: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988.
- Stoicescu, Nicolae. *Constantin Șerban*. Bükreş: Editură Militara, 1990.
- Stoicescu, Nicolae. "Lupta lui Matei din Brîncoveni pentru Ocuparea Tronului Țării Românești." *Revista de Istorie*, cilt 35, no. 9, (1982): 985-1002.
- Șerban, Constantin. *Vasile Lupu Domn al Moldovei (1634-1653)*. Editura Academiei Române. Bükreş: Calea Victoriei, 1991.
- Șerban, Constantin. "Asediul Sucevei din 1653." *Suceava*, no. X, (1983): 235-244.
- Șerban, Constantin. "Relațiile Politice dintre Țările Române la mijlocul secolului al XVII-lea", *Revista de Istorie*, cilt 31, no. 11, (Kasım 1978): 1939-1957.

- Tamaș, Corneliu. "Matei Basarab și Epoca sa." *Epoca lui Matei Basarab (studii și comunicări) icinde, Analele Universității din Craiova, Seria Istorie*, no. 10, (2005): 58-84.
- Veress, Andrei. *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești: Acte și Scrisori*, vol. IX (1614-1636). Bükreș: Cartea Românească, 1937.
- Veress, Andrei. *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești: Acte și Scrisori*, vol: X (1637-1660). Bükreș: Cartea Românească, 1938.

Revised Image of the Ottoman-Turks in the Current Sixth-Grade Greek History Textbook: A Comparative Analysis with the Previous Curriculum

Betül Ayanoglu*

Abstract:

History textbooks are of key importance in constructing nations' identities. They have been the major medium for raising citizens who exhibit similar emotions and behavioural patterns in construing current events and developments. This paper traces back the formation processes of established stereotypes and the image of *other(s)* in relation to forming a positive *self*-image. Greece and Turkey have long been discussing forming teams of bilateral experts to emend their history textbooks, in particular removing othering and negative other images. Yet no success in this regard has been achieved, two littoral states have separately revised their textbooks several times. The focus of this study is limited to the current sixth-grade Greek history textbook, which launched to displace a historic textbook that was used for over two decades. The study employs interpretive discourse analysis and attempts to examine the main elements of *self/other* constructions, and whether there is a continuity or change in the images of the Ottoman-Turks between the previous edition and the current one in use. **Key words:** Greece, Greek history textbooks, Ottoman Empire, Ottomans, Turkey, Turks, identity studies, otherness.

---

* Ph.D., Yıldız Technical University, İstanbul, Türkiye, ORCID ID: 0000-0001-8843-6957;
e-mail: ayanoglu@yildiz.edu.tr

Introduction

If it is taken for granted that the textbooks are the major source of knowledge not only for students but also to a greater extent for the adults of a country (since they are the only books read from beginning to end for most), it must be noted that they play the most crucial role in shaping the national identities, goals, and interests. History textbooks are utilized as a set of assets to address crowds of young citizens, strike a chord with them, and aggrandize and etch the state's power in their minds. No doubt, the procedure of preparing textbooks is not just an academic process since it points to a much more complex mechanism that includes certain political decisions. At this point, one of the main problematique of history narrative surfaces: What has to and what has not to be mentioned in textbooks? It is not easy to answer this question because for many countries (especially those under fragile conditions) the national historiography and political priorities and conjunctures are often tightly interwoven with each other. In other words, established collective past, hand in hand, with domestic politics set an intricate pattern. As Martin O. Heisler briefly puts it; “[t]he current politics of the past deals with history, engages memory, and may invoke aspects of identity, but, in fact, it is *a practical matter that unfolds in the present*”¹.

Greece and Turkey have declared several times to form joint working groups to improve negative images in textbooks, the last of which was in 2010 -during the Turkish PM's state visit to Athens. However, none of these official studies has been concluded. Turkey and Greece separately have revised their history textbooks several times through committees of their national experts. The most prominent of these revisions, which caused social tension and hyperbolic public discourse, was experienced by Greece. In 2006, when the then Minister for National Education and Religious Affairs, Maria Giannakou, introduced a new sixth-grade history textbook², a storm of protest erupted among different sections of society. It is not surprising since alterations, shifts or amendments in the narrative depiction of the established national histories are never unproblematic.

---

¹ Martin O. Heisler, “Challenged Histories and Collective Self-Concepts: Politics in History and Time,” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 617 (May 2008): 201. Italics in original.

² Maria Repousi et al., *Istoria St' Dimotikou - Sta Neotera Kai Synchrona Chronia (In the Modern and Contemporary Times - 6th Grade Elementary School)* (Athens: Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion, 2006).

However, the new book³ evoked such an unexpected source of controversy and contention that it had to be withdrawn a year after it was introduced⁴. There have also been analyses and projects (most of whom based on educative purposes⁵) carried out by scholars that whether the two states may revise their national narratives removing out the clear-cut distinctions in terms of *self/other* nexus⁶.

This article aims to illustrate the alterations made in the Ottoman-Turk images in the current compulsory sixth-grade Greek history textbook⁷ by comparison to the one that was previously in use⁸. It does not have a

---

³ Criticisms and arguments, at that time, were mainly about the new discourse that allegedly developed euphemism for the ‘Ottoman yoke’ or even amelioration for the then Greek-Turkish relation. Another claim about Repoussi’s book (as was named by the public) was that it downplayed the importance of the Patriarchate during the Greek Enlightenment and the War of Independence.

⁴ Since 1984 four history textbooks have been withdrawn. For a close analysis of the withdrawal, see, Hercules (Iraklis) Millas, “Greece,” in *The Palgrave Handbook of Conflict and History Education in the Post-Cold War Era*, ed. Luigi Cajani, Simone Lässig, and Maria Repoussi (Palgrave Macmillan, 2019), 269-79.

⁵ See, for example, Dimitris Zachos and Anastasia Michailidou, “Others in Textbooks: The Case of Greek Sixth Grade’s History Textbook,” *Theory in Action* 7, no. 3 (July 2014): 1-25.

⁶ In terms of self/other relationships, see, for example, Hercules Millas, “History Textbooks in Greece and Turkey,” in *History Workshop*, 31 (Oxford University Press, 1991), 21-33, <http://www.jstor.org/stable/4289049>; Penelope Stathis and Nilüfer Çağlar, “Yunan [Ve Türk] Tarih Ders Kitaplarında ‘Ben’ ve ‘Öteki’ İmgeleri,” in *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2nd ed. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 125-33; Betül Ayanoğlu, “Yunanistan,” in *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmaji*, ed. Mehmet Hacısalihoğlu, vol. 1, 2 vols. (İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020), 381-464 [A research project supported by the Scientific and Technological Research Council of Turkey, based on the evaluations of 13 countries’ history textbooks, including Bosna-Hersek / Bosnia-Herzegovina by Jahja Muhasilović, Sırbistan/Serbia & Karadağ/Montenegro by Gencer Özcan, Hırvatistan/Croatia by Ozan Erözden, Kosova/Kosovo by Fatih Fuat Tuncer, Makedonya/Macedonia by Mehmet Hacısalihoğlu, Arnavutluk/Albania by Bülent Bilmez, Bulgaristan/Bulgaria by Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu, Kıbrıs/Cyprus by Deniz Ertuğ, Ermenistan/Armenia by Yıldız Deveci-Bozkuş, Azerbaycan/Azerbaijan by Emin Uzun, Rusya/Russia by Evren Balta and Süheyla Demir, Gürcistan/Georgia by Keisuke Wakizaka].

⁷ Ioannis Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)* (Athens: Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion - Institute of Computer Technology and Publications “Diofantos,” 2021), http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2188/Istoria_ST-Dimotikou_html-empl/ [The current book was first printed and distributed in 2012. It is abbreviated to “CB” and marked by square-brackets in the footnotes to improve readability].

⁸ Dionysios Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)* (Athens: Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion, 2009) [The previous book was first printed and distributed in 1989. It is abbreviated to “PB” and marked by square-brackets in the footnotes to improve readability].

say about Greek historiography in general but rather focuses on the *self/other* images and attempts to find answers for the following research questions: “What are the alterations in the current book if any?”, “How is the *self-other* nexus defined?”, “How is *other* portrayed?”, “What are the discourses employed in *othering*?”

Language as an instrument of thought or more generally as the media of discourse has always had a decisive role in constructing the world. Human language is not only a combination of sounds nor is it of signals, but *reasoned speech*⁹. Speech does not only passively describe a given reality, but it can also change and constitute a (social) reality. It is the main element of each construction; in other words, language constitutes the world *per se*¹⁰.

Humans are social animals and without social relations, they cannot be human beings. Being endowed with such a gift leads them to a communicative path where they can truly share their experiences, plans, and use abstract concepts for discussing their opinions¹¹. There is an inextricable constructive relationship between humans and nature. The web of social relations “makes” people what they call “we are” and that in turn those constructed people “make” nature “what it is”. For the reason that “saying is doing”, whatever we say “makes” us and *other* and nature which socially comprise the world itself¹².

Social reality does not exist *out there* (independent of the human mind), “but [it] is made by the actors, the concepts we use are part of a vocabulary that is deeply imbricated with our political projects”¹³ stemming from our identities. Treating normative-ideational and material structures equally crucial in building national identities, this study draws on the postulates of the constructivist camp and holds the tenet that identity conceptions are the significant factors that make an impact on

---

⁹ It is λόγος (logos) that once used by Aristotle as an umbrella term covering such meanings as word, oration, logic, ratio, and the like.

¹⁰ Nicholas Onuf, *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations* (Oxon: Routledge, 2013), 28-29.

¹¹ Friedrich Kratochwil, *Rules, Norms, and Decisions* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 6.

¹² Onuf, *Making Sense, Making Worlds*, 3-4.

¹³ Friedrich Kratochwil, *The Puzzles of Politics, Inquiries into the Genesis and Transformation of International Relations* (London and New York: Routledge, 2011), 185.

states' approaches to issues since any material explanation will inevitably fail unless discursive conditions involved¹⁴.

In the same fashion, the nexus of *self* and *other* is not given nor is it endogenous, but hypothetical and constructed. They correspond to each other and are mutually complementary in forming *self*¹⁵. In other words, the *self* is constructed regarding the other. The attributes of an adversary define not only the *other* but also the *self*-image "because a thing can only be known by what it is not"¹⁶.

Nations are highly qualified in creating their *other* in relation to their *self*-formation. In case of not having a real enemy to situate contrary to *self*, "[n]ations have always found a way to invent an enemy even if that enemy is vaguely defined"¹⁷. Theodoros Zervas names this condition as "Bogeyman Syndrome" and asserts that when enemies were not actually real (artificial) or did not exist in reality (fictional) they could still be instilled in the minds of a nation, and the citizens would always remain fearful of those unknown enemies as if they were real.

The evolution of Greek identity has also been shaped by a similar identity formation process and influenced by several factors¹⁸. According to Konstantinos Paparrigopoulos¹⁹, the Greek genealogy is as follows:

---

¹⁴ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (New York: Cambridge University Press, 1999), 135-36.

¹⁵ Iver B. Neumann, "Self and Other in International Relations," *European Journal of International Relations*, no. 2: 139 (June 1, 1996): 140-41.

¹⁶ Bahar Rumelili, "Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation," *Review of International Studies*, Cambridge University Press 30, no. 1 (January 2004): 29.

¹⁷ Theodoros Zervas, "Rethinking the Past, Reforming the Present: Reflections on Greek Educational Change and the Future of a Greek Identity," 10, accessed October 13, 2019, https://www.academia.edu/9358083/Rethinking_the_Past_Reforming_the_Present_Reflect_ions_on_Greek_Educational_Change_and_the_Future_of_a_Greek_Identity.

¹⁸ It has to be noted that in the early decades of the Greek Kingdom, Greek historiography and history education "remained faithful to the ideas of the Enlightenment and established patterns in the philosophy of history, according to which the medieval period was a dark age of ignorance, religious bigotry, and moral and spiritual decline". The Greek enlighteners had a distaste for the Byzantine period and 'drew their political and cultural models exclusively from the ancient world'. In the mid-nineteenth century, however, the worship of antiquity was abandoned with the emergence of a new ideological schema, 'expressed by the term Helleno-Christian civilization'. Angelos Palikidis, "Why is Medieval History Controversial in Greece? Revising the Paradigm of Teaching the Byzantine Period in the New Curriculum (2018-2019)," *Espacio, Tiempo y Educacion* 7, no. 2 (December 2020): 178-179.

¹⁹ In his masterpiece, 'History of the Hellenic Nation' (1853), drawing on Zambelios's conceptualization of the uninterrupted Greek culture, Paparrigopoulos claimed the concept

Ancient Hellenism, Macedonian Hellenism, Christian Hellenism, Medieval Hellenism, and Modern Hellenism²⁰. Analogous to his study, history textbooks cover mainly such contents: Ancient Greek heritage, the Byzantine Empire, the Orthodox Church, the Greek War of Independence, and the Asia Minor Catastrophe. Specifically, the struggle for independence and its respective national narratives based on the Orthodox' suffering under the Ottoman rule, have an important effect on the formation of the Greek nation-state identity.

The centuries-long period of interaction between Byzantines and Ottomans, and Ottomans and Greeks, respectively, provides a rich repository of representations (most of which are sealed in myths and stereotypes based on hearsay and misinformation) that are employed in constructing meanings, beliefs, and ideas while dealing with socio-political and cultural issues. Otherness, enmity, and hatred are sticky concepts that are moulded deep in identity perceptions²¹.

The conflict-prone relationship between Greece and Turkey stems at most from their national histories wherein they have obtained "their national identities by fighting against, and interacting with, each other"²². Students of any age have been educated at every level to maintain this collective memory and national self-consciousness²³. In this sense, history, neither for Greece nor for Turkey, belongs to the past because the past lives in the present²⁴ and references to national history constitute a significant part and a sound basis for their bilateral issues.

---

of an uninterrupted Greek history wherein he incorporated the Ancient, Macedonian, Christian, medieval and modern ages that correspond to more than 3000 years of Hellenism.
²⁰ Konstantinos Paparrigopoulos, *Istoria Tou Ellinikou Ethnous [History of the Hellenic Nation]*, ed. Pavlos Karolidis, 6th ed., 1-7 vols. (Athens: Eleftheroudakis, 1932).

²¹ Anthony D. Smith, *National Identity* (London: Penguin Books, 1991), 36.

²² Mustafa Aydın, "Contemporary Turkish-Greek Relations: Constraints and Opportunities", *Turkish Greek Relations the Security Dilemma in the Aegean*, ed. Mustafa Aydın, Kostos Ifantis (London: Routledge, 2004), 23.

²³ Millas points out that Greece placed significant importance on its national education system, especially during the period of industrialization. These attempts might have been rooted in the need for an educated workforce to employ, but their unintentional outcomes varied from standardization of citizens to development of monotype identity. The nationwide standard free education made it possible for the nation-states to raise generations with similar views and visions. Therefore, industry or more precisely -the weapons industry- have enabled such regulations and implementations. Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 2nd ed. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), 17-25.

²⁴ Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*, vol. L (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993), 10.

Recalling the well-known saying “Greeks and Turks destined to be enemies”, this article investigates the compulsory history textbook distributed nationwide for pupils eleven-years-old with the focus whether the national narrative mainly based on differences or similitudes.

Initial Evaluation and the Outline of the Current History Textbook

First, it might be fruitful to share the material elements by drawing an outline of the current book (CB) and highlighting the major changes in its content. Compared with the previous book (PB), the CB consists of 238 pages and includes five chapters that are as follows: “Developments in Europe in Modern Times (mid-15th century - early 19th century)”, “The Greeks under Ottoman and Latin rule (1453-1821)”, “The Great Revolution (1821-1830)”, “Greece in the 19th century”, “Greece in the 20th century”. Although the CB, with its two new additional chapters, appears as if an extended version of the previous, it has fewer pages than the PB of 288 pages.

Starting with the “Hellenism after the Fall” (of Constantinople), the PB’s main emphasis was on the difficulties of the “enslaved” Greeks under the “Ottoman yoke” and the Greek War of Independence, with nearly two-thirds of the book. Conversely, the CB starts with the multi-dimensional portrayal of the European historical developments, such as the Renaissance, the geographical discoveries, the Enlightenment, and the American and French Revolutions, and continues up to the entry of Greece to the European Economic Community in 1981.

Another important point in the CB is the shift in the heading of the chapter about the Ottoman reign. The previous title (“Hellenism after the Fall”) is revised and expanded as “Greeks under the Ottoman and Latin rule”, but the text about Venetians, Genoese, and Franks has been shortened significantly. The CB makes a handful of references to the Latin world (only three paragraphs in 45 pages) contrary to the PB, which devoted nearly five full pages. The narration as well as the tone of the language in use have also softened and euphemized.

Before analysing the image of the Ottomans/Turks in the CB, it is necessary to remark on another fundamental issue available in the Greek history textbooks in general. This last but not the least point is the conceptual confusion about Ottomans, Ottoman Turks, Turkish rule

(*Tourkokratia*), Turks, Turkey, etc. Regardless of their grades, the Greek history textbooks use these terms interchangeably within the same context.

In the CB, for example, such statements are as follows: “conquered by the Ottoman Turks”,²⁵ “Turkish-occupied Hellas”,²⁶ “the terrible, inhuman, antichrist and ruthless Turk”,²⁷ “the Turkish rule” (*Tourkokratia*) and “the Turks”,²⁸ “freedom for the Christian slaves of Turkey”,²⁹ “Christians were subservient to the Turkish state for four centuries” and “Turkey had Christian slaves”,³⁰ etc.

There are a lot more examples available throughout the book which might lead to ambiguity or perplexity for the students that might end up with a false explanation or incorrect definitions. In this sense, it might not be easy for a sixth-grade student to set the difference between the Ottoman State and Turkey thus avoiding the error of chronology and drift into anachronism.

Hellenism and the Lives of “Enslaved Hellenes” during the “*Turkokratia*”

The Ottoman rule (1453-1821) or as it is named by the Greek historiography “the Turkish rule (*Turkokratia*)”, whose negative effects are allegedly still alive in the Greek culture, is seen as the root cause of any spheres of backwardness in Greece. Paradoxically, it is portrayed also as a period wherein the Greek national virtues aroused. In other words, “*Turkokratia*” was the period of enslavement of Greeks, and the slavery situation initiated and facilitated the process of the Greek Renaissance and Revolution that constructed the basic blocks of Modern Greece³¹.

The national narrative clung to the sad remnants of the Ottoman’s absolute monarchy of targeting the defence and expansion of Islam religion describes the Orthodox Greeks and the other non-Muslim subjects as “slaves” who struggled to overcome the centuries-long system of

---

²⁵ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 30. [CB].

²⁶ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 30. [CB].

²⁷ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 30. [CB].

²⁸ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 37. [CB].

²⁹ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 38. [CB].

³⁰ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 38. [CB].

³¹ Antonis Liakos, “The Construction of National Time: The Making of the Modern Greek Historical Imagination,” in *Political Uses of the Past*, ed. Jacques Revel and Giovanni Levi (London and New York: Routledge, 2014), 37.

oppression. In this vein, some defining themes regarding the administrative structure, regulations, and conventions imbued with the Ottoman qualities are presented as essentials that would revive the trying circumstances and the spirit of the era. Typical topics of the “Turkish rule” period that became the *sine qua non* of the history textbooks are conversion to Islam, children levy (*paidomazoma*), extra-taxes, secret schools (clandestine education), *angaria* (forced labour, chores), crypto-Christians, and being treated inferior to Muslims, as well as, some legends like half-fried fish (that jumped into the holy spring in Baloukli when Constantinople fell to the Ottomans), the last divine liturgy in Hagia Sophia (reportedly, the crowd with two priests disappeared into the wall when the first Turk entered in), and the Marbled King (supposedly, the last Byzantine Emperor, Constantine XI Palaiologos, had not actually died during the siege of Constantinople, but had been rescued by an angel and turned into marble)³².

Regarding the CB, the curriculum has followed the aforementioned traditional pattern except for the legends³³. Although the scope and content of the topic in the CB have changed dramatically, the way it is considered, and its general flow has been preserved. The new parts named “sources narrate” and “eyes on the past” reflect the similar viewpoint and method of *othering* that were available also in the coloured pages of the PB. In other words, there is a fluctuating relationship between the tone of the authors and the stories or poems they cite. They have a tendency to keep the neutrality of the language employed in the main text, whereas the material they quote at the end of each section remain biased using stereotypes and deep prejudices.

Put differently, the CB meets the general expectations of different segments of the society for it subscribes to an alternative approach of operating the corpus of national representations of the Ottoman past. The authors, with their tone of language, stay aloof from the narratives in the

---

³² Stephanos Glentis et al., *Istoria E' Dimotikou - Sta Vizantina Chronia (In the Byzantine Years: 5th Grade Elementary School)* (Athens: Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion, 2008), 101-103. [currently in use]. Aktypis et al., *Istoria St' Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 18, 24, 30, 31, 35, 49, 53, 54, 55, 91, 217. [PB]. Ioannis Dimitroukas, P. Ioannou Thoukididis, and Kostas Baroutas, *Istoria Tou Mesaionikou Kai Tou Neoterou Kosmou 565-1815 B'Genikou Lykiou (History of the Medieval and Modern World 565-1815 11th Grade High School)* (Athens: Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion, 2009), 141-143. [currently in use].

³³ Koliopoulos et al., *Istoria St' Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmu (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 30, 33, 34, 38, 54, 55, 68, 88, 167, 168. [CB].

main text, but they conspicuously eliminate the detached objectivity with the supplementary material they quote. Thus, although not stated explicitly by its authors, the book includes the basic principles and priorities of the national historical narrative. In the light of employing this multi-stranded method of writing a textbook, authors also enhance a chance of keeping distance between the traditional perspective and their own reinterpretation of national history.

Living under “Turkish rule” marks a period full of traumas and historical tragedy that befell the Greek nation. According to the CB, between the 15th and 17th centuries, the entire “Greek peninsula”³⁴ was captured by the Ottoman Turks and the life of “*rayahs*”³⁵ became exceedingly difficult. The “enslaved Greeks”³⁶ or the “slaves”³⁷ led a miserable life in pain and sadness, “they faced many discriminations, especially in the first centuries of the Ottoman rule”³⁸. Despite these harsh conditions, Greeks provided cohesion of their community and did not assimilate due to three basic elements of their national identity: religion, language, and tradition³⁹. Thus, the Greek nation retained its uniqueness, and in 1821 claimed freedom within the political climate evolved⁴⁰. Both books highlight the status of non-Muslims *vis-a-vis* Muslims in everyday life, the PB did not notice a difference at any period during the Ottoman rule whereas the CB remarks that the sufferings of *rayahs* alleviated over time. Below are some excerpts taken from both books displaying the living conditions of the Christians during “*Tourkokratia*”:

[PB] *“The enslaved Greeks suffered a lot from the Turks. ... The Turks, in general, considered the rayahs inferior. They were forced to dress poorly, to live in small houses and slums, to do angry, to step aside on the street,*

---

³⁴ The book does not provide a clear definition of the geography mentioned, whether it corresponds to the present or to the past; that is, the lands currently covered by Greece or by Turkey or by both. Koliopoulos et al., 28, 29. [CB].

³⁵ *Reaya* in Turkish, refers to the non-Muslim subjects of the Ottoman State. In both textbooks the term defined as “slaves”. See, Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 31. [PB]; It is also limited to “Orthodox Christians”. See, respectively, Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 37, 64. [CB].

³⁶ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 29, 32, 36, 41, 44, 49, 53, 62, 63, 64, 70, 74. [CB].

³⁷ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 32, 37, 38, 63. [CB].

³⁸ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 32. [CB].

³⁹ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 29. [CB].

⁴⁰ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 26. [CB].

and to bend down while Turks were passing by. [Turks] were embarrassing and humiliating them, treating them unfairly and often inflicting terrible torture on them”⁴¹.

[PB] *“Weddings, births, and baptisms with preparations and wishes gave beautiful moments to relatives and friends. But the shadow of the conqueror always encumbered. ... The mourning and the participation of the people in moments of mourning were enormous and everyone said goodbye to the dead with laments. One of a well-known wish was: ‘If only we hadn’t died and the Turks hadn’t come”⁴².*

[CB] *“The first two centuries of the Ottoman rule were the most difficult for Christians. The demographic, economic, and social changes were a lot. Many inhabitants moved to the highlands of the Ottoman Empire. Also, the Byzantine lords disappeared after the Fall. Finally, several scholars left for Western Europe. ... From the middle of the 16th century, the position of the Greeks in the Turkish-occupied areas gradually improved. During this period, military conflicts in the Greek Peninsula and taxation and child levy were reduced”⁴³.*

[CB] *“Although in theory, the Ottoman Sultans granted some freedoms to their ‘unbelieving’ subjects, in everyday life the restrictions were many, especially in the first centuries of the Ottoman rule. Christians were forced to live in slums in the cities”⁴⁴.*

The CB apparently refrains from using common ordinary expressions that can spark strong negative emotions or evoke national memory laden with unpleasant memories and the images of Ottomans/Turks while describing “the intense discrimination against Christians”. Nevertheless, it draws ambivalence and indecision about the agent of such marginalization of non-Muslims: did it derive from a state-based practice or an arbitrary whim of local authorities, following the book:

[CB] *“Discrimination against Christians was more intense in remote areas. The local governors, taking advantage of the fact that the central authority could not easily control them, did not hesitate to mistreat them, especially in times of unrest but also to strengthen their own treasury”⁴⁵.*

---

⁴¹ Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 31. [PB].

⁴² Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 47. [PB].

⁴³ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 29. [CB].

⁴⁴ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 33. [CB].

⁴⁵ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 33. [CB].

In the CB, throughout the pages describing “*Tourkokratia*”, stereotypical images of the Ottomans, such as *barbarian*, *looter*, *invader*, *primitive* or *fanatic* that have been attributed by the traditional Greek account of national historiography are not present; instead by using gentle phrases preferably, they are implied as *disrupters* on the perpetual Greek lands. However, with the selected quotations accompanying each chapter, evaluating the Ottoman State and the then socio-cultural structure becomes a difficult task. On one page the language of the narrative attempts to maintain its neutrality whereas on the other it employs negative images or covert expressions.

Germane to the fact that the language does not function only for describing and defining a social reality, but also for constructing it,⁴⁶ it is the most powerful apparatus through which thoughts, ideas, feelings, and beliefs are processed to produce meaning⁴⁷. Hence setting the tone of the language while composing such written material is a signifying practice that entails the regeneration of history. Language designates what *other* means to *self*. The following text, of Efthymiou Ieromonachou quoted by the CB at the end of a section named “the living conditions of the slaves”, is a good example to display the characteristics of the Ottomans:

[CB] “Violence against Christians and the bey⁴⁸ welcomed them with honours and false joy, and when they explained to him that they were persuaded by the Franks to take the chariots, but didn't do anything bad, the bey forgave them and advised them to be always prudent and to mind their own business and to leave with the sunrise in the morning. ... In the evening the bey gave an order, and they were caught, one by one, and chained and put in a dark dungeon without leaving anyone, and there they were slaughtered with swords, all of them, all eighty, except the one from the village Vounochora, who was called Dimitris Lykothanasis. [S]ince he was a brave man, he broke the irons and grabbed the sword of an executioner, slaughtered two Turks and the guard of the gate, and he started to run like a deer, escaped the carnage, and after five days as soon as he arrived in his village he died as the other eighty -the first lords and the bravest lads- were executed with thousand tortures, with great deceit.

---

⁴⁶ Onuf, *Making Sense, Making Worlds*, 28-29.

⁴⁷ Stuart Hall, “The Work of Representation,” in *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, ed. Stuart Hall, 8th ed. (London: SAGE Publications, 2003), 13.

⁴⁸ The governor of a district or province in the Ottoman State.

... All of them died for the homeland and religion, they were forgiven of all sins!''⁴⁹

The text is a sharp snippet of a probable long story whose concept is unknown, and the meaning conveyed is that Christians had to be distrustful of Ottomans⁵⁰ and that even at the administrative level could not take them at their words because executives, as well, were dishonest hypocrites, and ruthless killers against Christians. Thus, the language depicts a needless brutality scene of everyday life under a tyrannical structure wherein ordinary people survive by chance.

Another quotation at the end of the same section is a folk song from Epirus⁵¹ and depicts the pain Greeks suffered from the child levy. This subject has remained dominant and important and covered by both books with the utmost delicacy⁵². It is regarded as one of the concrete proofs of Ottoman barbarism and its inhumane acts. The CB, in its glossary part, defines it as: "Compulsory military recruitment of the young boys from Christian families by the Ottoman authorities, to man the body of the Janissaries and the highest administrative mechanism of the empire"⁵³. Contrary to this plain definition, in the PB, child-levy was defined as "the blood tax" on the Greeks:

[PB] *"The blood tax, the paedomazoma, was particularly painful for the Greeks. With the paedomazoma, the young people were conscripted into*

---

⁴⁹ Koliopoulos et al., *Istoria St' Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 34. [Source information given in the book: "Efthymiou Ieromonachou, Chronicle of Galaxidi, edited by Elias Anagnostakis, (Athens: 1985), 51-53"]. [CB].

⁵⁰ Similar message conveyed by PB on page 91 with a reading titled "The secret of Filiki Eteria" (Society of Friends). In the text, one day a Turk, who speaks Greek and knows the rituals of Orthodox worship very well, goes to the Despot (bishop) of Lakonia and pretends he was a Christian and wants to confess his sins. While speaking to the Despot he asks when the time for the armed revolt against the tyrannical rule is, following from the original: "When will it come, my despot, that holy hour to take the chariots to kill our unbelieving tyrants and suck their blood?" Then the Despot checks if he knew the secret sign of the Filiki Eteria and understands that he is a Turk and answers him: "Child, what words are these? Don't believe the words that are said. God put the sultan in our head for our good. He made him rule over us and we should be faithful to him and convinced, because he cares for us, otherwise God will punish us". See, Aktypis et al., *Istoria St' Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 91. [PB].

⁵¹ A region shared between Greece and Albania.

⁵² For related pages see, Koliopoulos et al., *Istoria St' Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 29, 33, 34, 35. [CB].

⁵³ Koliopoulos et al., *Istoria St' Dimotikou*, 33. [CB].

the battalions of the janissaries and destined to be the followers of the sultan or officials. They were educated in such a way that they became fanatical Muslims and completely forgot about their family, homeland, and religion.”⁵⁴

The CB does not address such emotional dimensions of child levy in its body text, except for the folk song aforementioned, which is full of lament and sorrow:

[CB] *“Curse you, King, curse you three times,
with the evil angary, and the bad thing you do.
You tie [and] send the old men, the first priests
You chew the child levy to make janissary
The parents, the children, the sisters and brothers cry
I cry too and burn myself and as long as I live I will cry
Last year they took my son, this year my brother.”⁵⁵*

The infamous *devshirme* (*paedomazoma*) practice is defined as the systematic abduction of male children of the Greek subjects that were living in the rural areas. The song in the excerpt, from the mouth of a Greek who had allegedly lost his family members one by one because of *paedomazoma* and held a grudge against the Sultan, reflects the Greek families’ fear of losing their children. This practice, as it is depicted in the book, was not painful for the Greeks in terms of not seeing their children again physically, but also of the alienation of the Greek children from the Orthodox religion and their Greek roots.

Religious Practices During the Ottoman Reign

Some basic rights were ostensibly granted to Christians; however, Greeks faced several harsh measures like massacres and captivity as stated by the CB. Their freedom of upholding and practising Orthodox religion was also impeded by Islamization⁵⁶, which is defined as “adherence to the Muslim religion”⁵⁷. Converting Christians to Islam by force is another topic

---

⁵⁴ Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 31. [PB]. Similar expressions available in 5th grade elementary history textbook that is currently in use. See, Στέφανος Γλεντής *ve dig.*, *Ιστορία Ε’ Δημοτικού - Στα Βυζαντινά Χρόνια* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2008), 102.

⁵⁵ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 34. [CB].

⁵⁶ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 33. [CB].

⁵⁷ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 34. [CB].

that has been downplayed in terms of content in the CB; on the contrary, in the PB, respective narratives were engendering a feeling of “slavery”, as quoted below:

[PB] *“A terrible ordeal for Christians was Islamification. The Turks often forced Christians to embrace the Muslim religion. There are many who preferred martyrdom rather than changing their faith. Many of these new martyrs are honoured by the church as saints. However, many of those who were obliged to embrace Islam, externally pretended to be Muslims but secretly they remained Christians and were called crypto-Christians.”*⁵⁸

[PB] *“The Islamization of Asia Minor and the crypto-Christians of Pontus:*

*It is Easter night. The bells of the village or the neighbouring village ring. Christians wake up, get up and go to church. Mustafa, who is a Christian, also wakes up. Without noise and without turning on the light, he wakes up his family, his wife Emine, named Maria, his daughter Fatma or Eleni and his son Hasan or Georgios. They meet in a space in the basement of the house. There they set aside the sacks and take the icons from below and hang them. They kneel before them, make their cross and each lights a candle. Mustafa, who is a Christian, takes a holy book and opens it. He cannot read but sings a hymn whispering in his broken Greek. The family cross themselves again and everyone says ‘Christ is Risen’ [Christos Anesti]. Everyone eats an egg that is browned with onion juice. They were afraid to buy red paint for the eggs. With their hearts tight and tears in their eyes, they kiss each other and go up to their rooms to sleep. The bells are ringing again - far or near.”*⁵⁹

Religion is one of the most important factors in the making of modern Greece and to a great extent with the Greek language, they constituted the national culture. The Orthodox tradition developed from the Christianity of the Eastern Roman Empire not only consolidated the Greek community and undermined the risk of assimilation for them but also preserved the Greek language, which has been the medium of most prayers and religious ceremonies since 325. Therefore, there has been a

---

⁵⁸ Aktypis et al., *Istoria St' Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 31. [PB].

⁵⁹ Aktypis et al., *Istoria St' Dimotikou*, 217. [PB].

two-way relationship between religion and language⁶⁰ that formed the Greek identity⁶¹. This strong bond has remained intact without any interruption or alteration⁶² via Christmas carols⁶³ and hymns⁶⁴ that were inherited from the Byzantine period.

In the CB, it is explained that the “Fall” (of Constantinople) was a shocking event both for the Byzantine Empire and the whole Christian world. At that time, two different opinions reportedly prevailed among the Christians. Pope Pius II of Rome, who was head of the Catholic Church and ruler of the Papal States, for example, “characterized the Fall as the second death of Homer and Plato ... whereas some others believed that the conquest of Constantinople was nothing but a punishment of the Byzantines, sent by God”⁶⁵.

Following the “Fall”, Sultan Mehmet II recognized the Patriarch as the religious and political leader of all the remaining Orthodox subjects and granted the Ecumenical Patriarchate of Constantinople additional responsibilities and also assigned judicial powers to the clergy:

---

⁶⁰ In contrast to this opinion, Clogg maintains that language has been the least important part of the Greek national identity because Greeks are a nation of diaspora, whose descendants barely speak Greek, thus, Greekness did not have much relationship with the language. See, Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, 5th ed. (Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1997), 5.

⁶¹ Koliopoulos and Veremis, while defining the others of the country, question who were to be identified as Greeks conforming with the national identity perception. They give a striking example of the situation of Turks living in Greece, following their words: “Lastly, were indigenous Muslim Turks as Greek as the rest if they chose to convert to Christianity, as many did to avoid being slaughtered or to keep their lands? Yes and no: Orthodox prelates welcomed such converts, but lay revolutionary leaders were reluctant to consider them as more than opportunists, who would turn against the Greeks as soon as the opportunity arose; only children converted under the age of twelve were taught to be meeting the qualifications of a Greek”. See, John S. Koliopoulos and Thanos M. Veremis, *Greece: The Modern Sequel: From 1831 to the Present* (London: Hurst & Company, 2002), 250.

⁶² Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 37.

⁶³ The one especially chanted by the children strolling around at Christmas nights known as the ‘Kalenta of the New Year’ or ‘Saint Basil coming from Caesarea’ (Αρχιμηνιά κι αρχιχροινιά / Aziz Vasilis Kayseri’den geliyor). For its Greek original and translation into English, See, “Archiminiá Ki Archichroniá”, <https://www.mamalisa.com/?t=es&p=5166>. [01.10.2019].

⁶⁴ For example, the one known as ‘Το Τροπάριο της Κασσιανής’ (The Hymn of Kassiani) and chanted on Great Tuesday evenings (at matins on Holy Wednesday) in the Eastern Orthodox Church and the Churches that follow the Byzantine Rite is dated back to the 9th century. For the original of the hymn, See, “Το Τροπάριο Τis Kassianis,” Ορθόδοξος Συναξαριστής, <http://www.saint.gr/5/texts.aspx>. [13.10.2019].

⁶⁵ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou* (*History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School*), 30.

[CB] *“The Patriarch, in addition to being a religious leader, was also a representative of the Rum (Greek) millet, that is the Orthodox Christian slaves, and was accountable to the Sultan for their actions. Thus, during the Turkish rule, the Church not only had religious duties but also decided on various matters, such as inheritances. At the same time, the Patriarch had the capability to establish schools and impose special taxes on the believers”*⁶⁶.

According to the CB, what Orthodox subjects of the Ottoman State had in practice was different than what they had in theory. Although the Ottomans “seemed more tolerant of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople by expanding its responsibilities”⁶⁷, they prohibited “even the processions and litanies”⁶⁸. Considering the excerpt above and the following quotations, it is not clear why the authority of the Patriarchate was expanded in the fields like education, law, and administration while it was restricted in its real domination area, namely the religious practices.

Both books briefly refer to the jurisdiction power of the clergy over the Christians. In the PB, it was associated with the important features of the Patriarchate such as honesty, trustworthiness, and fairness and maintained that “[e]ven the Turks sometimes resorted to these ecclesiastical courts because they trusted them more”⁶⁹. On the other hand, the CB points out that the Orthodox clerics had that legal right “[b]ut the serious court cases concerning Christians were also heard in Muslim courts and not in ecclesiastical courts”⁷⁰.

The Patriarchate’s approach to the Greek Enlightenment and Revolution is another important point. In the PB, its negative attitude towards the “freedom movement” whose success was crowned with the Independence War was justified by stating that “the Patriarch had to excommunicate Ypsilantis and his movement because he was worried about Turkish retaliation for the Greeks”⁷¹. When Sultan Mahmud II learned of the Greek Revolution, “he became furious to an unimaginable degree and ordered retaliation against the Greeks in Constantinople, Izmir,

---

⁶⁶ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 37.

⁶⁷ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 37.

⁶⁸ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 33.

⁶⁹ Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 27.

⁷⁰ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 33.

⁷¹ Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 93.

and Ayvalik. Among the many victims of fanaticism was the Patriarch Gregory V. They arrested him on Easter day and hanged him along with three other bishops⁷². These statements were followed by the portrait of Patriarch, with a description that reads: “Patriarch Gregory V was hanged at the gate of the Patriarchate of Constantinople, which has remained closed ever since⁷³.”

The CB tends to disregard the Patriarch’s approach to the “freedom fighters” and the story of Saint Peter’s Gate at the Patriarchate that has remained closed since 1821. The perspective that interprets the Sultan’s sentence of death on Patriarch, who was blamed for his inertia and inability to suppress the Greek freedom movement groups, as vindication of the Patriarch’s decision on excommunicating Ypsilantis and his friends, has shifted to the positive outcomes of the execution, such as “after the hanging of Ecumenical Patriarch Gregory V on Easter Day... the Russian ambassador left Constantinople⁷⁴.” The only similarity between the narratives of the PB and the CB is the symbolic meaning of being “hanged” on Easter.

Independence of the Hellenes from the Ottomans

The liberation of the Greeks from the Ottomans was depicted as an outcome of a long historical period that was a part of the Western political developments, and the year of independence as an important milestone in the Western world. In the CB, the Greek Revolution and Independence are tightly interwoven with European developments and social movements. Greek national history narrative has been detached away from Ottoman-Greek intertwined history as it is approached Western history. This fresh image of the modern *self* (following the ancient *self*, which has been integrated and articulated into Europe as the central part of the western history narrative) might create an unbridgeable gap (a new division deepening differences and fostering othering and dichotomies like civilized/uncivilized) and estrangement between two nation-states. Following the book:

[CB] *“1830 was a year of important developments, not only in Greece but also in Europe. In July in France, the people revolted due to the deepest economic, social and political crisis. The memories of the French*

---

⁷² Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 98.

⁷³ Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 99.

⁷⁴ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 131.

*Revolution of 1789 awoke and led to regime change and democratic reforms. The aftermath of the revolution in Paris reached many parts of Europe. In the same year, Serbia gained its autonomy*⁷⁵.

Both books maintain that the multifarious initiatives to abolish the “Ottoman yoke”⁷⁶ were buttressed by the national awakening, which ensued from the movements in the West. The national awakening is exhibited as the clear motive behind the Greek liberation movement; but surprisingly all those risky ventures have been qualified as “holy” -an adjective that connotes religious purposes⁷⁷. There are some examples that epitomize the religious intonation of the Greek freedom movement, such as the name “Holy Company/Sacred Band (Ieros Lohos)”⁷⁸ that was given to the military corps made up of volunteer Greek students from the parishes, or *Filiki Eteria* (Society of Friends⁷⁹) whose members’ rite of initiation into the organization was sealed by the oath in front of a priest⁸⁰.

The independence of Greeks was achieved after myriad armed struggles involving bloodshed and violence⁸¹. Following *the massacres of*

---

⁷⁵ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 144.

⁷⁶ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 59, 83.

⁷⁷ Grigoriadis argues that even the start date of revolts is distorted in order to portray a perfect match between their outbreak and the Christian calendar. 25th of March, which is celebrated as the Annunciation of Virgin Mary by the Christians, is constituted as the Greek “national annunciation”. Thus, “the Greek nation –or patrie in its female reincarnation– received the good news about its liberation on the same day. The Patrie is juxtaposed with Virgin Mary, while Greek Nationalists undertook the role of Gabriel who communicated”. See, Ioannis N. Grigoriadis, *Instilling Religion in Greek and Turkish Nationalism: A “Sacred Synthesis”* (New York: Palgrave Macmillan, 2013), 31-32.

⁷⁸ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 79-80.

⁷⁹ The same name was used to identify a Christian group that arose in mid-17th-century England. See, “Society of Friends: Definition, History, Beliefs, & Facts: Britannica,” accessed December 27, 2021,

<https://www.britannica.com/topic/Society-of-Friends>.

⁸⁰ “The Oath of Philhellenes (Friends): I swear voluntarily before the true God that I will be completely faithful to the Society for the rest of my life. I swear that I will not reveal the slightest of its Signs and words, nor will I ever let them to understand that I know anything about these things in any way, neither to my relatives nor to my Confessor, nor to my friend... I swear that I will nurture in my heart an undying hatred against the tyrants of my Homeland, against their followers and their like-minded people. I will always act in a way that harms them and when circumstances permit, I will contribute to their complete catastrophe.” Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 76. [CB]. Available also in PB. See, Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 88.

⁸¹ Toynbee maintains that the main responsible for these massacres was the ‘Western formula’, in that, the western political idea of nationality deeply influenced the relations between non-

*Muslims in Tripolitsa*⁸² (1821) and *Christians on Chios* (1822), the philhellenic current of Europe⁸³ strengthened its degree and flourished in the Battle of Navarino (1827) where the naval forces of the Ottomans were destroyed⁸⁴.

Constituting positive self-images entails, though often unpurposely, negative *other* images in order to differentiate the *self* from *others*⁸⁵. In this vein, for most nations, the narratives of their war of independence have turned into a show of legitimacy before the law or righteousness wherein the *other's* loss is associated with its state of being unjust and immoral. Even when the national "mythistory" is built around "victimhood" "the negative aspects of the theme are redeemed by testimony of survival and overcoming, imparting a positive spin to past injustices or misfortunes"⁸⁶. By the same token, in addition to the "unfavourable and inaccurate depiction of the *other*", by "ignoring peaceful periods of coexistence" between *self* and *other* and instead by rather "stressing the conflictual areas" most narratives refrain from promoting a sense of familiarity and trust⁸⁷. History textbooks exemplify these problems, and the writing teams strive for a successful formula that might

---

Western peoples due to the West's hegemony in the world. However, this formula, which proposed a sovereign independent territorial state with a single language, was not of a universal application because the populations of Eastern civilizations were speaking various languages and had intermingled geographically. See, Arnold Joseph Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey: A Study In The Contact Of Civilisations* (London, Bombay, Sydney: Constable and Company Ltd., 1922), 18-19.

⁸² "The Turks of Greece left few traces. They disappeared suddenly and finally in the spring of 1821 unmourned and unnoticed by the rest of the world. ... Upwards of twenty thousand Turkish men, women, and children were murdered by their Greek neighbours in a few weeks of slaughter. They were killed deliberately, without qualm or scruple, and there were no regrets either then or later. ... Tripolitsa fell to the Greeks on 5 October 1821. ... [T]he Greeks broke in and for two days the town was given over to the mob. Upwards of ten thousand Turks were put to death. ... Their arms and legs were cut off and they were slowly roasted over fires. Pregnant women were cut open, their heads cut off, and dogs' heads stuck between their legs. ... The heap of bones could still be seen years later. For weeks afterwards starving Turkish children running helplessly about the ruins were being cut down and shot at by the exultant Greeks". See, William St Clair, *That Greece Might Still Be Free: The Philhellenes in the War of Independence* (Cambridge: Open Book Publishers, 2008), 1, 44, 45.

⁸³ Richard Clogg defines it as "philhellenic agitation". See, Clogg, *A Concise History of Greece*, 37.

⁸⁴ The Battle of Navarino was noted as "the last great battle of the age of sail and characterized as one of peaceful interference by British" forces. Clogg, *A Concise History of Greece*, 42.

⁸⁵ Rumelili, "Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation," 31.

⁸⁶ Heisler, "Challenged Histories and Collective Self-Concepts: Politics in History and Time," 205.

⁸⁷ Maria Repoussi and Nicole Tutiaux-Guillon, "New Trends in History Textbook Research: Issues and Methodologies toward a School Historiography," *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 2, no. 1 (Spring 2010): 161-62.

reach the essential desiderata of different spheres of the states, including not only teachers or students but also power elites and pressure groups. The Western world takes the lead in the attempt to objectivize and emend textbooks by carrying out projects and publishing guidelines on textbook revision, particularly by institutions such as Georg Eckert and UNESCO⁸⁸.

In the same virtue, the texts in the CB have been revised and the statements that are prone to misconception or misunderstanding have been avoided to some extent. In contrast to the CB, the PB involved problematic use of language in which the scene of a heavy defeat of the Turks is described as a “glorious battle”.

[PB] *“Hellenes came to capture ... the road of Valtetsi, which led to Tripolitsa. The Turks had left their dead behind. ... [and] carried wounded people into Tripolitsa. There was so much mourning and lament in the city and there was no house without dirges and cries. There, seen, the wives of the Turks were scratching their cheeks with their nails and tearing their hair out, and the children shouting and looking for their fathers. Such was the view of Tripolitsa after Valtetsi. But who can also portray the joy of the Hellenes! This glorious battle of Valtetsi was the salvation of the homeland.”⁸⁹*

Drawing on the narrative above wherein concrete losses, such as “death” of *other* are blended with abstract gains of *self*, such as “the salvation of the homeland”, it can be read like there are two types of wars: when *self* is destroyed the war is “brutal” whereas when it destroys the *other* the war is “joyful”.

On the contrary, the CB approaches this topic as a historical phenomenon that was decisive on the road to independence and not only devotes a full sub-section to the “Fall of Tripolitsa”, but also in a sense, dares to face up to the massacre:

[CB] *“As time went on, the siege became closer. In the city the food was scarce, and the discord began. Tripoli fell into the hands of the revolutionaries on September 23, 1821. Massacres and looting followed. The armed Greeks entered the city, beating the Turks, who fortified their*

---

⁸⁸ Falk Pingel, *Unesco Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision.*, 2nd ed. (Paris & Braunschweig: Georg Eckert Institute for International Textbook Research, 2010), <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117188>.

⁸⁹ Aktypis et al., *Istoria St' Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 107.

homes. The Ottomans who were locked in the central tower, the Great Tapia, surrendered after three days of lack of water.”⁹⁰

In tandem with the conception of the nation-state construction, states’ borders have become distinct, as the nations’ and their identity. To this end, differences have been exaggerated and Western-type collective identity-building processes have engendered *othering* in the form of portraying positive *self*-concepts and negative *other* concepts. However, most societies have happened to be involved in some unfortunate incidents. These, especially, past unfortunate incidents cause a tension that has to be confronted by their national historiography and politics of the past, between “bad act” and “positive *self*-concepts”. There is hardly any nation-state that has not committed a “bad act” in its past⁹¹.

By the same token, neither shifts nor fissures are easily accepted by the collective memory. Yet, the implicit attitude to have a more objective view of the epoch and include factual information in the textbook, besides recurring *self/other* motifs, arises as a distinguishable feature in the CB. From the preceding excerpt, it is possible to infer that the Tripolitza battle was full of slaughters and massacres. Since the perpetrators remain unclear, at first glance it might be deemed as if it was a situation of mutual mass killing, however, the following sentence in the text removes this ambiguity by stating that the Turks were defeated by armed Greeks. Therefore, it might be taken as a reconciliation with the national history, that in a sense it enables implicitly acknowledging the *other’s* past suffering.

In the context of the massacre of Chios, on the other hand, the books (PB & CB) follow a similar pattern in which *self* had lost a battle but got the revenge:

[CB] *“The Turks retaliated against the Greek population living on the coasts of Asia Minor and the islands. In April 1822 Chios was completely destroyed by Turkish soldiers and most of its inhabitants were massacred”⁹².*

---

⁹⁰ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 99.

⁹¹ Heisler, “Challenged Histories and Collective Self-Concepts: Politics in History and Time,” 199.

⁹² Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 91. Italic usage is in the original.

[CB] “When the Revolution began, Kanaris left the merchant navy ... and took part in campaigns against the Turks. In June 1822, with his artillery, he blew up the flagship of the Turkish fleet in the port of devastated Chios, in which the Grand Admiral Kara Ali was killed along with about 2,000 Ottoman sailors and soldiers who were celebrating Bayram, the biggest religious festival of Muslims. It was the revenge of the Greeks for the destruction of Chios that took place a few months before.”⁹³

[PB] “The fleet, led by Kara Ali, moved against Chios. Thousands of Turks landed on the rebellious island and destroyed it. Some of the inhabitants were slaughtered and others were sold as slaves. ... A little later, Kanaris with his artillery blew up the Turkish flagship in the port of Chios. Kara Ali and 2000 sailors and soldiers who celebrated Bayram, the largest religious holiday of Muslims, were killed there”⁹⁴.

The excerpts above fix the images of *self* and *other* and their struggles against each other into a still frame where their bilateral relationship seems allegedly intrinsic to protracted conflicts and endless wars. They also provide insights into the volatile political condition of these adjacent countries and their intransigent attitude in approaching mutual problems that endure distrust of the *other*.

One last thing worth mentioning about constructing a positive *self*-image is the visual materials used in textbooks. Norman Fairclough maintains that there are three types of “semiotic modalities” that the discourse analysis is to be conducted; language, visual images, and “body language”⁹⁵. As regards the images in both books, there crudely be 3 categories noticeable: portraits of prominent or heroic characters, maps, and religious images or pictures.

Using religious images and pictures in history textbooks gives the impression that they are religious education books rather than history textbooks and vitiate the objectivity of the narrative. Both books make use of religious figures and images, like angels, Jesus Christ, etc.⁹⁶ matched in

---

⁹³ Koliopoulos et al., *Istoria St' Dimotikou*, 103.

⁹⁴ Aktypis et al., *Istoria St' Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 111.

⁹⁵ Norman Fairclough, “A Dialectical-Relational Approach to Critical Discourse Analysis in Social Sciences,” in *Methods of Critical Discourse Studies*, ed. Ruth Wodak and Michael Meyer, 3rd edition (London: SAGE, 2015), 87.

⁹⁶ See, for example, Aktypis et al., *Istoria St' Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 62, 148. [PB]; Koliopoulos et al., *Istoria St' Dimotikou - Istoria Tou*

accordance with the body texts, clinching the sense of the vindication of the *self's* rightfulness, the justification of the revolutionary acts, or the verification of the *self's* position. These abstract forms can affect students' knowledge acquisition of national history in two ways. First, since they (read, for example, angels) do not lie, they religiously affirm that *self* is free from any immoral acts, and they support the Greeks in their ideas and aims. Hence, the tension between positive *self*-concept and bad acts reduces. Second, they increase the scope for confusion by leading the students into a liminal zone where non-material forms visibly enter into the physical world.

Concerning the first feature of the visuals in textbooks, on the other hand, Ibrahim Pasha's embrace and the kiss of the dead Papaflessas can be given as a striking example. Costas M. Constantinou refers to this picture in the National Historical Museum in Athens as an "odd" one. As available below, in the picture, we see a lifeless body (supposedly Papaflessas's), which had raised and been tied to a tree and was being kissed by another man (supposedly Ibrahim). Constantinou comments that: "The valiant homage unites the two fighters, but on closer inspection may also conjure a homoerotic desire for posthumous recognition. Imagining the caress of one's foe could be the ultimate aphrodisiac, an inspiration to continue fighting."⁹⁷

Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School), 9, 15, 114, 121. [CB].

⁹⁷ Costas M. Constantinou, "Why Greeks and Turks Fight," *Current History* 120, no. 824 (March 2021): 105, <https://doi.org/10.1525/curh.2021.120.824.105>.

Figure 1: “Ibrahim embraces the dead Papaflessas, oil painting by A. Georgiadis, Athens, National History Museum”.

Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou* (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School), 114. [CB]

The picture with an indefinable gesture above, which was not available in the PB, appears as an acknowledgement of Greek adoration and bravery in the CB. Nonetheless, the PB recounted the event to students with an extraordinary story named “The Kiss” written by Michael Mitsakis, which reveals the extent of Turkish admiration for the Greeks and claims that Greeks are not only respected by Westerners but also by their foe against whom they fought⁹⁸.

---

⁹⁸ The story is as follows: “Ibrahim reached the top of the hill, went up and stood still. And with an open gaze, looked surprisedly at the tall bodies of the lads, their wide chests, their strong arms, their beautiful shapes, their proud foreheads... -Who is Papaflessas? His guides ran, showed the corpse. -Raise him up, take him... Take him, wash him... Wash the lad... Two

Asia Minor (*Mikrasiatiki*) Catastrophe

Both books have underlined the bad economic conditions of the Kingdom that hit a bottleneck right after its establishment, due to important projects such as the opening of the Corinth Canal and constructing the railway network⁹⁹. In the meantime, when “the unfortunate Greek-Turkish War of 1897” ended after the intervention of the Great Powers, Greece was allegedly forced to pay large sums of money to Turkey. “For this reason, it took a new loan from the Great Powers”¹⁰⁰.

Nonetheless, although it had been more than six decades following its establishment, the Kingdom had not yet been harbouring all its Greek subjects nor had the self-esteem that it could defeat the Ottomans without external support. The CB states that “in **Thrace**, on the coasts of **Asia Minor**, in **Pontus** but also in distant Cappadocia lived hundreds of thousands of Greeks, who were Orthodox Christians”¹⁰¹. The “unredeemed areas” had suffered from the “Turkish persecutions” and “the compact Greek populations of Thrace were diluted by forced Islamisation”¹⁰². The Greek population of Anatolia, on the other hand, increased greatly and the issue of crypto-Christians became widespread¹⁰³.

Richard Clogg claims that “the crushing defeat of 1897 was to usher in a period of introspection and self-doubt, for the clear lesson of the war was that the single-handed pursuit of the “Great Idea” was doomed”¹⁰⁴. Put differently, although the Ottoman State was in a continuous decline, the Greek Kingdom was likely to lose in any armed battle against them, and the sense of helplessness was so dominant that

---

men held him under his armpits, lifted him up, put him on his feet and went to a nearby spring. -Sit him down there. They set him up on a tree, leant him on, fastened him to the trunk, and balanced him as if he was alive ... Then Ibrahim approaches the tree, stands before him and watches him, the opponent’s lifeless body, in silence for a long time, under the moonlight that was rising at that time, under the branches that were mourning horribly for [Papaflessas], [Ibrahim] kissed the standing dead with a long kiss.” Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 145-146. [PB].

⁹⁹ Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 185. [PB].

¹⁰⁰ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 163. [CB].

¹⁰¹ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 166. Boldfaced words are in original. [CB].

¹⁰² Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 167. Italics in original. [CB].

¹⁰³ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 167. [CB].

¹⁰⁴ Clogg, *A Concise History of Greece*, 71.

some academic circles even “argued that the country’s future lay in some kind of condominium with the Ottoman Turks”¹⁰⁵.

In the CB, the narrative about the “Mikrasitiki Catastrophe” appears under the chapter “Greece in the 20th Century”, and on the part named “unit summary”, the given timeline reflects a cross-section of the epoch, including important events, and denotes a vantage point:

Figure 2: “Developments in the 20th Century”.

Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosμου* (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School), 176. [CB]

As appears above, it starts with the “Balkan Wars” and continues with the “First World War”, the “Second World War” and then ends up with the “Turkish Invasion of Cyprus”. The timeline, which does not indicate the “Mikrasiatiki (Asia Minor) Campaign and Catastrophe”¹⁰⁶ as a separate event, seems to imply that Greek troops landing in Anatolia at the end of WWI were only a detail in the big picture. That is to say, the consequences of the war entailed the Anatolian military campaign carried out by the Greek armed forces, like the similar others concomitantly intensified by its European allies. In this vein, the “Asia Minor Campaign” is considered as a part of the Euro-based act of dismantling the Ottoman State and a way of unification with the unredeemed Greek population. Therefore, sending the Greek army into Anatolia is not a Greek conclusion, but a Euro-Greek necessity. Portraying a European *self*-image, the Greek fate intertwined with the political events in the West, and Greece -as a core European country- acted jointly with its European equals, a remarkable

¹⁰⁵ Clogg, *A Concise History of Greece*, 71.

¹⁰⁶ In the previous book, the section was named as “Asia Minor War” (Mikrasiatikos Polemos) Aktypis et al., *Istoria St’ Dimotikou - Sta Neotera Chronia (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School)*, 221-229. [PB]. In the current book, the section name is revised as ‘Asia Minor Campaign and Catastrophe (Mikrasiatiki Ekstrateia kai Katastrofi). Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosμου (History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School)*, 194-200. [CB].

aspect of Greek identity which is easily discernible throughout the textbook.

Another point to mention is the decision of the national narrative in defining similar acts. In most cases, nation-states use different words for identifying and often for stigmatizing historical movements whose qualities are in fact in common, such as war or invasion or military campaign or liberation movement, etc. Since the reactions to negative *self*-image presentations might include “foot-dragging in confronting such elements of the past” or “attempting to quarantine information damaging to established histories and to relativize negative revelations”¹⁰⁷ on most occasions negative *self*-images have been euphemized or modified. In this sense, after a quick glance at the timeline above, one could grasp the information about the four major incidents of the epoch: three “wars” and one “invasion”. The Greek “military campaign” has been considered as an act of freedom to save the “unredeemed areas” of Christianity from “Islamization” as quoted above. There were hundreds of thousands of Greeks – “Odysseus’s descendants” - who “curse the Turks, act and fight in their own way for the Great Idea (Megali Idea)”¹⁰⁸. Hence, “after the end of the First World War, Greece, as a victorious country, sent an army to Asia Minor. The dream of freeing the unredeemed brothers of the region seemed to come true for a moment”¹⁰⁹. Following the words that the then PM Charilaos Trikoupis avowed in a newspaper: “The national idea of Hellenism is the liberation of Greek territories and the establishment of a single Greek state, which includes the entire Greek nation. The legality of this idea was recognized by Europe, it was also recognized by Turkey”¹¹⁰. Therefore, it was a burden on Greece’s shoulders to set the whole of Hellenism to be in a free state. In another accompanying excerpt from the then British Liberal Party leader, Charles Dilke asserts that Hellas had to “include Lemnos, Lesbos or Mytilene, Chios, [Mount] Ossa, Mount Athos”

---

¹⁰⁷ Martin O. Heisler, “Introduction: The Political Currency of the Past: History, Memory, and Identity,” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, The Politics of History in Comparative Perspective, 617 (May 2008): 16.

¹⁰⁸ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou - Istoria Tou Neoterou Kai Tou Synchronou Kosmou* (*History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School*), 168. [CB].

¹⁰⁹ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 194. [CB].

¹¹⁰ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 172. The source information is as follows: “Article by Charilaos Trikoupis in the newspaper *Ira*, July 2, 1876. Published by the Greek Parliament, Charilaos Trikoupis. His life and work, vol. 1, edited by Aikaterini Flerianou, (Athens, 1999), 289”. [CB].

and “Crete and the islands, the coast of Thrace and the Greek settlement of Constantinople are the Greek Hellas”¹¹¹.

In light of these excerpts, the construed positive *self*-image is not inclined to fight the Ottoman State, but for freedom. Both books share a plethora of representations of the righteousness of the Greek cause for stepping on Anatolia. The act was neither an invasion (like the one done by the Turks in 1972, in Cyprus), nor an irredentist aspiration, but a legal process that was legitimized by the Treaty of Sevres, which provided a legal basis for subsequent annexation between 1919-1922¹¹².

The execution of the “Megali Idea” or “Great Greece” was the policy of most governments¹¹³ since “over three-quarters of Greeks at the time lived outside the borders of the Hellenic kingdom”, thus the common goal to revise the country’s borders and “to unite and incorporate all territories which were home to unredeemed Greeks” was purported to be accurate and sensible¹¹⁴.

Conclusion

The constitutive role of textbooks in identity formation is indispensable and affect the relationship of *self/other* in producing or not producing othering. Exceptions aside, they are prepared by the committees of experts that are appointed by the state institutions and printed and distributed throughout the country free of charge to be utilized compulsorily at schools. In particular history textbooks are regarded as the direct medium for transferring national memory and teaching the autobiography of a state and raising the awareness of state identity and unity among young citizens.

The current and the previous editions of compulsory history textbooks of sixth grade of Greece are analysed comparatively with respect to identify the alterations and continuities in *self* and *other* images. Even

---

¹¹¹ Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 172. The source information is as follows: “Evangelou Kofou, *Greece and the Eastern Question 1875-1881*, (Athens, 2001), 161”. [CB].

¹¹² Koliopoulos et al., *Istoria St’ Dimotikou*, 191.

¹¹³ According to Vlavianos, the majority of the Greek bourgeoisie that backed the charismatic Venizelos “invoked social Darwinism to support Venizelos’ expansionist ambitions in Turkey, arguing that Greece had a right and a duty to retake Constantinople from the Turks and to create a ‘Greater Greece’ in the image of the Byzantine empire”. Haris Vlavianos, *Greece, 1941-49 From Resistance to Civil War* (New York: Palgrave Macmillan, 1992), 9.

¹¹⁴ John S. Koliopoulos and Veremis, *Greece The Modern Sequel: From 1831 to the Present*, 231.

though more similarities than differences are patently available between the two textbooks, some significant shifts deserve mention.

First, the contents of the books involve dramatic changes, however, the patterns of narrating national history have been preserved. In this sense, it has to be noted that the current book reorganized in a way to meet the expectations of the public to surpass the previous failed attempt of Repoussi's and to replace the historic sixth grade textbook which was in use more than two decades. Traditional methods of *othering* that were available in the previous book have been maintained by the quoted supplementary parts at the end of each chapter in the current book.

Second, given the variety of dimensions along which *self/other* relations establish, this article highlights that modern Greek collectivity is constituted in relation to the differences of *others*, especially Ottomans and Turks to a larger extent. In the current book, European self-image, which is in turn positioned against the non-European Ottoman-Turks image, typifies the European image, and represents the European process of identity formation.

Third, the siege of Tripolitsa, which has been a hugely emotive issue in the national historiography of Greece for being a potent symbol of "bad acts" in its glorious history of struggle for independence, is addressed briefly without any attachment to feelings such as happiness or hatred and presented to students' perception.

Bibliography

Textbooks

- Aktypis, Dionysios, Aristeidis Velalidis, Maria Kaila, Theodoros Katsoulakos, Yannis Papagrigoriou, Kostas Horeanthis. *Istoria St' Dimotikou - Sta Neotera Chronia* (In the Modern Years - 6th Grade Elementary School). Athens: Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion. 2009.
- Dimitroukas, Ioannis, P. Ioannou Thoukidídís, Kostas Baroutas. *Istoria tou Mesaionikou kai tou Neoterou Kosmou 565-1815 B'Genikou Lykiou* (History of the Medieval and Modern World 565-1815 11th Grade High School). Athens: Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion, 2009.
- Glentis, Stephanos, Eleftherios Marangoudakis, Níkos Nikolopoulos, Maria Nikolopoulou. *Istoria E' Dimotikou - Sta Vizantina Chronia* (In the Byzantine Years: 5th Grade Elementary School). Athens: Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion, 2008.
- Koliopoulos, Ioannis, Iakovos Michailidis, Athanasios Kallianiotis, Charalambos Minaoglou. *Istoria St' Dimotikou - Istoria tou Neoterou kai tou Synchronou Kosmou* [History of Modern and Contemporary World: 6th Grade Elementary School]. Athens: Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion - Institute of Computer Technology and Publications "Diofantos". 2021.
http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2188/Istoria_ST-Dimotikou_html-empl/. [24.01.2022].
- Repousi, Maria, Chara Andreadou, Aristidis Poutahidis, Armodios Tsivas. *Istoria St' Dimotikou - Sta Neotera kai Synchrona Chronia* (In the Modern and Contemporary Times-6th Grade Elementary School). Athens: Organismos Ekdoseos Didaktikon Vivlion, 2006.

Websites

- "Archiminia ki archichronia."
<https://www.mamalisa.com/?t=es&p=5166>. [11.11.2021].
- "Society of Friends, Definition, History, Beliefs, & Facts." Britannica.
<https://www.britannica.com/topic/Society-of-Friends>. [09.12.2021].
- "To Tropario tis Kassianis." Orthodoxos Synaxaristys.
<http://www.saint.gr/5/texts.aspx>. [11.11.2021].

Secondary Literature

- Ayanoğlu, Betül. "Yunanistan." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*. v. 1, ed. Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 381-464.
- Aydın, Mustafa. "Contemporary Turkish-Greek Relations: Constraints and Opportunities." *Turkish Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*. Eds. Mustafa Aydın & Kostos Ifantis. London: Routledge, 2004: 21-53.
- Balta, Evren & Süheyla Demir. "Rusya." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*. v. 2, ed. Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 655-683.
- Bilmez, Bülent. "Arnavutluk." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*. v. 1, ed. Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 287-350.
- Clair, William St. *That Greece Might Still Be Free: The Philhellenes in the War of Independence*. Cambridge: Open Book Publishers, 2008.
- Clogg, Richard. *A Concise History of Greece*. 5th ed. Cambridge, New York & Melbourne: Cambridge University Press, 1997.
- Constantinou, Costas M. "Why Greeks and Turks Fight." *Current History*. v. 120. n. 824. University of California Press, March 2021: 105 - 111.
<https://online.ucpress.edu/currenthistory/article-abstract/120/824/105/116240/Why-Greeks-and-Turks-Fight?redirectedFrom=fulltext>. [02.01.2022].
- Deveci-Bozkuş, Yıldız. "Ermenistan." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*. v. 2, ed. Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 509-576.
- Erözden, M. Ozan. "Hırvatistan." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*. v.1. Ed. Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 163-182.
- Ersoy-Hacısalihoğlu, Neriman. "Bulgaristan." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*. v. 1, ed. Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 351-379.
- Ertuğ, Deniz. "Kıbrıs." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*. v. 2, ed. Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 465-507.
- Fairclough, Norman. "A Dialectical-Relational Approach to Critical Discourse Analysis in Social Sciences." *Methods of Critical Discourse*

- Studies*. 3rd edition, eds. Ruth Wodak, Michael Meyer. London: Sage Publications, 2015: 86-109.
- Grigoriadis, Ioannis N. *Instilling Religion in Greek and Turkish Nationalism: A "Sacred Synthesis"*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Gürel, Şükrü S. *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993.
- Hall, Stuart. "The Work of Representation." *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. ed. Stuart Hall. 8th edition. London: Sage Publications, 2003: 13-75.
- Heisler, Martin O. "Introduction: The Political Currency of the Past: History, Memory, and Identity." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. v. 617. Sage Publications, May 2008: 14-24. <http://www.jstor.org/stable/25098024>. [24.01.2022].
- Heisler, Martin O. "Challenged Histories and Collective Self-Concepts: Politics in History and Time." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. v. 617. Sage Publications, May 2008: 199-211. <http://www.jstor.org/stable/25098024>. [24.01.2022].
- Koliopoulos, John S. & Thanos M. Veremis. *Greece The Modern Sequel: From 1831 to the Present*. London: Hurst & Company, London, 2002.
- Kratochwil, Friedrich. *Rules, Norms, and Decisions*. Cambridge: Cambridge University Press. 1989.
- Kratochwil, Friedrich. *The Puzzles of Politics, Inquiries into the Genesis and Transformation of International Relations*. London and New York: Routledge. 2011.
- Liakos, Antonis. "The Construction of National Time: The Making of the Modern Greek Historical Imagination." *Political Uses of the Past*. Eds. Jacques Revel, Giovanni Levi. London and New York: Routledge, 2014: 27-43.
- Millas, Hercules. "History Textbooks in Greece and Turkey." *History Workshop Journal*. v. 31, n.1. Oxford: Oxford University Press, 1991: 21-33. <http://www.jstor.org/stable/4289049> [03.01.2022].
- Millas, Hercules (Iraklis). "Greece." *The Palgrave Handbook of Conflict and History Education in the Post-Cold War Era*. Palgrave Macmillan, 2019: 269-279.
- Millas, Herkül. *Yunan Ulusunun Doğuşu*. 2nd ed. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Muhasiloviç, Jahja. "Bosna-Hersek." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*. v. 1, ed. Mehmet Hacısalihoglu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 45-119.

- Neumann, Iver B. "Self and Other in International Relations." *European Journal of International Relations*. v. 2. n. 139. Sage Journals, 1 June 1996: 139-174.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354066196002002001> [24.01.2022].
- Onuf, Nicholas. *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations*. Oxon: Routledge, 2013.
- Özcan, Gencer. "Sırbistan-Karadağ." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmaji*. v. 1, ed. Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 121-161.
- Palikidis, Angelos. "Why is Medieval History Controversial in Greece? Revising the Paradigm of Teaching the Byzantine Period in the New Curriculum (2018-2019)." *Espacio, Tiempo y Educacion*. v. 7. n. 2. July-December 2020: 177-191.
- Paparrigopoulos, Konstantinos. *Istoria tou Ellinikou Ethnous* [History of the Hellenic Nation]. vol. 1-7. 6th edition, ed. Pavlos Karolidis. Athens: Eleftheroudakis, 1932.
- Pingel, Falk. *Unesco Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision*. 2nd ed. Paris & Braunschweig: George Eckert Institute for International Textbook Revision, United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 2010.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117188> [10.10.2021].
- Repousi, Maria, Nicole Tutiaux-Guillon. "New Trends in History Textbook Research: Issues and Methodologies toward a School Historiography." *Journal of Educational Media, Memory, and Society*. v. 2, n. 1. Leibniz Institute for Educational Media & Georg Eckert Institute, Spring 2010: 154-170.
- Rumelili, Bahar. "Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation." *Review of International Studies*. v. 30. n. 1. Cambridge University Press, January 2004: 27-47.
- Smith, Anthony D. *National Identity*. London: Penguin Books. 1991.
- Toynbee, Arnold Joseph. *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilisations*. London & Bombay & Sydney: Constable and Company, 1922.
- Tuncer, Fatih Fuat. "Kosova." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmaji*. v. 1, ed. Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 183-226.
- Uzun, Emin. "Azerbaycan." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmaji*. v. 2, ed. Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 577-654.

- Vlavianos, Haris. *Greece, 1941-49 From Resistance to Civil War*. New York: Palgrave Macmillan, 1992.
- Wakizaka, Keisuke. "Gürcistan." *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*. v. 2, ed. Mehmet Hacısalihoglu. İstanbul: Balkar - Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020: 685-719.
- Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. New York: Cambridge University Press. 1999.
- Zachos, Dimitris, Anastasia Michailidou. "Others in Textbooks: The Case of Greek Sixth Grade's History Textbook". *Theory in Action*. v. 7. n. 3. July 2014: 1-25.
https://www.researchgate.net/publication/270152588_Others_in_Textbooks_The_Case_of_Greek_Sixth_Grade%27s_History_Textbook. [01.10.2021].
- Zervas, Theodoros. *Rethinking the Past, Reforming the Present: Reflections on Greek Educational Change and the Future of a Greek Identity*. 2015.
https://www.academia.edu/9358083/Rethinking_the_Past_Reforming_the_Present_Reflections_on_Greek_Educational_Change_and_the_Future_of_a_Greek_Identity. [19.12.2021].

EU Conditionality on Normalization Deal of Serbia and Kosovo: Standards Before Status Approach Still Valid?

Pınar Atakara*

Abstract:

'Standards before status' approach seized by the international community referred to eight main conditionality for Kosovo. 2004 events has shaken the confidence in Kosovo's ability to transform itself to a multi-ethnic and tolerant society and called for the need in addressing Kosovo's status. Although Kosovo's 'European future' was adopted in 2005, its contested status has been the most troublesome issue. This paper argues that complying with standards is still key to the EU conditionality policy implied. Nonetheless, the political developments prove that mutually-agreed solution to the status issue could be referred as the foremost component of the Dialogue.

Key words: Serbia, EU, Conditionality, Normalization, Status.

---

* Ph.D., İstanbul University, Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-5685-4692;
e-mail: pinarhalilsoy988@hotmail.com

Introduction

As with other countries in Southeastern Europe vying for eventual EU membership, Kosovo is facing with economic and political problems. Nonetheless, its contested statehood creates challenges as five member states of the EU (Greece, Spain, Slovakia, Cyprus and Romania) has not recognised its unilateral declaration of independence from Serbia. Kosovo, as an Albanian-majority province of Serbia, has been officially mandated by the UNMIK¹ following NATO's intervention in April 1999, ending the armed conflict between Federal Republic of Yugoslavia and the Kosovo Liberation Army (KLA). Kosovo Force (KFOR)-NATO along with UNMIK bodies aimed to secure the region, preventing repetition of war crimes committed by Serbian forces, including systematic summary executions, burning of homes and forcible displacement of Kosovar Albanians from January 1998 to April 1999.² Local administrative bodies established by the UNMIK were referred as Provisional Institutions of Self-Government (PISG). The aggression in mid-March 2004 led by Kosovo Albanian extremists explicitly targeted minority Serb community, representing a huge threat to five-year relative stabilisation.³ Tension raised as the associations of KLA veterans organized protests upon the arrest of former KLA commanders charging by war crimes. UNMIK, whose representatives made the arrests, was the direct target. UNMIK was described as a "neo-colonial force that supporting organized crime and continuing the same politics applied by Serbia"⁴. It was clear at the outset that Kosovo's status issue had to be addressed.

---

¹ After the Kosovo War was ended by NATO forces in 1999, the requirements for state capacity in Kosovo were attempted to be created under the auspices of the United Nations Mission for the Interim Administration of Kosovo (UNMIK). UN Security Council Resolution 1244 provided the objective of creating UNMIK to provide a transitional administration for Kosovo within the Federal Republic of Yugoslavia, See, UN Security Council Resolution 1244, of 10 June 1999. In its Resolution No 1999/1 of 25 July 1999, Provisional Institutions of Self-Government (PISC) were established as "the authority" of the administration that "all legislative and executive authority with respect to Kosovo including the administration of the judiciary is vested in UNMIK and is exercised by the Special Representative of the UN Secretary General", See, Mark Weller, "Negotiating the Final Status of Kosovo", Institute for Security Studies, Chaillot Paper, 2008, No: 114, p. 16.

² See in details, Human Rights Watch, "War Crimes in Kosovo", <https://www.hrw.org/reports/2001/kosovo/>, accessed 13 April 2022.

³ "March Violence in Kosovo 'Huge Setback' to Stabilization, Reconciliation, Under-Secretary-General for Peacekeeping Tells Security Council", UN Security Council Press Release, SC 8056, 13 April 2004, <https://www.un.org/press/en/2004/sc8056.doc.htm>, accessed 5 May 2021.

⁴ "The March Violence in Kosovo - A Reminder of the Facts", Humanitarian Law Center, 16 March 2021, <http://www.hlc-rdc.org/?p=37934&lang=de>, accessed 7 May 2021.

Conditionality of promotion of minority rights is definitely at the sore point of EU-mediated negotiations of Serbia-Kosovo Dialogue from the first beginning. Kosovo has a total population of approximately 1.8 million, which about 145,000 of this total is formed by Serbs. Four of Serb-majority municipalities in northern Kosovo that are adjacent to Serbia consists of about 60,000-70,000 Serbs, while the remained Serb population of 50,000-60,000 live in six Serb-majority municipalities in the South. The rest population of Serbs in Kosovo lives in villages where Albanian population outreaches their population.

On the other hand, Albanian minority in Serbia are the majority in Presevo and Bujanovac municipalities located in the Presevo Valley. Serbia also has an Albanian minority in Medvedja municipality.⁵ The town of Mitrovica⁶ divided along the Ibar River is the region which Serbs were expelled northward following the Kosovo War. The picture today is somewhat complicated: South Mitrovica loyal to Pristina has an Albanian population. North Mitrovica loyal to Belgrade has a Serb majority. Both located in 'territorial' Kosovo, North Mitrovica is also home to a university and medical complex.⁷ The Mitrovica Bridge joining the two sides has been focus to tension and the symbol of the division as long as it has been periodically blockaded by Serbs over the time.⁸

EU-led mediation between Serbia and Kosovo brought an interrupted progress on technical issues since 2011 by lacking for any exact solution on the status issue that is at the core of the political dispute. Since the beginning of the direct talks, Belgrade and Pristina have been negotiating the several issues, recently including Kosovo's status while Serbia had everlasting influence on Kosovo's Serb communities and the

---

⁵"Relaunching the Kosovo-Serbia Dialogue", Report No: 262, 25 January 2021, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/262-relaunching-kosovo-serbia-dialogue>, accessed 7 May 2021.

⁶ North Mitrovica is located in Northern part of Kosovo. Region has both an ethnic Serb population functioning autonomously from ethnic Albanian population, Ron Synovitz, "Tales From Mitrovica: Life In A Divided Kosovo Town", 15 February 2013. Mitrovica was divided de facto in June 1999 after NATO's campaign. Most Serbian houses were torched as Albanian refugees were returning to Kosovo. Serbs erected barricades and informal checkpoints in order to prevent Albanians.

⁷ Florian Bieber, "The Serbia-Kosovo Agreements: An EU Success Story?", *Review of Central and East European Law*, no. 40 (2014): 290.

⁸ "Mitrovica's Flashpoint Bridge Symbolises Kosovo's Division", *Balkan Insight*, 2 March 2017, <https://balkaninsight.com/2017/03/02/mitrovica-s-flashpoint-bridge-symbolises-kosovo-divisions-03-01-2017/>, accessed 20 May 2021.

governance in Kosovo's Serb-majority areas.⁹ The key task assumed by the EU is ensuring that Kosovo develops the institutions of governance and transform itself into a democratic and multi-ethnic society. EU enlargement policy tool 'conditionality' has been shaped by the EU within the framework of this strategy in the region since the establishment of bilateral relations following the dissolution of Yugoslavia. In the case of Kosovo, Europeanization -the EU's ability to "inspire, orchestrate and 'police' in post-conflict societies under conditions of weak statehood and incomplete sovereignty"-, is performed via the conditionality, encompassing the overall conditions notably the protection of minority rights and democratic consolidation.¹⁰ Conditionality regarding Europeanization of Serbia has the same main parameters with a comparative 'smooth' approach in the absence of incomplete sovereignty. Most of the literature on Europeanization has focused on EU's effects on member states, while a considerable part of work has dealt with the EU's impact on acceding countries (Grabbe 2006, Schimmelfennig and Sedelmeier, 2005; Sedelmeier 2006). Finally, the literature has expanded following the huge accession of 10 member states of Central and Eastern European Countries + Cyprus and Malta and included the states of Southeastern European countries (Western Balkans) that were at an earlier stage in the integration process (Börzel, 2011; Börzel and Risse, 2011; Schimmelfennig, 2009).¹¹

The limits of Europeanization in Kosovo and Serbia also necessitates to address 'EU actorness' issue as the accession process includes a Dialogue related with the status of Kosovo and two countries' bilateral relations. As Greicevci et al. argue, the analysis of the EU's activism as a mediator in the world has to deal with the internal dynamics and changing international relations.¹² Intergovernmentalism considers enlargement within the concept of Common Foreign and Security Policy reflects member states' preferences rather than EU actorness (Moravcsik, 1998; Wagner, 2003) in testing the EU's capability to formulate goals and engage in rationalized actions. As Moravcsik argues, EU members contribute ten times as many troops to operations as the United States

---

⁹ "Relaunching the Kosovo-Serbia Dialogue", Report No:262, 25 January 2021, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/262-relaunching-kosovo-serbia-dialogue>, accessed 22 May 2021.

¹⁰ Labinot Greičevci, Dimitris Papadimitriou and Petar Petrov, "To Build a State: Europeanization, EU Actorness and State-Building in Kosovo", *European Foreign Affairs Review*, 12 (2) (2007): 223.

¹¹ Spyros Economides and James Ker Lindsay, "Pre-Accession Europeanization: The Case of Serbia and Kosovo", *Journal of Common Market Studies*, 53 (5) (2015): 1027-1028.

¹² Labinot Greičevci, et. al. *Opcit.*

and with a vast majority of 84 percent of foreign troops in Kosovo is mostly from Europe. Needless to argue that enlargement, foreign aid and peacekeeping are vital instruments of the EU¹³ and the EU is observing five member states' sensitivities on Kosovo issue. Yet, internal political dispute within both Serbia and Kosovo from 2011 onwards provide ample ground for confrontations by endangering the path followed by the EU, and as well as for involvement of the rival actors acting to bring the process to a point which is not adopted by the EU.

The question sets for assessing this article are as follows: how the EU-mediated dialogue was set up and Europeanized the process albeit the countless divergent and challenging cognitive perceptions between Serbia and Kosovo? Is the 'standards before status' approach seized by the international community still valid within the context of this kind of Europeanization? First chapter in this regard outlines the EU's engagement in normalization deal of Serbia and Kosovo in a comparable perspective to past negotiations and discusses the 'standards before status' position in this framework. Second chapter provides for detailed analysis of Brussels Agreement (First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations) and set forth the implementation limits of the agreement derived from the latest political disputes that are closely associated with the status issue. Implementation limits also serve to put forth the various kind of contemporary problems to measure EU actorness vis-a-vis other actors actively participating in bilateral relations of Serbia and Kosovo.

A Review of Past Negotiations and EU's Engagement in Normalization Deal of Serbia and Kosovo

Following the 2004 events in Kosovo, former Finnish President Martti Ahtisaari is nominated as UN Status Envoy to anchor the political process on Kosovo's future status in 2005. Contact Group on Kosovo and the then international community including Russia has been shown their commitment to reach a permanent solution to the Kosovo conflict. In a debate of European Parliament on 30 March 2004 regarding the issue of stalemate in Kosovo, considerable majority of MEPs underlined the tantamount substantiality of the standards and status issues by addressing their priority on implementation and review of standards.¹⁴

---

¹³Andrew Moravcsik, "The Quiet Superpower", *Newsweek International*, 17 June 2002, <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/quiet.pdf>, accessed 16 April 2022.

¹⁴ European Parliament Debates, 30 March 2004, Tuesday, Strasbourg,

The Belgrade-Pristina talks were scheduled for 14 October 2005 in Vienna. Contrary to prevailing position hold by the MEPs, the Eide Report of 2005 before the talks focused on the lacking-credibility character of the “standards before status”¹⁵ approach seized by the international community between the period of 1999-2004. Mr. Kai Eide stated:

*“There will not be any good moment for addressing Kosovo’s future status. It will continue to be a highly sensitive political issue. Nevertheless, an overall assessment leads to the conclusion that the time has come to commence this process...Further progress in standards implementation is urgently required. It is unlikely that postponing the future status process will lead to further and tangible results. However, moving into the future status process entails a risk that attention will be focused on status to the detriment of standards. It will require great effort to keep the standards implementation process on track. The international community will during the future status process have a strong leverage to move standards implementation forward...”*¹⁶

Performance served by the UNMIK and PISG is measured with a method implementing a set of benchmarks during by the administration of the third Special Representative of the Secretary General, Michel Steiner. Steiner argued that the role of the international community in post-war Kosovo could be stressed as three-phased, which the first phase was the NATO intervention. Second phase has started with the establishment of international administration and holding elections, as well as gradual transfer of responsibilities to local institutions and improvement of “eight standards”¹⁷ Third phase was the process of status talks.¹⁸ Mr. Kai Eide in his report to the UN Secretary General also

---

<https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20040330+ITEM-006+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, accessed 22 May 2021.

¹⁵ Kai Eide, “A Comprehensive Review of the Situation in Kosovo”, UN Doc. S/2005/635, 7 October 2005. Eight standards comprised of functioning democratic institutions; rule of law; freedom of movement; return and integration of all Kosovo inhabitants; development of a market economy; full property rights for all citizens; dialogue and normalized relations with Belgrade; reduction and transformation of the Kosovo Protection Corps. <http://www.unmikonline.org/standards/> For detailed information see, “Standards For Kosovo”, Document, Presented in 10 December 2003, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20Standards.pdf>, accessed 25 May 2021.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ See 9th footnote.

¹⁸ Lulzim Peci, Ilir Dugolli and Leon Malazogu, “Negotiating Kosovo’s Final Status”, Conference Paper March 2006,

emphasized the absolute necessity of UNMIK to hand increasing responsibilities to the European Union:

“The UN has done a credible and impressive job in fulfilling its mandate in difficult circumstances. But its leverage in Kosovo is diminishing. Kosovo is located in Europe where strong regional organizations exist. In the future, they –and in particular the EU– will have to play the most prominent role in Kosovo. They will have the leverage required and will be able to offer prospects in the framework of the European integration process.”¹⁹

General Affairs Council of 21-22 February 2005 welcomed the EU’s possible contribution to implement UNSC Resolution 1244 on Kosovo, *inter alia* the United Nations Secretary General (SG) and High Representative (HR) for Foreign and Security Policy. Invitation of the European Commission by the SG/HR to examine the matter conducted towards European Commission Communication “A European Future for Kosovo”.²⁰ By that time, the EU and Croatia have started accession talks; North Macedonia has been granted membership candidate status and the EU has signed cooperation agreements with Serbia and Bosnia-Herzegovina.²¹ Bulgaria and Romania’s extended accession process was due to come to an end leaving Kosovo’s status issue as an unfinished business for the EU. Council’s nomination of Mr. Stefan Lehne as EU representative enhanced the EU’s full engagement to the Kosovo future status process.²²

---

https://www.researchgate.net/publication/269093699_NEGOTIATING_KOSOVO'S_FINAL_STATUS, accessed 25 May 2021.

¹⁹ Kai Eide, “A Comprehensive Review of the Situation in Kosovo”.

²⁰ European Commission declared that “This communication is a first contribution to that joint work that the Commission will do with the HR/SG and the Presidency.”, European Commission Communication, “A European Future for Kosovo”, Brussels, 20 April 2005, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_05_450, accessed 2 June 2021.

²¹ The Stabilisation and Association Agreement (SAA) provides the framework of relations of the EU with Western Balkan countries regarding the implementation of the Stabilisation and Association Process (SAP). The SAP, launched in June 1999 and strengthened at the 2003 Thessaloniki Summit on Western Balkans. Regional cooperation, good neighbourly relations, trade and financial assistance elements were the core point of the framework. The EU’s main goal has been to promote regional stability and security. Regional co-operation also consists of development of infrastructures, networks, as well as the establishment of free trade areas between neighbouring countries.

²² Council Conclusions on the Western Balkans, 7 November 2005, <https://reliefweb.int/report/bosnia-and-herzegovina/council-conclusions-western-balkans>, accessed 10 June 2021.

Serbian and Albanian delegations began direct talks on 20 February 2006. While Serbia was willing to give autonomy and Kosovo insisted on independence, Vienna talks failed to produce any gradual impetus on the status issue, but to “prepare the ground for Ahtisaari” to propose his solution plan.²³ Thus, it was apparent that any UN Security Council resolution could not be agreed on Kosovo’s status. Ahtisaari’s proposal backed by EU foreign ministers proposed a framework that authorize Kosovo Serbs to have own local institutions “with continued linkages to Serbia, but within the framework of a multi-ethnic Kosovo”.²⁴ The Plan proposed determined extent of “self-rule” for new Serb-majority municipalities, notably for North Mitrovica. Self-rule authority regarding a wide range of issues such as health, education, social issues and choosing the local police chief. The Plan also granted municipalities the right of own funding, funding from Belgrade and as well as acquiring allocations of central government.

The municipalities could also form associations with other municipalities, even with those in Serbia. Elements of Ahtisaari Plan could be considered as pragmatic and daily-life solutions relating to policing, customs, the courts, infrastructure, local autonomy in education and culture and special features for Mitrovica, regarding the University and Hospital ruling. The devices proposed to allow Kosovo Serbs linkage with Serbian central government relies on the fact that Belgrade’s support to Serb municipalities in Kosovo is in need to be clarified transparently. Issues of customs and the operation of telecoms and energy companies in the north was proposed to be addressed afterwards.²⁵ Although the Plan itself did not mention independence, Serbia and Russia had been unquestionless reluctant to accept the proposal. The Plan’s provisions (giving Kosovo an army, constitution, flag protected by NATO and a indefinite future overseen by international community) could lead *de facto* statehood of Kosovo and it would allow Kosovo to declare independence in case confirmed by the UN Security Council.²⁶ Serbia’s newly elected

---

²³ Julian Bergmann, “Same Table, Different Menus? A Comparison of UN and EU Mediation Practice in the Kosovo-Serbia Conflict”, *International Negotiation*, 23 (2) (April 2018): 246.

²⁴ Gerard M. Galluci, “The Ahtisaari Plan and North Kosovo”, *Trans Conflict*, November 2011, p. 4-5, http://www.transconflict.com/10/wp-content/uploads/2011/11/PolicyPaper_AhtisaariPlanNorthKosovo.pdf, accessed 8 June 2021.

²⁵ *Ibid.*, p. 5-6.

²⁶ “Serbs Reject Plan that Clears Way for Kosovo Independence”, *Reliefweb*, Serbia, 3 February 2007, <https://reliefweb.int/report/serbia/serbs-reject-plan-clears-way-kosovo-independence>, accessed 10 June 2021.

parliament in 2007 has overwhelmingly rejected the Plan.²⁷ “This is not the Serbia of Milosevic” said Bozidar Djelic, the then Prime Ministerial candidate of Boris Tadic’s Democratic Party. Djelic also stated that “we want Serbia to be part of the EU, part of the world. But we cannot do anything else but defend the unity of our motherland, in particular Kosovo.”²⁸

An International Civilian Representative (ICR) responsible for supervising the implementation of the Plan would also serve as European Union Special Representative (EUSR) that will have the final authority in guarding the civilian aspects of the Plan. A formulation of European Security and Defence Policy (ESDP) Mission was foreseen to mentor and monitor areas regarding the rule of law.²⁹ Upon the rejection of the Plan by Serbia and Russia, European members and the United States circulated another draft resolution to the Security Council in early June of 2007, which rather endorsed instead of supporting Ahtisaari’s proposal. Troika consisting of the US, EU and Russia attempted in several meetings to bring all the relevant actors to a consensus, while Serbian and Kosovar sides insisted on divergent arguments on the status issue.³⁰

EU leaders met on 14 December 2007 and agreed that negotiations had been exhausted.³¹ Kosovo unilaterally declared its independence on 17 February 2008. Consequently, European Union Rule of Law Mission (EULEX) to provide support for Kosovo was established as hitherto the biggest European Security and Defence Policy mission through the Council’s [Joint Action of 2008/124/CFSP](#). Since five EU

---

²⁷ “Serbian Parliament Votes Against UN Proposal to Give Kosovo Virtual Independence”, *International Herald Tribune*, The New York Times, 14 February 2007, <https://www.nytimes.com/2007/02/14/world/europe/14iht-kosovo.4597547.html>, accessed 25 June 2021.

²⁸ “Serbia Rejects UN Plan for Kosovo”, 15 February 2007, <https://www.dw.com/en/serbia-rejects-un-plan-for-kosovo/a-2351650>, accessed 25 June 2021.

²⁹ Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, Art. 13/3. See also, U.S. Department of State Archive, Summary of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement

<https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/fs/101244.htm>, accessed 25 June 2021.

³⁰ Labinot Greiçevci, “EU Actorness in International Affairs: The Case of EULEX Mission in Kosovo”, *Perspectives on European Politics and Society*, 12 (3) (2011): 289.

³¹ Council of the European Union, Presidency Conclusions, 14 December 2007, Brussels, Article 66, p. 19, https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/97669.pdf, accessed 26 June 2021.

members had refused to recognize Kosovo as an independent state,³² EULEX was designated as 'status- neutral' position, by not explicitly recognizing Kosovo's declaration of independence.³³ 35 countries had accepted the new state affairs within the first week of declaration.³⁴

Upon Serbia's call for an advisory opinion, the International Court of Justice in its report of 22 July 2010 referred to the UN Security Council Resolution 1244 to specify the basic parameters of self-government for Kosovo regarding the decision on independence. The ICJ revealed that the declaration of independence did not create any international lawlessness.³⁵ Although this decision has been criticised for its narrow interpretation in the literature of international law and without addressing the question put to it by the General Assembly of the UN,³⁶ 22 of the EU member states recognised Kosovo. Lindsay argues that the lowest point between the relations of EU and Serbia occurred upon Serbia's decision of referring Kosovo's declaration to the ICJ, as this decision went against the positions of many EU leaders, notably British and French leaders.³⁷ Serbia's foreign minister Vuk Jeremic made a tremendous effort to limit Kosovo's international recognition between the period of 2008 and 2011 in spite of President Tadic's main goal of EU integration.³⁸ By that time, almost 70 countries had recognized Kosovo.

---

³² Four EU countries, Romania, Cyprus, Slovakia, and Spain have refused to recognise Kosovo as an independent state. For detailed debate, see, "Saying No To 'Kosovo' Independence", *BBC News*, 5 March 2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7265249.stm>, accessed 5 July 2021.

³³ Florian Bieber, *OpCit*, p. 293.

³⁴ James Ker-Lindsay, "Explaining Serbia's Decision to Go to the ICJ", *LSE Research Online*, http://eprints.lse.ac.uk/61624/1/Ker-Lindsay_Explaining_Serbia%E2%80%99s_Decision%20to_go_to_the_ICJ.pdf., accessed 1 August 2021.

³⁵ "International Court of Justice Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo Advisory Opinion" 22 July 2010, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo", 122. Paragraph, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>, accessed 1 August 2021.

³⁶ Stefan Wolff, "The ICJ and Kosovo's Declaration of Independence: Anything Resolved?", *E-International Relations*, 25 July 2010, <https://www.e-ir.info/2010/07/25/does-the-advisory-opinion-of-the-international-court-of-justice-on-kosovo%E2%80%99s-declaration-of-independence-resolve-anything/>, accessed 3 August 2021.

³⁷ Spyros Economides and James Ker Lindsay, "Pre-Accession Europeanization", p. 1029.

³⁸ Nicholas Kulish, "Recasting Serbia's Image, starting with a Fresh Face", *The New York Times*, 15 January 2010, http://www.nytimes.com/2010/01/16/world/europe/16jeremic.html?_r=0, accessed 3 August 2021.

Taking into account both the pressure of the EU and Serbia's weak position *vis-a-vis* the consequences of the ICJ opinion, the EU and Serbia proposed a joint UN resolution³⁹ "welcoming EU mediation among the parties".⁴⁰

The environment for such talks within Serbia coupled with the split of the main opposition party until 2008, Serbian Radical Party (SRS). SRS's more moderate wing led jointly by Tomislav Nikolic and Aleksandar Vucic sought to warm relations and build ties with the EU. Serbian government and the then President Boris Tadic had proposed more moderate policy regarding the status of Kosovo.⁴¹ Progress Report 2008 of Serbia welcomed the pro-European political developments by stating that 'For a European Serbia' bloc, led by the Democratic Party (DS) emerged as the largest group in the 250-seat parliament, followed by the Serbian Radical Party (SRS)".⁴²

Assessing the Negotiation Framework: Conditionality and Beyond

EU-mediated talks between Serbia and Kosovo were launched in 8 March 2011. Serbia was encouraged to gradually accept the Kosovo government's authority in a multi-ethnic territory through EULEX and EUSR without raising the status issue explicitly.⁴³ Licence plates, diplomas, civil registry, and cadastral records' mutual recognition was the first topic agreed by both sides before assessing the topics of parallel governmental bodies of Serbia in Kosovo and integrating Kosovo Serbs into the Pristina government. The return of land and civil registers to Kosovo and the recognition of Kosovar diplomas were negotiated in nine rounds of negotiations between the period of March 2011 and February

---

³⁹ "Adopting Consensus Resolution, General Assembly Acknowledges World Court Opinion on Kosovo, Welcomes European Union Readiness to Facilitate Process of Dialogue", *UN Meeting Coverage and Press Releases*, 9 September 2010, GA 10980, <https://www.un.org/press/en/2010/ga10980.doc.htm>, accessed 5 August 2021.

⁴⁰ Florian Bieber, *Opcit*, p. 296.

⁴¹ "Political Forces at a Glance", *The Economist*, 13 June 2020, http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=1509777334&Country=Serbia&topic=Summary&subtopic=Po_1.

⁴² European Commission, Serbia 2008 Progress Report, Brussels, 05.11.2008 SEC(2008) 2698 final, p. 7, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/press_corner/key-documents/reports_nov_2008/serbia_progress_report_en.pdf, accessed 5 August 2021.

⁴³ European Union Factsheet (2008) EUSR in Kosovo, pp. 1-3, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/98770.pdf accessed 5 August 2021.

2012.⁴⁴ Serbian authorities had removed the land records (cadasters) from Kosovo at the end of the war in 1999. This situation led to a problematic property claims in Kosovo. Agreement reached between the sides provided for a procedure that Serbia would submit scanned copies of the documents to Kosovo.⁴⁵ Serbia also abandoned its hard position of disagreement over university degrees from Kosovo. Serbia was rejecting degrees since 2008, as long as the degrees implicates a reference to the Republic of Kosovo.⁴⁶ According to agreement, Albanian minority enrolled in universities in Kosovo would be able to be employed in Serbia. Diplomas were recognized by Serbia through the mechanism that has provisions for asking “the European University Association to certify the diplomas issued by universities of each party for use by the other in connection with further education and/or public employment”.⁴⁷ Given the fact that the integration of the University of Pristina⁴⁸ (also referred to the University of Kosovska Mitrovica) into the higher education system of Kosovo remains as a deadlock, the reached agreement could not solve the ambivalent situation of the university.⁴⁹

---

⁴⁴ Anna Orosz, “Implementation of the Belgrade-Prishtina Dialogue: Results, Controversies and Prospects”, Budapest, 2016, p. 15.

⁴⁵ Leon Malazogu, Florian Bieber, and Drilon Gashi, “The Future of Interaction Between Prishtina and Belgrade”, *Confidence Building Measures in Kosovo*, September 2012, p. 15, https://www.researchgate.net/publication/277307657_The_Future_of_Interaction_Between_Prishtina_and_Belgrade/link/5566cb2208aec22682ff21ef/download, accessed 5 August 2021.

⁴⁶ “Serbia: No Recognition of Kosovo University Degrees”, 30 March 2011, <https://kosnews.wordpress.com/2011/03/30/serbia-no-recognition-of-kosovo-university-degrees/>, accessed 11 August 2021.

⁴⁷ “Agreed Conclusions 2 July 2011 – Acceptance of University Diplomas” and “Agreed conclusions 21 November 2011 – Acceptance of University Diplomas”, accessed April 10, 2015, http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/agreement_0210_university_diplomas.pdf, accessed 11 August 2021.

⁴⁸ “Since the end of the 1998-99 war, the University of Pristina has bifurcated into two ethnically segregated structures: University of Pristina temporarily relocated in the north, mainly Serb half of the ethnically divided city of Mitrovica (UPKM/UMN) continues to operate under Serbian laws and with the Serbian curriculum, while the University of Pristina in the Kosovo capital operates under Kosovo state laws and often serves as the ‘castle’ of the Albanian national narrative. Both structures claim ownership over the same buildings and properties, but neither has sufficient space to accommodate the ‘other’. And the international community has been complicit”, Nicasia Picciano and Arolda Elbasani, “UN Shares Blame for Segregated Education in Kosovo”, *Balkan Insight*, 28 March 2019, <https://balkaninsight.com/2019/03/28/un-shares-blame-for-segregated-education-in-kosovo/>, accessed 11 August 2021.

⁴⁹ Anna Orosz, *Opcit*, p. 18.

The negotiation process has gained a notable impetus as Serbia accepted of Kosovar customs stamps, culminating legal trade between Serbia and Kosovo⁵⁰, as well as within the Central European Free Trade Agreement Area (CEFTA).⁵¹ Besides, the Framework Agreement culminating the trade of Kosovo within CEFTA also provided the duty free export from Kosovo to EU member countries, which was replaced by the Stabilization and Association Agreement between the EU and Kosovo that ratified on 2 November 2015 by Kosovo Parliament.⁵² In addition, regarding the issue of the freedom of movement for citizens of both sides, mutual recognition of ID cards for travel and of driver's licenses had been at the consensus point. Conclusions from 2 July 2011 agreement proposed that "residents of each party should be able to travel freely within and through the territory of the other", while in practice, negative turns in the relation of Serbia and Kosovo could easily cause backsliding.⁵³

Belgrade has maintained the ruling of institutions in Kosovo and exerted an enormous influence in the country through Serb politicians, acted within these institutions and operated municipal activities and courts in Serb-majority areas for a long time period.⁵⁴ Upon the pressure from the EU, Serbia attempted to close them between the period of 2013 and 2014⁵⁵. Most of Kosovo Serbs depend on these Serbian institutions for salaries and social benefits. Between the period of 1999 and immediately after 2008 declaration of independence, Kosovo Serbs supported political

---

⁵⁰ "Agreed Conclusions 2 September 2011 – Customs Stamp", http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/agreement_0210_customs.pdf, accessed 11 August 2021.

⁵¹ CEFTA countries are Serbia, Albania, Macedonia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, Moldova, and Kosovo.

⁵² Anna Orosz, *Opcit*, p. 86

⁵³ "Agreed Conclusions 2 July 2011 – Acceptance of University Diplomas" and "Agreed Conclusions 21 November 2011 – Acceptance of University Diplomas", accessed April 10, 2015,

http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/agreement_0210_university_diplomas.pdf, accessed 11 August 2021.

⁵⁴ Beata Huszka, "The Power of Perspective: Why EU Membership Still Matters in the Western Balkans", January 2020, Belgrade maintains the ruling of institutions in Kosovo and exerts an enormous influence in the country through Serb politicians acting within these institutions as well as operated municipal activities and courts in Serb-majority areas, "Southern Serbia's Fragile Peace", Report No:152, 9 December 2003, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/serbia/southern-serbias-fragile-peace>, accessed 11 August 2021.

⁵⁵ "Relaunching the Kosovo-Serbia Dialogue", Report No: 262, 25 January 2021, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/262-relaunching-kosovo-serbia-dialogue>, accessed 17 August 2021.

parties and Serbia-based parties' branches and boycotted Kosovo elections. The EU again pressured Serbia to shut down parallel municipal activities. The EU also encouraged Serbs to vote in Kosovo elections. As a reaction, Belgrade set up a new party, the Serbian List (Srpska Lista) that enjoys monopoly on Serb votes in the country. Kosovo has a constitutional requirement that Serbs hold at least ten Assembly seats and one ministerial post,⁵⁶ which Serbian List won the absolute amount of the seats in 2021 elections.⁵⁷

The negotiation process also included an agreement that has provision for Integrated Border Management (IBM), which Serbia hitherto tended to call it "integrated boundary management" as long as Kosovo is accepted as an internal demarcation, not as an international frontier. IBM agreement concluded in December 2011 by aiming to reduce smuggling and other illegal activities. Implementation was meant that border controls would be established between Serbia and the north of Kosovo. Commission in its 2020 Serbia Report pointed out that Serbia did not commit constructively to establish of six permanent IBM common crossing points. Non-engagement of Serbia caused a suspension of EU Funds in June 2018.⁵⁸ Another sensitive process had begun by starting to assess the regional representation of Kosovo. Despite Kosovo's independence in 2008, the country relied on UNMIK to be formally represented in international organizations as long as any UN Security Council Resolution calling for Kosovo's recognition could not be reached. 2012 agreement has granted Kosovo to represent itself and sign agreements directly, without being a member in international organizations. This kind of representation was limited to regional organizations and required Kosovo to use a "rather cumbersome qualifier": "This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSC 1244 and the ICJ Opinion on the Kosovo Declaration of Independence."⁵⁹ Qualifier in this sense poses a paradox since UNSC Resolution 1244 reaffirms the territorial integrity of Federal

---

⁵⁶ Argyro Kartsonaki, "Playing with Fire: An Assessment of the EU's Approach of Constructive Ambiguity on Kosovo's Blended Conflict", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22:1, 2020, p. 10-11.

⁵⁷ "Serb List Wins 10 All Seats Reserved for Serb Minority in Kosovo", Euractiv, 16 February 2021, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/serb-list-wins-all-10-seats-reserved-for-serb-minority-in-kosovo/, accessed 17 August 2021.

⁵⁸ European Commission Progress Report on Serbia 2020, p. 66-68, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/serbia_report_2020.pdf, accessed 17 August 2021.

⁵⁹ Government of the Republic of Serbia, Regional Representation, <http://www.kordkim.gov.rs/eng/p12.php>, accessed 17 August 2021.

Republic of Yugoslavia while the ICJ Opinion summarizes that Kosovo's declaration of independence did not violate any applicable rule of international law.

European Council identified four conditions for Serbia to move to the next phase of EU integration in 2012 December Summit:⁶⁰ the implementation of the agreements reached to date, the dismantling of the Serbian police and judiciary institutions in Kosovo, the introduction of transparency into the spending for Kosovo and greater cooperation with EULEX. Given the fact that the decision to make EULEX operational in Kosovo, the attempt was a symbol of member states' support over the holistic character of EU enlargement policy in Western Balkans.⁶¹ EU officials maintained their neutrality about the status of Kosovo in the text affiliated to the establishment of EULEX and confirmed that they would not make any reference to the Ahtisaari Plan in the text. The breakthrough was likely to occur with negotiation of the First Agreement Governing the Principles for Normalization of Relations- Brussels Agreement, which two sides reached on 19 April 2013.⁶² The dialogue road to the Agreement was facilitated by the EU's High Representative for Foreign and Security Policy. Brussels Agreement contains 15 articles defining the "scope of activities" of the Association/Community of Serb majority municipalities in Kosovo and authority of Kosovo police in the north of the country; as well as the organization of judicial bodies and courts in the north of the country. Parties have also given guarantee to determine the organization of local elections in the north of Kosovo and to mutually support their EU integration path.⁶³

EU opened its negotiating chapters with Serbia in January 2014 as a reaction to 2013 Brussels Agreement and pursued a policy that the 35. Chapter titled "Other Issues", is described as a priority within the framework of normalizing relations with Kosovo.⁶⁴ The EU in the

---

⁶⁰ Council of the European Union, 17439/12, 3210th Council meeting General Affairs, 11 December 2012, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_12_517, accessed 17 August 2021.

⁶¹ Labinot Greiçevci, *Opcit*, p. 290.

⁶² The Government of Republic of Serbia, Brussels Agreement, <https://www.srbija.gov.rs/cinjenice/en/120394>, accessed 17 August 2021.

⁶³ Gezim Visoka and John Doyle, "Neo-Functional Peace: The European Union Way of Resolving Conflicts", *Journal of Common Market Studies*, 54 (4) (2016): 871.

⁶⁴ Dorde Bojovic and Nikola Burazer, "Agreement on Comprehensive Normalization of Relations between Serbia and Kosovo, Political and Legal Analysis", *EU-RS Think Tank*, p. 10,

negotiating framework document signed with Serbia stated that even if all chapters are concluded, 35. Chapter will be closed after all necessary measures have been taken (*mutatis mutandis*).⁶⁵ For Serbia, this requirement of 35. Chapter is designated as Item: Normalization of Relations with Kosovo.⁶⁶ As a reaction to implementations on Brussels Agreement, the EU has also enacted the SAA with Kosovo on 2 October 2015 and launched an initiative to ensure that Kosovo citizens can travel to EU countries without visas.⁶⁷

Conditionality policy imposed on Serbia in the text of the SAA was listed as the requirements for cooperation with EULEX, compliance with the decisions adopted by the ICJ and the observance of the rights of citizens in Kosovo in the implementation framework of the *acquis*. The article 13 of the SAA with Serbia stated that both sides must eventually reach an agreement to continue on the road to EU membership, while article 16 of the same agreement designated the EU's role in the matter as a clear political commitment.⁶⁸ Meanwhile, the SAA for Kosovo that came into force in 1 April 2016 includes the definitive judgment of "no term, word or definition used in this agreement means that Kosovo is accepted as an independent state by the EU".⁶⁹ It should be noted that Kosovo's SAA contains no reference to candidate status or membership.

<https://centarsavremenepolitike.files.wordpress.com/2018/11/agreement-on-comprehensive-normalization-of-relations-between-serbia-and-kosovo.pdf>, accessed 17 August 2021.

⁶⁵ General Secretariat of the Council, 17 December 2013, Ministerial Meeting Opening the Intergovernmental Conference on the Accession of Serbia to the European Union General EU Position, Brussels, 17976/13, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-17976-2013-INIT/en/pdf>, accessed 17 August 2021.

⁶⁶ Dorde Bojovic and Nikola Burazer, *Opcit*, p. 10.

⁶⁷ European Parliament Resolution of 4 February 2016 on the 2015 Report on Kosovo (2015/2893(RSP)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0047_EN.html, accessed 17 August 2021.

⁶⁸ Stabilisation and Association Agreement Between the EU and Serbia, Official Journal of the European Union L 278/19., https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/news_corner/news/news-files/20150430_saa.pdf, accessed 17 August 2021.

⁶⁹ Stabilisation and Association agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community, of the one part, and Kosovo*, of the other part, Brussels, 10728/1/15, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10728-2015-REV-1/en/pdf>, accessed 25 August 2021.

Mechanisms that would include the police and judicial structures in the north Kosovo and elections to new local authorities were agreed in the same framework of Brussels Agreement.⁷⁰ The Brussels Agreement did not address Kosovo's status at all. The newly elected EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy, Federica Mogherini, convened set of prime-ministerial meetings to remedy stagnation over Pristina's establishing the Community / Association.⁷¹ This round of talks ended with several deals on energy, telecommunications from the prior meetings and forming a bridge between North and South Mitrovica, providing for freedom of movement over the bridge. Conclusions from 25 August 2015 technical agreement has been referred as "the most recent example of the EU's successful diplomatic engagement in the region".⁷² Kosovo has started to use international dialling code and Kosovo Serbs' mobiles would be handled by a subsidiary of Serbia's Telekom registered in Kosovo. In addition, Kosovo Serbs' energy would come through a locally registered subsidiary of Serbian companies.⁷³

Nonetheless, a series of political dead end took place over the Dialogue between the period of 2015 and 2018. Relations between Serbia and Kosovo have declined considerably beginning with 2018 although European Commission Communication dated 6 February 2018 indicated that Montenegro and Serbia could become EU members by 2025 in case they make sufficient progress in the accession process.⁷⁴ As of 2019, Montenegro along with Serbia were considered as the two closest Western Balkan countries to EU membership, with Montenegro opening

---

⁷⁰ "President Calls for Brussel agreement to be Implemented", Euractiv, 30 September 2020, https://www.euractiv.com/section/all/short_news/belgrade-president-calls-for-brussels-agreements-to-be-implemented/, accessed 25 August 2025.

⁷¹ Chris van der Borgh, Georg Frerks, Toon Dirx "Findings on EU peacebuilding capabilities in Kosovo, Afghanistan, Honduras, Guatemala, and Sri Lanka - A Desk Review", p. 65-66, <https://ec.europa.eu/research/participants/documents/downloadPublic?documentId=080166e5adeacf2d&appId=PPGMS>, accessed 25 August 2021.

⁷² Peter Van Elsuwege, "Legal Creativity in EU External Relations: The Stabilization and Association Agreement Between the EU and Kosovo", *European Foreign Affairs Review*, 22 (3) (2017): 399.

⁷³ Chris van der Borgh, Georg Frerks, Toon Dirx, *Opcit.*

⁷⁴ *A Credible Enlargement Perspective for and enhanced EU Engagement with the Western Balkans*, Strasbourg, 6.2.2018 COM(2018) 65 final, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf, accessed 1 September 2021.

the last chapter with the EU and Serbia opening 17 out of 35 chapters.⁷⁵ 2020 Progress Report of the Commission for both Kosovo and Serbia highlighted the urgent need to continue to uphold their commitments in implementation of Past Dialogue. The Commission pointed out notably the insufficient engagement of Kosovo to form Association/Community of Serb municipalities, as well as upheavals derived from the distorted implementation of the reached technical agreements.⁷⁶ The Constitutional Court of Kosovo announced a ruling in 2015 that the implementation of the Association/Community of Serb majority municipalities, the foremost requirement of Brussels Agreement, is not in line with Kosovo's constitutional standards.⁷⁷ On the other hand, Kosovo government attempted to expropriate the Trepça mines in Northern Mitrovica. Kosovo announced in 2018 that it would unilaterally establish a regular army.⁷⁸ The assassination of Oliver Ivanovic, one of the key political symbols of Northern Mitrovica and the leading representative of Kosovo Serbs⁷⁹ and Kosovo's impose of a hundred percent customs duty over the goods imported from Serbia and Bosnia and Herzegovina (customs duty was abolished on 25 March 2020⁸⁰) have been vital in deteriorated relations.⁸¹ As the EU officials strive to determine the obligations related to the

---

⁷⁵ European Western Balkans, "Montenegro to Open its Final Chapter with EU, Serbia Only the Second This Year", 5 December 2019,

<https://europeanwesternbalkans.com/2019/12/05/montenegro-to-open-its-final-chapter-with-eu-serbia-only-the-second-this-year/>, accessed 1 September 2021.

⁷⁶ *European Commission Progress Report on Kosovo 2020*, p. 62-63,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/kosovo_report_2020.pdf, European Commission Progress Report on Serbia 2020, p. 66-68,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/serbia_report_2020.pdf, accessed 1 September 2021.

⁷⁷ The Constitutional Court's Decision On The Association/Community Of Serb Majority Municipalities, European Center for Minority Issues Kosovo,

<https://www.ecmikosovo.org/en/Latest-News/The-Constitutional-Court%E2%80%99s-Decision-On-The-Association-Community-Of-Serb-Majority-Municipalities>, accessed 1 September 2021.

⁷⁸ Kosovo Moves to Create an Army, Serbia Warns of 'Threat to Peace', *EURACTIV*, 19 October 2018, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/kosovo-moves-to-create-an-army-serbia-warns-of-threat-to-peace/>, accessed 1 September 2021.

⁷⁹ "Top Kosovo Serb Politician Oliver Ivanovic Shot Dead", *BBC*, 16 January 2018, <https://www.bbc.com/news/world-europe-42701712>, accessed 1 September 2021.

⁸⁰ Benet Koleka, "Kosovo hits Serbia, Bosnia with 100 Percent Customs Fees after Interpol Snub", 21 November 2018, <https://www.reuters.com/article/us-kosovo-serbia-trade-idUSKCN1NQ29W>, accessed 1 September 2021.

⁸¹ Serbia-Kosovo Relations, Confrontation or Normalization?, European Parliament Briefing, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635512/EPRS_BRI\(2019\)635512_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635512/EPRS_BRI(2019)635512_EN.pdf), accessed 1 September 2021.

reached agreement, such tension in relations is considered as a whole of developments that jeopardize the process.

Serbia's and Kosovo's everlasting reluctance to make more concessions in negotiating in Brussels was derived from their disruptive one-sided policies over the status issue. In a public survey conducted in June 2019, 53 per cent of Serbian community stated that they would support their country's EU membership in order to reach more employment opportunities, for possibility to travel within the EU and for path towards a better future for youth.⁸² According to 2017 survey conducted by Belgrade Center for Security Policy related to the public perception of Serbia's foreign policy, 47 per cent of respondents asserted that they object to any kind of cooperation with NATO and 69 per cent issued that they would be unsupportive to EU accession in case it required recognition of Kosovo. In addition, Russia is assessed as the most influential actor in Serbian foreign policy by a vast majority of votes (61 per cent) as compared to the EU with 28 per cent (China is perceived influential by 52 per cent, Germany by 35 per cent and US by 11 per cent).⁸³

In the last round of EU-mediated negotiation headed by Mogherini, EU officials sought negotiations on Kosovo's status. The negotiations were secret, but they included a 'land swap' involving four Serb-majority northern Kosovo municipalities (or only trading parts of these municipalities) for parts of Presevo Valley in Serbia.⁸⁴ The lack of practical progress on Dialogue reasoned the exchange of territory idea, which in this framework was opposed within the EU.⁸⁵ EU-led dialogue revived in 12 July 2020 High Virtual Meeting after a 20-months stagnation. The then President of Kosovo, Hashim Thaci, was charged by the Specialist Prosecutor's Office (Hague-based) with a range of crimes in

---

⁸² Republic of Serbia, Ministry of European Integration, Public Survey "Support to EU Membership", www.mei.gov.rs, accessed 1 September 2021.

⁸³ Belgrade Center for Security Policy, *Public Perception of Serbian Foreign Policy*, 8 March 2017, www.bezbednost.org, accessed 1 September 2021.

⁸⁴ Guy Delauney, "Kosovo-Serbia Talks: Why Land Swap Could Bridge Divide", 6 September 2018, <https://www.bbc.com/news/world-europe-45423835>, accessed 1 September 2021.

⁸⁵ See in detail "Belgrade-Pristina Dialogue: The Rocky Road Towards a Comprehensive Normalization Agreement", European Parliament Briefing [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689371/EPRS_BRI\(2021\)689371_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689371/EPRS_BRI(2021)689371_EN.pdf), accessed 1 September 2021.

November 2020⁸⁶, leaving Pristina's government in disarray.⁸⁷ Serbian leverage over Kosovo was anticipated as State Department's and EU's support for the 2018 'land swap', and as "an admission of Western weakness and an affront to the principle of democratic coexistence in the region". According to longtime leader of the Serbian Orthodox community in Kosovo, Janjic, partition of the north of Kosovo would enhance Serbian population flight from the South and would also pave the way for 'Union of Kosovo and Albania' by increasing schismatic dynamics among ethnic Albanians in Montenegro and North Macedonia. Washington and Brussels preferred on consensual 'land swap' to overcome with other divergences but this would risk automatically opening up "non-consensual demands for territorial autonomy in neighbouring states".⁸⁸

The US also launched an effort that diplomatically caused setbacks on US-EU relations. President of Serbia, Aleksandar Vucic had been interested in a deal, while Kosovar Prime Minister accused US President Trump's envoy for the Kosovo-Serbia negotiations,

---

⁸⁶ The Hague-based Specialist Prosecutor's Office, SPO, according to a press statement on Wednesday, has filed a ten-count indictment with the Kosovo Specialist Chambers, KSC, charging Kosovo President Hashim Thaci, along with others including Kosovo politician Kadri Veseli was charged by the Specialist Prosecutor's Office (Hague-based) with a range of crimes against humanity and war crimes. See, Marija Ristic, "Kosovo Specialist Prosecutor Charges Thaci with War Crimes", 24 June 2020, <https://balkaninsight.com/2020/06/24/kosovo-specialist-prosecutor-charges-thaci-with-war-crimes/>, accessed 1 September 2021.

⁸⁷ Thaci resigned in November 2020 to face war crime charges, See in details, [Xhorxhina Bami](https://www.reuters.com/article/kosovo-election-preview-idINKBN2AC1F0), "Kosovo President Thaci Resigns to Face War Crimes Charges", 5 November 2020, <https://balkaninsight.com/2020/11/05/kosovo-president-thaci-resigns-to-face-war-crimes-charges/>, accessed 1 September 2021. The 120-seat parliament gave 71 votes to Vjosa Osmani for a five-year term amid an opposition boycott by Serb minority party, in April 2021. Osmani had the backing of Vetevendosje, which won the early elections in the country. Vetevendosje argues there can be no compromise with Serbia, See in detail, Ivana Sekularac, "Kosovo Heads for Political Shake-up in Elections on Sunday", 12 February 2021, <https://www.reuters.com/article/kosovo-election-preview-idINKBN2AC1F0>, accessed 3 September 2021 and "Kosovo Parliament Elects Vjosa Osmani as New President", Aljazeera, 4 April 2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/4/kosovo-parliament-elects-vjosa-osmani-as-new-president>, accessed 3 September 2021.

⁸⁸ Edward P. Joseph et. al. (2022), "From Crisis to Convergence: A Strategy to Tackle Instability in the Balkans at its Source", <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/SAIS%20FPI%2C%20WWICS%20Report%2C%20From%20Crisis%20to%20Convergence%2C%20Strategy%20to%20Tackle%20Balkans%20Instability.pdf>, p. 45-46, accessed 13 April 2022.

Richard Grenell, of discussing the exchange of territories.⁸⁹ Tension raised among the EU leadership when Serbia and Kosovo meeting has been scheduled for 2 September 2020 at the American White House. EU leaders perceived Serbia and Kosovo's US brokered economic agreements as a rival process. Miroslav Lajcak, the EU's special representative to the Belgrade-Pristina dialogue, stated that he hadn't been contacted before the U.S. issued its invitation to Serbia and Kosovo for the summit in Washington. In addition, EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy Josep Borrell expressed his discomfort by noting that "we welcome the United States as an important partner...but the facilitator and the one who is taking care of the process is the European Union."⁹⁰ According to agreement, Serbia had to suspend the campaign against Kosovo's recognition for a year and a one-year moratorium was signed for Kosovo seeking membership in international organizations. Both sides agreed to implement the highway and railway agreements and manage the joint Merdare crossing. The arrangements in Washington also provided for Israel to agree to recognise Kosovo, and to encourage Belgrade and Pristina committing themselves to open embassies in Jerusalem, an attempt that opposes the EU's foreign policy.⁹¹ Brussels, on the other hand, tried to mediate talks on technical issues over the same period without reaching any gradual progress.⁹²

Conclusion

Although there has been no substantial progress toward resolving core political dispute which will have to be addressed before finalising Serbia's and Kosovo's path to the EU membership, EU membership

---

⁸⁹ "Kurti accuses Grenell of discussing the exchange of territories; Grenell denies", *European Western Balkans*, 21 April 2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/04/21/kurti-accuses-grenell-of-discussing-the-exchange-of-territory-grenell-denies/>, accessed 1 September 2021.

⁹⁰ Mare Ushkovska, "The EU's Rivalry with the U.S. Is Complicating Serbia-Kosovo Talks", *World Politics Review*, 9 November 2020, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/29200/the-eu-s-rivalry-with-the-u-s-is-complicating-serbia-kosovo-talks>, accessed 4 September 2021.

⁹¹ Sandra Maksimovic, "What did Serbia and Kosovo sign in Washington?", *European Western Balkans*, 9 September 2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/09/17/what-did-serbia-and-kosovo-sign-in-washington/>, accessed 4 September 2021.

⁹² "Relaunching the Kosovo-Serbia Dialogue", Report No: 262, 25 January 2021, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/262-relaunching-kosovo-serbia-dialogue>, accessed 4 September 2021.

continues to be both sides' strategic goal. Besides, Serbia is still unable to close considerable number of negotiating chapters with Brussels for Kosovo-derived reasons. Indeed, the agreement on EULEX and maintenance on Dialogue proves that EU member states are willing to play a constructive role on Serbia-Kosovo Dialogue. While almost six points of the Brussels Agreement drew upon the Ahtisaari Plan, EU's position on behalf of improving the standards is justified. Dialogue has been proceeded in many scopes of technical issues but has been stuck in an implementation deadlock for years.

Providing for the two sides have different interpretations on existing agreement's parameters, implementation still necessitates constitutional redesign of Serbia and Kosovo. Serbia ensured the integration of northern Kosovo into the institutions of Pristina by accepting the implementation of the agreement. Constitutional Court on the other hand did not consider the document as a legal deal for the constitutional order. Serbia still treats Kosovo as an autonomous province. Brussels Agreement provides for the status of the Association/Community must be agreed by the parties and then by Kosovo's Constitutional Court. According to the EU, this kind of agreed procedure for the association prevents all possible outcomes, "in particular that an association of Serb-majority municipalities developing into an autonomous region over which the central government would have no real control".⁹³ The fears regarding the compatibility of the Association/Community of Serb majority municipalities in Kosovo, forced Kosovar authorities to deny the forming of the Association/Community, which is at the core point of the Brussels Agreement.

Whether or not Kosovo will have the intention to amend parts of its Constitution in this order, EU in its 2019-2020 Reports on Kosovo reiterated its call to move forward with the full implementation of all the agreements including the establishing of the Association/Community without further delay.⁹⁴ It should be noted that the EU conscientiously

---

⁹³ European Parliament Briefing, "Belgrade-Pristina Dialogue: The Rocky Road towards A Comprehensive Normalization Agreement", March 2021, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)689371](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)689371), accessed 4 September 2021. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689371/EPRS_BRI\(2021\)689371_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689371/EPRS_BRI(2021)689371_EN.pdf).

⁹⁴ Committee on Foreign Affairs, Report on the 2019-2020 Commission Reports on Kosovo, 2019/2172(INI),

denied referring to any framework on the status issue, rather conserved its status neutral position. Stagnation on EU-led negotiations brought the idea of territorial exchange as a way of resolving Kosovo's status issue, as considerable degree of stagnation on implementation is derived from the fact that both sides have divergent arguments on status issue. Dispute between the EU and the US on Kosovo issue has sharpened for a given period. Many citizens from Kosovo, Serbia, and specialists thoroughly rejected land swap, as it would pose a security threat to Europe by creating mono-ethnic entities within the Balkan Region. Herein, the limitations of EU actorness through enlargement emanated from contested statehood undermined the EU's ability to fully Europeanize the problem by the end. Despite the Russian and Chinese vetoes over Kosovo's membership in the UN, unanimous recognition of Kosovo across all EU, would give Kosovo an independent path towards EU accession.⁹⁵ Since five EU countries of the EU have reservations on Kosovo's status, Serbia's consensus is required in justifying the EU actorness. Serbia, as a close ally of Russia negotiating for EU membership but explicitly against NATO membership, indeed has no reason to link its EU perspective to NATO membership for the present. Differentiated integration model within the EU could serve for Serbia's preferences, as in Austria, Cyprus, Ireland, and Malta, Finland and Sweden. Serbia is linking its neutrality to the memory of NATO's bombing of its territory during the 1999 Kosovo war, but the country also participates to NATO's "Partnership for Peace".

Following Miroslav Lajčák's declaration that in case borders are changed or population is exchanged, it would carry regional risks,⁹⁶ the High-Level Belgrade-Pristina Dialogue continued in June 2021 within a different prospect. Both Serbian and Kosovar leaders confirmed that there is no other way forward, but to normalize relations.⁹⁷ 2022 has opened new perspectives as The Special Envoy of the United States to the

---

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0031_EN.html, accessed 4 September 2021.

⁹⁵ See in detail, Edward P. Joseph, "A Way Out of the Balkans Morass: Restoring US and EU Leverage in the Serbia-Kosovo Dialogue", *Wilson Center*, <https://www.wilsoncenter.org/article/way-out-balkans-morass-restoring-us-and-eu-leverage-serbia-kosovo-dialogue>, accessed 15 April 2022.

⁹⁶ "Lesson Learnt, or "Easy Way Out"?", Opinion-21 January 2022, *The Lausanne Project*, <https://thelausanneproject.com/2022/01/21/belgrade-pristina-dialogue/>, accessed 16 April 2022.

⁹⁷ "Belgrade-Pristina Dialogue: Press Statement by EU Special Representative Miroslav Lajčák Following the Meeting, 15 June 2021", *European Union External Action*, https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-press-statement-eu-special-representative-miroslav-lajcak%20-%2015-june-2021_en, accessed 16 April 2022.

Western Balkans, Gabriel Escobar declared that “the agreement to normalize ties with Serbia should be centered around mutual recognition and that the dialogue has nothing to do with Kosovo’s status”, by noting the US’s strong support to the dialogue mediated by the EU “as the place where both sides, as equals, should work to resolve their differences and reach an inclusive deal”.⁹⁸ The request was reiterated from the EU and US envoys Miroslav Lajcak and Gabriel Escobar during a visit to Kosovo and Serbia, regarding Kosovo’s efforts to find a way to establish the Association of Serb Municipalities in Kosovo. The envoys also supported for Kosovo’s principles of the non-violation of its territorial integrity.⁹⁹ Further negotiations between the two sides are anticipated to focus on providing the uttermost authority on Association of Serb Municipalities on condition that Serbia is convinced over Kosovo’s status, while data prove that Serbian leadership has a rocky road to persuade Serb community in this respect.

---

⁹⁸ “Escobar: Dialogue Purpose is to Move Everything in Kosovo’s Direction”, *Euronews Albania*, 16 February 2022, <https://euronews.al/en/kosovo/2022/02/16/escobar-dialogue-purpose-is-to-move-everything-in-kosovos-direction/>, accessed 16 April 2022.

⁹⁹ “EU, US urge Kosovo to accept Serb Municipalities”, *Euractiv*, 3 February 2022, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/eu-us-urge-kosovo-to-accept-serb-municipalities/, accessed 16 April 2022.

Bibliography

- Bergmann, Julian. "Same Table, Different Menus? A Comparison of UN and EU Mediation Practice in the Kosovo-Serbia Conflict." *International Negotiation*, 23 (2) (2018): 238-257.
- Bieber, Florian. "The Serbia-Kosovo Agreements: An EU Success Story?" *Review of Central and East European Law*, 40 (3/4) (2014): 285-319.
- Borgh, Chris van der, Georg Frerks, & Toon Dirckx. "Findings on EU Peacebuilding Capabilities in Kosovo, Afghanistan, Honduras, Guatemala, and Sri Lanka - A Desk Review." (2016).
- Börzel, Tanja A. "When Europe Hits ... Beyond its Borders: Europeanization and the Near Abroad." *Comparative European Politics*, 9 (4/5) (2011): 394-413.
- Börzel, Tanja A. "When Europeanization Hits Limited Statehood: The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe." *KFG Working Paper Series*, No. 30. Berlin: Freie Universität Berlin, 2011.
- Economides, Spyros & James Ker-Lindsay. "Pre-Accession Europeanization: The Case of Serbia and Kosovo." *Journal of Common Market Studies*, 53 (5) (2015): 1027-1044.
- van Elsuwege, Peter. "Legal Creativity in EU External Relations: The Stabilization and Association Agreement Between the EU and Kosovo." *European Foreign Affairs Review*, 22 (3) (2017): 393-410.
- Galluci, Gerard M. "The Ahtisaari Plan and North Kosovo." *Trans Conflict*, November 2011.
- Grabbe, Heather. *The EU's Transformative Power: Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.
- Greiçevci, Labinot. "EU Actorness in International Affairs: The Case of EULEX Mission in Kosovo." *Perspectives on European Politics and Society*, 12 (3) (2011): 283-303.
- Greiçevci, Labinot et. al. "To Build a State: Europeanization, EU Actorness and State-Building in Kosovo." *European Foreign Affairs Review*, 12 (2) (2007): 219-238.
- Kartsonaki, Argyro. "Playing with Fire: An Assessment of the EU's Approach of Constructive Ambiguity on Kosovo's Blended Conflict." *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22 (1) (2020): 1-18.
- Maksimovic, Sandra. "What did Serbia and Kosovo sign in Washington?" *European Western Balkans*, (2020).
- Moravcsik, Andrew. *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca NY: Cornell University Press, 1998.

- Orosz, Anna. "Implementation of the Belgrade-Prishtina Dialogue: Results, Controversies and Prospects." 2016.
- Peci, Lulzim, Ilir Dugolli & Leon Malazogu. "Negotiating Kosovo's Final Status.", Conference Paper, March 2006.
- Schimmelfennig, Frank & Ulrich Sedelmeier (eds.). *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005.
- Sedelmeier, Ulrich. "Europeanisation in New and Candidate States." *Living Reviews in European Governance*, 1 (3) (2006). <http://www.livingreviews.org/lreg-2006-3>
- Schimmelfennig, Frank. "Europeanization Beyond Europe." *Living Reviews in European Governance*, 4 (3) (2009). <http://livingreviews.org/lreg-2009-3>
- Ushkovska, Mare. "The EU's Rivalry with the U.S. Is Complicating Serbia-Kosovo Talks." *World Politics Review*. (2020).
- Visoka, Gezim & John Doyle. "Neo-Functional Peace: The European Union Way of Resolving Conflicts." *Journal of Common Market Studies*, 54 (4) (2016): 862-877.
- Weller, Mark. "Negotiating the Final Status of Kosovo." *Institute for Security Studies*, Chaillot Paper, 2008.
- Wolfgang, Wagner. "Why the EU's Common Foreign and Security Policy will Remain Intergovernmental: A Rationalist Institutional Choice Analysis of European Crisis Management Policy." *Journal of European Public Policy*, 10 (4) (2003): 576-595.

Greek-Turkish Relations: The Role of the Media amidst Two Crises

Vlasis Vlasidis, Anna Korneeva, Theodora Vounidi,
Vasileios Voutsikidis, Ioannis Koutoudis*

Abstract:

The purpose of this paper is to examine the crises that appeared a few days apart, the effort of refugees-migrants from Asia and Africa that are temporarily residing in Turkey to cross the Greek-Turkish border on the Evros/Meric river, and the health crisis caused by the arrival of coronavirus in the other state. On February 28, 2020, Turkey opened its borders or even urged the tens of thousands of refugees and migrants who remain in its territory to cross the Greek-Turkish border on the Evros/Meric River and either settle in Greece or continue their journey to Central Europe. Contrary to what happened in 2015, the Greek government took measures to prevent the violation of the Greek borders by refugees and immigrants. As this situation continued, the coronavirus health crisis became very serious in all European countries, Greece, and Turkey. The two countries took measures to deal with the pandemic, suppress economic and social activity, and completely cut off the road, rail, and air communication between them.

Keywords: Greece, Turkey, the Greek Turkish border, media, crisis

---

* Vlasis Vlasidis: University of Macedonia, Greece, ORCID ID: 0000-0003-0981-357X, e-mail: vvlasidis@uom.gr; Anna Korneeva: University of Macedonia, Greece, e-mail: bso17027@uom.edu.gr; Theodora Vounidi: University of Macedonia, Greece, e-mail: bso17148@uom.edu.gr; Vasileios Voutsikidis: University of Macedonia, Greece, e-mail: bso17068@uom.edu.gr; Ioannis Koutoudis: University of Macedonia, Greece, e-mail: bso17116@uom.edu.gr

Methodological Approach

The paper will examine whether these two events, the refugee crisis, and the health crisis, have occupied the media in both countries. Whether they covered to the same extent, or coverage was more intense for one of the crises if the news and their position on the agenda-setting¹ were the same or even similar in the two countries' media. If all media had the same stance on events, being supportive of their governments' actions according to the theory of "rally round the flag,"² or if part of the media proved to be critical of their respective governments. Suppose Piers Robinson's policy media interaction model applies to both countries.³ Finally, whether the news for the other country has a dominant position or occupies a significant part of the international news agenda.

This research was quantitative and not discourse analysis research. The usual approach to discourse analysis in journalism studies is multidimensional and takes into consideration headlines, graphic elements, and story framing. Nevertheless, in order to make a comprehensive sampling of texts from all news media outlets, we did discourse research according to what is valid in these studies. The primary keywords were Refugees Borders / Refugees border crossing / Border Crisis and Covid 19 Turkey / Covid 19 Greece, both in Turkish and Greek.

Greek and Turkish Media and the Crisis in the Aegean in 1996

One may question the importance of monitoring the two countries' media on the central issues on which the two countries are in almost constant conflict. Firstly, it should be noted that in January 1996, there was a crisis that brought the two countries to the brink of war and which was averted by the USA diplomatic intervention. The concern was

---

¹ For agenda setting theory see Maxwell E. McCombs and Donald L. Shaw, "The Agenda-Setting Function of Mass Media", *Public Opinion Quarterly* 36, no. 2 (1972): 176, <https://doi.org/10.1086/267990>; Maxwell E. McCombs and Donald L. Shaw, "The Evolution of Agenda-Setting Research: Twenty-Five Years in the Marketplace of Ideas", *Journal of Communication* 43, no. 2 (1 June 1993): 58-67, <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01262.x>.

² See the first appearance of this theory at John E. Mueller, "Presidential Popularity from Truman to Johnson," *American Political Science Review* 64, no. 1 (March 1970): 18-34, <https://doi.org/10.2307/1955610>.

³ Piers Robinson, "The CNN Effect: The Myth of News, Foreign Policy, and Intervention" (London & New York: Routledge, 2002).

the sovereignty of islands and islets in the Aegean after the Greek Parliament decided to ratify the International Law of the Sea on June 1, 1994. The Turkish parliament followed suit on June 8, 1994, with a resolution authorizing the government to use all measures to protect Turkey's rights in the Aegean.⁴

On January 25, 1996, the mayor of the Greek island of Kalymnos raised the Greek flag on the uninhabited islands of Imia/Kardak [Greek name/Turkish name]. The following day, the Greek flag was removed by a team of journalists of the Turkish newspaper *Hürriyet* (correspondent Cesur Sert, cameraman Osman Korkmaz, pilot Kemal Suler) who flew to Imia/Kardak by helicopter and raised the Turkish flag. The event was recorded and broadcast on the NTV national channel on the same night. The journalists acted of their own volition and did not have the support of the Turkish armed forces.⁵ The Turkish government then questioned the Greek sovereignty of the Imia/Kardak islands and many other islands. Turkey recognized these as Italian with the appendix of the Convention between Italy and Turkey, signed in Ankara on January 4, 1932. Italy also attributed these to Greece with article 14 of the Peace Treaty with Italy after the Second World War.⁶ The Greek media then pressured the Greek government to escalate the incident.⁷

Thus, the Imia/Kardak crisis was an event in which the media played an essential role in support of government actions and contributed decisively to the start of the crisis in Turkey and its escalation in Greece.⁸ It should be mentioned that these actions would not have occurred

---

⁴ Tozun Bahçeli, "The Potential for Conflicts in Greek-Turkish Relations", in *Jahrbuch Für Internationale Sicherheitspolitik 2000*, by Erich Reiter (Hamburg: Verlag E.S. Mittler & Sohn, 2000).

⁵ Stratis Balaskas, in *Eleftherotypia*, January 19, 1999: Interview with the former *Hürriyet* photo-reporter Cesur Sert.

⁶ Treaty of Peace with Italy, Multilateral Agreements 1946-1949 signed at Paris, February 10, 1947, p. 318.

⁷ Maria Touri, "Domestic Institutions and Decision-Making in Foreign Policy and Conflict Situations: The Role of the News Media and the Greek-Turkish Paradigm," in *Global Affairs in a Turbulent World: Perspectives and Controversies*, ed. Yannis Stivachtis (Athens: ATINER, 2008), 233-54; Christos A. Frangonikolopoulos, "The Media and Foreign Policy: The Case of Greece," *Études Helléniques / Hellenic Studies* 15, no. 1 (4 May 2007): 172-73.

⁸ Katharina Cramer-Hadjidimos, "The Role of the Media in Greek-Turkish Relations: Co-Production of a TV Programme Window by Greek and Turkish Journalists" (Place of publication not identified: Robert Bosch Stiftungskolleg für Internationale Aufgaben Programmjahr, 1998), 9.

without the political will of each country to confront the other.⁹ Private radio and television stations had begun operating in both countries after 1990 and therefore had a short history and performed with emotion rather than logic and cultivated opposition to each other. Rarely did they present the other point of view. Journalists usually understood the error in their ways. Still, they did not change the way they operated as they feared a possible drop in audiences and viewership, which could affect their employment.¹⁰

This episode is not an isolated incident. There have been many reports where the media tries to manipulate and form a public opinion covering certain controversies and conflicts in the news cycle. The ability to offer news worldwide on a 24-hour basis after the 1990s, known as the CNN effect,¹¹ has also contributed to this phenomenon of exerting indirect pressure on governments. As a result, governments make decisions and take actions guided and under the pressure of public opinion.¹² Even though the media has not replaced politicians and foreign policy experts, they can change the agenda.¹³

In fact, in the case of the crisis in Imia/Kardak, the role journalists had was so intrusive with more than the ownership and management of the media that various international institutions took measures to retrain

---

⁹ Neslihan Ozgunes and Georgios Terzis, "Constraints and Remedies for Journalists Reporting National Conflict: The Case of Greece and Turkey," *Journalism Studies* 1, no. 3 (January 2000): 409, <https://doi.org/10.1080/14616700050081759>.

¹⁰ Neslihan Ozgunes and Georgios Terzis, "Constraints and Remedies for Journalists Reporting National Conflict: The Case of Greece and Turkey," *Journalism Studies* 1, no. 3 (January 2000): 410, 414 <https://doi.org/10.1080/14616700050081759>.

¹¹ Piers Robinson, *The CNN Effect: The Myth of News, Foreign Policy, and Intervention* (London; New York: Routledge, 2002); Eytan Gilboa, 'The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations', *Political Communication* 22, no. 1 (16 February 2005): 27–44, <https://doi.org/10.1080/10584600590908429>.

¹² Gadi Wolfsfeld, *Media and Political Conflict: News from the Middle East* (Cambridge [England]; New York, NY, USA: Cambridge University Press, 1997); Philip M. Seib, *Headline Diplomacy: How News Coverage Affects Foreign Policy*, Praeger Series in Political Communication (Westport, Conn: Praeger, 1997); Piers Robinson, *The CNN Effect: The Myth of News, Foreign Policy, and Intervention* (London; New York: Routledge, 2002); Timothy E. Cook, *Governing with the News: The News Media as a Political Institution*, Studies in Communication, Media, and Public Opinion (Chicago: University of Chicago Press, 1998); Robin Brown, 'Getting to War,' in *Media and Conflict in the Twenty-First Century*, ed. Philip Seib (New York: Palgrave Macmillan US, 2005), 57–81, https://doi.org/10.1057/9781403980335_3.

¹³ Christos A. Frangonikolopoulos, "The Media and Foreign Policy: The Case of Greece," *Études Helléniques / Hellenic Studies* 15, no. 1 (4 May 2007): 162.

journalists to avoid a similar situation in the future.¹⁴ Most important was the initiative of the Robert Bosch Foundation in collaboration with the OSCE Representative on Freedom of the Media and the Istanbul branch of the Friedrich-Ebert Foundation, which funded a 13-month program involving 20 young scientists on the role of the media on Greek-Turkish relations. The program's object was the production of a television program by both Greek and Turkish journalists.¹⁵ Also, at the same time, more actions were taken to promote peace journalism.¹⁶

The Current State of the Media in Turkey and Greece

However, these actions did not bring positive results. Even before the changes that took place after 2016, the media outlook in Turkey was primarily determined by the country's general policy towards its neighbours. The media reflected whether the country's general policy was negative or positive at the time.¹⁷ Generally, the same happened in Greece, where the media presented Greece as a nation facing threats from its neighbours.¹⁸

Of course, this is not always the case with the will of the media. The pressure on the media in both countries, directly or indirectly, is very significant. The working conditions of journalists and freedom of speech in the two countries are not at the same level as in other European countries. Greece was ranked 65th in the Reporters sans Frontiers World Press Freedom Index 2020 (no improvement compared to 2019) due to the

---

¹⁴ Neslihan Ozguness and Georgios Terzis, "Constraints and Remedies for Journalists Reporting National Conflict: The Case of Greece and Turkey," *Journalism Studies* 1, no. 3 (January 2000): 405–26, <https://doi.org/10.1080/14616700050081759>.

¹⁵ Katharina. Cramer-Hadjidimos, "The Role of the Media in Greek-Turkish Relations: Co-Production of a TV Programme Window by Greek and Turkish Journalists" (Place of publication not identified: Robert Bosch Stiftungskolleg für Internationale AufgabenProgrammjahr, 1998), 9.

¹⁶ Neslihan Ozguness and Georgios Terzis, "Constraints and Remedies for Journalists Reporting National Conflict: The Case of Greece and Turkey," *Journalism Studies* 1, no. 3 (January 2000): 409, <https://doi.org/10.1080/14616700050081759>; Nafsika Papanikolatos, "Hate Speech": (Re)Producing the "Opposition Between the National Self and the "Others,"" in "'Hate Speech' in the Balkans," ed. Mariana Lenkova (Vienna: ETEPE; International Helsinki Federation for Human Rights, 1998), 10; Panayote Dimitras, "The Apotheosis of Hate Speech: The near Success of (Greek and Turkish) Media in Launching War," in "'Hate Speech' in the Balkans," ed. Mariana Lenkova (Athens: ETEPE; International Helsinki Federation of Human Rights, 1998), 65–68.

¹⁷ L. Dogan Tilic, "State-Biased Reflection of Greece-Related Issues in Turkish Newspapers: From Being 'The Other' to 'We,'" *GMI: Mediterranean Edition* 1, no. 2 (2006): 19–24.

¹⁸ Roza Tsagarousianou, "Mass Communications and Nationalism: The Politics of Belonging and Exclusion in Contemporary Greece," *Res Publica* 39, no. 2 (1997): 271–80.

inclusion of the public television ERT and the ANA-MPA general news agency directly under the control of the Prime Minister¹⁹ and because journalists face difficulties in carrying out their work.²⁰ On the other hand, Turkey is in a much worse position, ranking at 154th, due to changes in media ownership, government pressure on the media, and the imprisonment of journalists for more than a year.²¹ Therefore the journalistic texts cannot be significantly differentiated from the official position in Greece and not at all in Turkey.

Coverage of the Refugee Crisis and the Health Crisis March-April 2020

Media outlets with a prolonged presence in each country were selected to examine the journalistic coverage of the two crises. The purpose of this research was to receive news from traditional media with the vertical structure in the administration and production of news and, of course, with the presence of gatekeepers - pundits of information, who still operate with the purpose to inform citizens through the media without being influenced by the citizen's interests. The gatekeepers degrade and eliminate issues that they deem insignificant, and as a result, they increase the visibility of what they consider to be the main issues (amplification).²² The agenda-setting theory is characterized by priming and framing, which are present in our case.²³

The most popular media in Turkey are the news channels that maintain news programs 24 hours a day and follow social media.²⁴ Even though television was the most popular media in Greece until recently, most people say that online media and mainly social media inform

---

¹⁹ Government Gazette of the Hellenic Republic, "Presidential Decree 81," *National Printing House*, 2019, 1 edition, sec. 119.

²⁰ "Greece | RSF," 2020, <https://rsf.org/en/greece>.

²¹ "Turkey: Massive Purge | Reporters without Borders," RSF, 2020, <https://rsf.org/en/taxonomy/term/145>.

²² Maxwell McCombs, "Building Consensus: The News Media's Agenda-Setting Roles," *Political Communication* 14, no. 4 (October 1997): 433-43, <https://doi.org/10.1080/105846097199236>.

²³ David Weaver, Maxwell McCombs, and Donald L. Shaw, "Agenda-Setting Research: Issues, Attributes, and Influences," in *Handbook of Political Communication Research*, ed. Lynda Lee Kaid, 1st ed. (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc. Publishers., 2004), 257-83.

²⁴ Nic Newman et al., "Digital News Report 2020" (Reuters Institute, 2020): 85.; Can Ertuna, "Producing Opinion and Building the Agenda on TV Discussion Programs during the State of Emergency in Turkey," *Athens Journal of Mass Media and Communications* 6, no. 2 (3 April 2020): 114, <https://doi.org/10.30958/ajmmc.6-2-3>.

them.²⁵ Due to the lack of human resources, we could not monitor the TV news bulletins on a 24-hour basis and the social media of the two countries.

Three news media outlets were selected from each country to be monitored in order to find out how the media covered the crises in question.

- The newspaper *Kathimerini* (liberal-pro-government),
- the newspaper *Proto Thema* (pro-government populist),
- the newspaper *I Efimerida ton Syntakton* (left anti-government, SYRIZA oriented)

were chosen in Greece. The media selected by Greece are popular, as well as the three belong to the top 15 brands (%) weekly usages (*Kathimerini* 17%, *Proto Thema* 15%, *Efimerida ton Syntakton* 9%). The same media are considered reliable sources of information as they are in the top 15 of the trust brand score. Specifically, *Kathimerini* is 1st with a score of 62% “trust” and 17% “do not trust,” *Efimerida ton Syntakton* 11th with 54% “trust” and 21% “do not trust” and *Proto Thema* 13th with 52% “trust” and 25% “do not trust.”²⁶

The sources of information in Turkey were:

- *Anadolu Ajansı* (public news agency),
- *Hürriyet* newspaper (pro-government after its sale to the Demiroren group in 2018), and
- *Ahval* (independent internet site owned by the Gülen movement according to the Turkish authorities).

AA is a popular medium as it belongs to the top 15 brands (%) weekly usage (23%), as does the *Hürriyet* newspaper (30%). Both AA and *Hürriyet* are considered reliable sources as they are in the top 15 of the trust brand score, AA 8th with 65% trust and 27% do not trust, and *Hürriyet* 10th with 64% trust and 23% do not trust.²⁷ *Ahval*, on the other hand, is a new source of information (launched in 2017), left-center to left biased based on story selection and editorial positions, opposed to Turkey’s right-leaning government, comparable to *Efimerida ton*

²⁵ Nic Newman et al., “Digital News Report 2020” (Reuters Institute, 2020): 71.

²⁶ Nic Newman et al., “Digital News Report 2020” (Reuters Institute, 2020): 71.

²⁷ Nic Newman et al., “Digital News Report 2020” (Reuters Institute, 2020): 84.

Syntakton. It is well known to European media, although it is rated Mixed for factual reporting due to a lack of transparency regarding funding and propaganda accusations.²⁸

All the media selected for Greece and Turkey were constantly dealing with the issue of refugees, mainly from Syria, Iraq, and Afghanistan, and illegal immigrants, especially in 2015, when more than 1,000,000 refugees and migrants crossed the Mediterranean. The policy of each media outlet towards refugees and immigrants differs depending on the political developments in Syria, Europe, Greece, and Turkey and the image that the readers of each media outlet maintain about the refugees. However, refugee issues have always been on the headlines of these media.

The first news articles about the refugee migration crisis started on February 26. By May 10, mentions of this crisis and the situation with the coronavirus in Turkey and Greece had disappeared from the news agenda. The team of this paper monitored the news on the two topics in Greek and Turkish for the period February 26 to May 10, 2020. The monitoring showed that there are common points and points of differentiation.

The Qualitative Analogy

Both the refugee migration crisis on the Greek-Turkish border and the effects of the health crisis in the neighbouring country occupied the media of both countries significantly. They had an essential role in their journalism. The refugee and immigration crisis has led to more news articles in Greece and Turkey concerning the health crisis.

Both issues concern the media in question in the two countries to the same extent whether they support their respective governments or not. The only exception was the newspaper *Hürriyet* which did not deal with the health crisis in Greece at all. This could be a direct result of the newspaper's management's policy.

The two news outlets that oppose the government in Greece and Turkey, *Efimerida ton Syntakton* and *Ahval*, cover both issues to the same extent as the totality in total. Even though the news coverage of the

---

²⁸ "Ahval News," *Media Bias/Fact Check*, accessed 4 January 2022, <https://mediabiasfactcheck.com/ahval-news/>.

refugee crisis was most extensive from February 28 to March 3 in most news outlets in Greece and Turkey, the two that are in opposition seem to have published most of their texts during March 3-12. The above shows that they are concerned with more than just the initial coverage of the immigration of refugees and the reaction from Greece.

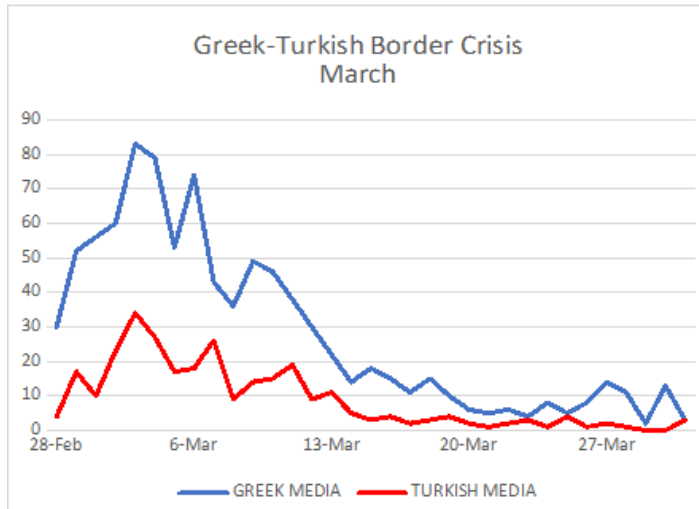
The Qualitative Disparity

The Turkish media produce the same or even more significant amount of news items daily than Greek media. However, they devoted much less news to the two crises than the Greek media. The Turkish media are not interested in covering the problems on the other side of the Aegean to the same extent as the Greek media cover what is happening in Turkey. This must be because Turkey is more extensive in land and population and deals mainly with its internal affairs than other European countries. The issues about Turkey in the Greek media far exceed the Turkish media's coverage of events in Greece. A noticeable difference is that the Greek media are much more interested in Turkish affairs, not only on issues involving Greece but also the internal Turkish issues. They believe that Turkey always has the initiative in all bilateral matters and shows blatant or covert aggression and that Greece is always on the defensive. Most Greeks feel threatened by Turkey and, when asked about the base of this fear, they point to the fact that the Turkish population outnumbers the Greek people by 7 seven times.²⁹

There is a significant difference in the number of texts written about the crisis at the border by Turkish and Greek media. In March 2020, the Greek media published daily about the crisis on the Greek-Turkish border, criticizing Turkey. Most news items were posted on March 3, 4, and 6 with 83,79 and 74 texts. Most of the news items for the border crisis were published in the Turkish media on March 2, 3, and 4 (23, 34, and 27 articles).

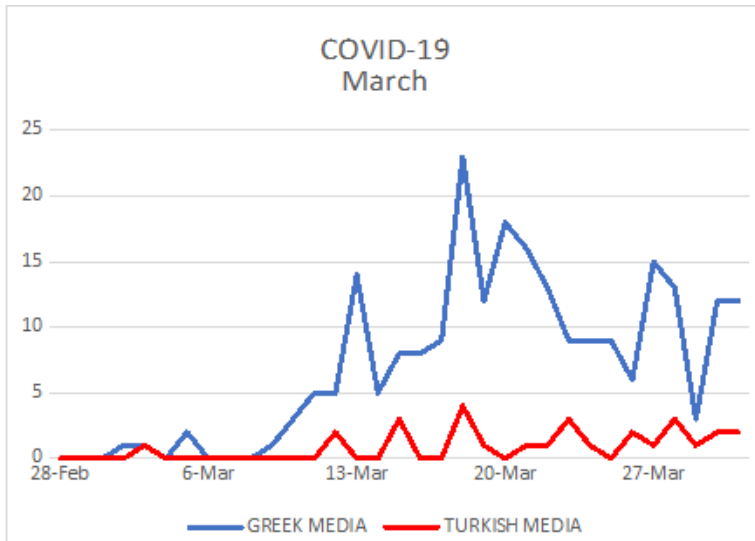
---

²⁹ Katharina. Cramer-Hadjidimos, *"The Role of the Media in Greek-Turkish Relations: Co-Production of a TV Programme Window by Greek and Turkish Journalists"* (Place of publication not identified: Robert Bosch Stiftungskolleg für Internationale Aufgaben Programmjahr, 1998). 6.

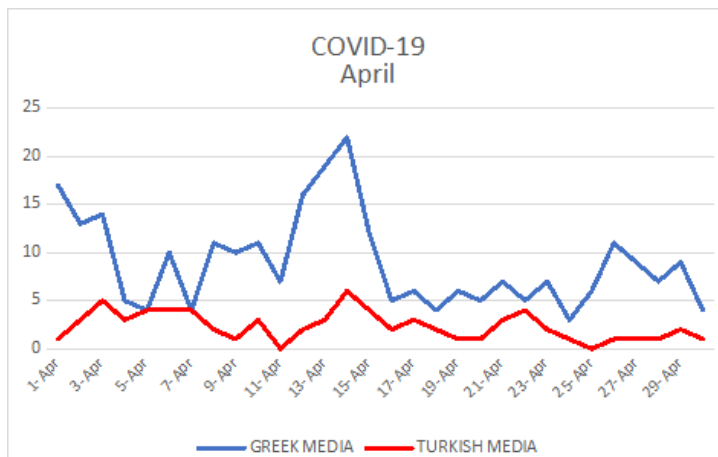

In the case of the coronavirus health crisis, the media of each country gave significant publicity, but significantly less than the refugee-immigration crisis. The Greek media published more articles than the Turkish ones. The first text appeared on March 2; they produced texts daily, while on March 18, 20, 21, 27, they gave 23, 18, 16, 15 readers. Respectively, the Turkish media first covered the issue of coronavirus in Greece on March 12 and never published more than four texts. One reason why the coverage of the refugee crisis on the Greek-Turkish border was not high on the agenda of the Turkish media, at least in the first week of the crisis, must have been the loss of 34 Turkish soldiers from airstrikes in Idlib, Syria, on February 27.³⁰ The Turkish media initially limited themselves to describing the pandemic situation in Greece. It is expected that such an issue would have attracted the Turkish media’s attention and the public’s interest and kept the interest in the crisis on the Greek-Turkish border low for at least the first week of March. Overall, however, the refugee crisis receives more significant publicity than the health crisis on the other side of the borders. This could be attributed to the fact that Greece set strict, repressive measures from the beginning even though the number of cases was much lower than Turkey’s uncontrollable situation in the first phase of the pandemic.

³⁰ “At Least 34 Turkish Soldiers Killed in Air Strikes in Syria’s Idlib: Syrian Observatory,” *Reuters*, 27 February 2020, sec. Emerging Markets, <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-toll-idUSKCN20L32S>.

In April, the situation was reversed, and the coronavirus health crisis came to the fore, and the refugee immigration crisis took a back seat. The Greek media hosted at least four articles about coronavirus in Turkey every day, while there was a period (1-4, 13-14) that hosted more than 15 articles. The pandemic in Turkey occupied the Greek media almost daily, making daily comments and sharply criticizing the measures taken or not taken by Turkey. Here we notice that in Greece, with the government’s strict criteria, things were relatively calm, and the news in the Turkish media concerning Greece in the pandemic was minimal.

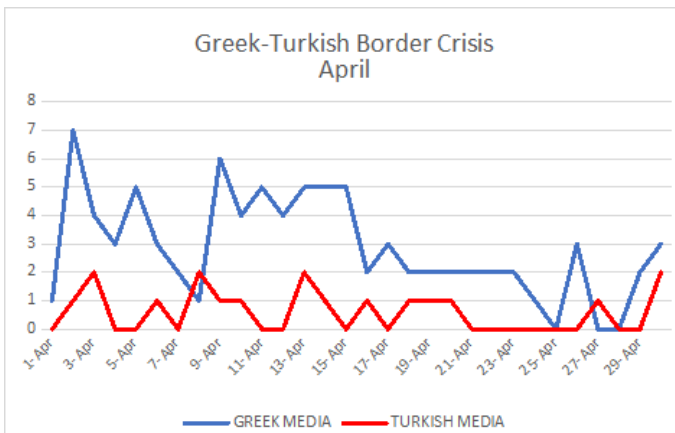

In contrast, in Turkey, the situation with the coronavirus in Greece was covered with 3-5 articles daily, while only on April 6 did more than five texts appear. Overall, the texts on the pandemic situation in Greece are few.

Only *Anadolu Ajansı* maintained a different policy for coronavirus. On March 3, AA published the first text on the consequences of coronavirus in Greece as expected as it is the news agency of Turkey. So, it has correspondents in Greece and channels the Turkish media market with texts, photos, and videos from other countries and Greece.

Anadolu Ajansı continued to cover coronavirus in Greece throughout March and April to a greater extent than other Turkish media outlets. In April, they gave up to 2 texts daily on the course of the health crisis in Greece, while *Anadolu Ajansı* on April 3 gave four texts and on several other dates three texts per day. We should not conclude that *Hürriyet* and *Ahval* reproduced *Anadolu Ajansı's* texts as the agency had no correspondence for covid 19 from Athens on 19-26 April, while *Ahval* gave 1-2 readers daily in the period 19-25 April and *Hürriyet* gave 1-2 texts daily in the period 19-28 April except for April 24. So the two media outlets pursued an independent policy or had other sources and did not rely on writing texts in *Anadolu Ajansı* alone.

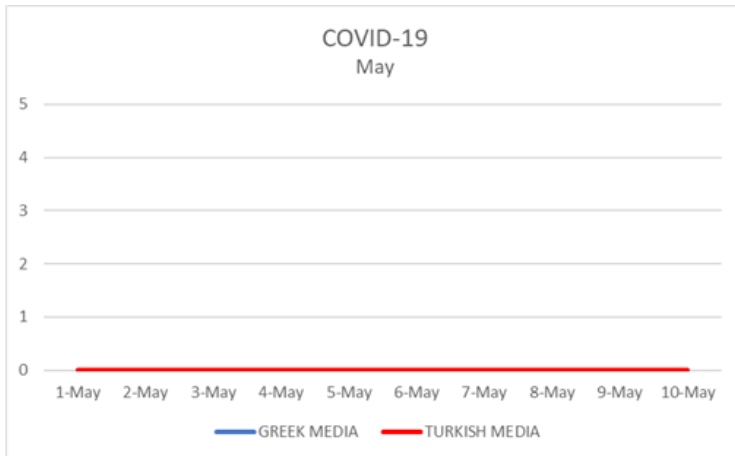

In April, the refugee crisis virtually disappeared from the columns of the Turkish media in question as it never exceeded two articles a day. While there was a similar decline in Greek media, the texts

in total were doubled, and there were days when 6 and 7 texts appeared on April 2 and 9.

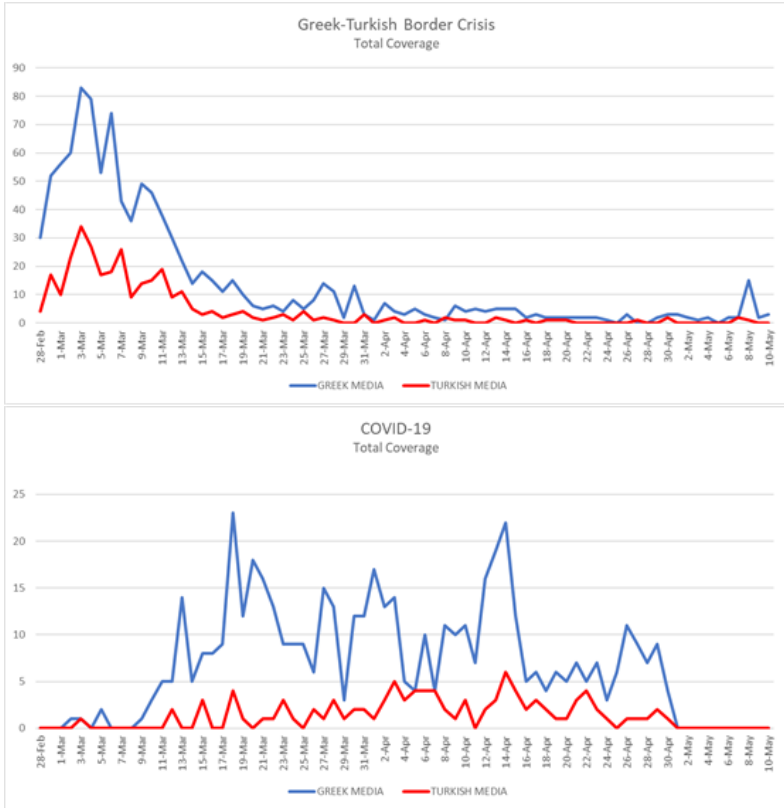

In May, very few texts were published in Greek and Turkish media. The main exception was May 8 for the Greek media when 15 texts were published. All other days it never exceeded three texts a day. For the Turkish media, the Border crisis was eliminated, and only on May 7, two texts were published by *Ahval*.

Publicity for the coronavirus virus in the other country was eliminated, as not one text was published on the Greek and Turkish media during the 1st-10th of May.

In general, the publicity for the border crisis and the coronavirus crisis was as follows:

Attempts to Interpret Media Behaviour

Which is the most suitable theory to interpret the policy of the Greek and Turkish media during the two crucial events in March and April of 2020?

Can the CNN effect that Piers Robinson studied concerning the crisis in Imia/ Kardak be applied in this case? It cannot be used as in the refugee immigration crisis on February 28, international media and news agencies reported that the Turkish authorities instigated or encouraged the refugee movement.

(DW,³¹ AFP,³² Euroactiv³³). Even if Turkey had just opened its borders to Greece (BBC News,³⁴ Vice News³⁵), the crisis was not a creation of the media for the two countries to take a stand on the refugee immigration problem. As by the international media information, the initiative stands with the Turkish authorities and the Turkish media. The Greek media covered the event with continuous news coverage while taking into account the official positions of each country.

Another reason why the CNN effect does not apply in the current crisis is that the media are under the direct control of President Erdogan and the AKP government in Turkey. As a result, they cannot express different views and opinions from Erdogan or steer, directly or indirectly, the Public Opinion in a different direction from that of the country's president. There is no other pole of power, as, after the coup attempt of 2016, extensive purges were made in the Turkish Armed Forces and the Turkish administration. However, the Economist Intelligence Unit Report for 2020 noticed an increased willingness of citizens in Turkey to participate in demonstrations and improved confidence in political parties. The civil liberties score for Turkey, at just 2.35, remains the lowest in Western Europe.³⁶

---

³¹ Deutsche Welle (www.dw.com), "Turkey Encourages Migrants to Cross into EU" | DW | 29.02.2020, accessed 22 February 2021, <https://www.dw.com/en/turkey-encourages-migrants-to-cross-into-eu/av-52591266>. Deutsche Welle (www.dw.com), "Greek Police Fire Tear Gas at Migrants on Turkish Border" | DW | 29.02.2020, accessed 22 February 2021, <https://www.dw.com/en/greek-police-fire-tear-gas-at-migrants-on-turkish-border/a-52582096>.

³² AFP News Agency, "Migrants at the Turkish Border Attempt to Cross over into Greece" | AFP, 2020, https://www.youtube.com/watch?v=n_Oin50nYoQ&ab_channel=AFPNewsAgency.

³³ Georgi Gotev and Sarantis Michalopoulos, "Erdogan Drops the "Human Bomb" on EU," *Www.Euractiv.Com* (blog), 29 February 2020, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/erdogan-drops-the-human-bomb-on-eu/>.

³⁴ "Turkey Says Millions of Migrants May Head to EU," *BBC News*, 2 March 2020, sec. Europe, <https://www.bbc.com/news/world-europe-51707958>.

³⁵ VICE News, "Migrants Trying to Enter Europe Are About to Be Stuck Between the Greek Army and Turkish Police," 2020, https://www.youtube.com/watch?v=WIKuT_CDUDQ&ab_channel=VICENews; VICE News, "What the Hell Is Happening With Migrants in Greece?," accessed 22 February 2021, <https://www.vice.com/en/article/3a8mny/what-the-hell-is-happening-with-migrants-in-greece>.

³⁶ "Democracy Index 2020: In Sickness and in Health?" (LONDON: The Economist Intelligence Unit, 2021), <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>.

Similarly, in Greece, the media could not oppose the state agenda during the March-April 2020 crisis. They could not put pressure on the government into overturning its planning, as, after the economic crisis of the 2010 decade, the Greek media were severely weakened. The government of Kyriakos Mitsotakis (New Democracy party) emerged after elections in July 2019. He achieved a clear victory with a percentage of 39.85% and had the full support of the parliament. The opposition (SYRIZA, KINAL parties) does not have to propose different positions in foreign policy. Also, the former head of the Army under SYRIZA Alkiviadis Stefanis is Deputy Minister of Defence in Mitsotakis' government, and the head of the Greek Armed Forces was promoted to this position the previous SYRIZA government and enjoyed the support of the New Democracy government. The choices of individuals in the field of Defense show that there is continuity in the policy of Greek governments on the issue of Defense. Therefore, the Greek media could not publish critical news or even create a different agenda to this of the government.

In the case of the coronavirus crisis, the Greek and the Turkish media, at least the ones we monitored, tried to use each other's countries as an example to be avoided. Either they are simply presenting the situation so that their audience knows that the other country is also dealing with the same health crisis, or they are criticizing the other's government's actions. In the case of Turkish media, after the first days, the issue was highlighted, the texts about the situation in Greece were significantly reduced. It is believed that this was due to the successful management of the health crisis in Greece, so the Turkish media had no reason to show the situation in Greece as it had the best possible outcome. On the other hand, the Greek media show the situation in Turkey where the government initially proudly announced that there were no coronavirus cases³⁷ and then found it challenging to impose social protection measures.³⁸ When the refugee flows stopped, and the situation with coronavirus was under control, the Greek media stopped covering these two issues in Turkey (see the charts).

---

³⁷ "Why does Turkey insist - unconvincingly - that it does not have coronavirus cases?," Skai, accessed 22 February 2021, <https://www.skai.gr/news/world/giati-i-tourkia-epimenei-xoris-na-peithei-oti-den-exei-kroumata-koronoiou>.

³⁸ "Coronavirus - Turkey: Scenes of chaos and panic after the new measures," Skai, accessed 22 February 2021, <https://www.skai.gr/news/world/koronoios-tourkia-skines-xaous-kai-panikou-meta-ta-nea-metra>.

There is a case of priming/framing of agenda-setting theory in the coronavirus crisis. It is used negatively as it does not decide the leading news that needs to be at the forefront, but it is used to hide events that are not of interest. However, in both cases, Greek and Turkish media promote or conceal the situation in the other country, not to pressure their governments, but to show their audience that the situation is better inside their country than in the neighbouring country. Therefore, the theory of the CNN effect does not apply in the second case either. Instead, the agenda-setting theory is used to support the work of government by the media of each country.

Let us consider another theory, that of the relationship between the interaction of state and media and, even better, the influence of the state, indirect or even direct, in media, especially in Southern Europe. Shanto Iyengar and Adam Simon showed that politics significantly affects news presentation in countries with robust media control, even in the private media.³⁹ Does this also apply in the case of Greece and Turkey?

In Turkey, there have always been strong press and media groups. However, after 1980 the relations between the media and the government were not good. Many journalists were imprisoned or assassinated. When the parties came to power, they gave much money in advertisements on social media, and at the same time, they put significant pressure on the other media.⁴⁰ In Greece, this was expressed but client state until the 2000s, when political parties used the state not to suppress the media but to provide facilities, loans, or grants to the media to gain their support towards the parties for as long as they were in power or to help them regain power.⁴¹ According to many scholars, the political parties, companies, and especially banks and the media had created a great network of relations and mutual support based on serving the same

---

³⁹ Shanto Iyengar and Adam Simon, "News Coverage of the Gulf Crisis and Public Opinion: A Study of Agenda-Setting, Priming, and Framing," *Communication Research* 20, no. 3 (June 1993): 365-83, <https://doi.org/10.1177/009365093020003002>.

⁴⁰ L. Tilic Dogan, "Journalism in Greece and Turkey," trans. Elias Kolovos (Athens: Ekdoseis Papazisi, 2000): 402-410.

⁴¹ Daniel C. Hallin and Stylianos Papathanassopoulos, "Political Clientelism and the Media: Southern Europe and Latin America in Comparative Perspective," *Media, Culture & Society* 24, no. 2 (March 2002): 175-95, <https://doi.org/10.1177/016344370202400202>; Daniel C. Hallin and Paolo Mancini, "Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics, Communication, Society, and Politics" (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2004), 121, 125, 135. L. Tilic Dogan, *Journalism in Greece and Turkey*, trans. Elias Kolovos (Athens: Ekdoseis Papazisi, 2000): 411-412.

interests in the absence of the people (entanglement).⁴² The participation of the media was ensured either directly or indirectly through state loans with the government grant. The loans to the media had reached the amount of 1,270,000,000 Euros in the previous decade.⁴³

The relationship between the state and the media has deteriorated even more in recent years. Freedom of the press has declined in both Turkey and Greece. After the failed coup attempt of 2016 in Turkey, 101 journalists were in prison.⁴⁴ In Greece, journalists are often subjected to police and private violence,⁴⁵ as are foreign journalists.⁴⁶ Many media associations and most notably the International Press Institute and the Reporters Without Borders, believe that there is no environment for journalists to practice their profession safely in Greece in 2020. In the above direction, they call on the European Union and the Member States to ensure a safe working environment for journalists, remove all restrictions on information and expression, bring to justice those responsible for attacks on journalists, and take action against fake news and hate speech.⁴⁷ Moreover, as previously mentioned, the media in Greece have a significant financial problem due to the economic crisis.⁴⁸

---

⁴² Dina Kyriakidou and Stephen Grey, 'Special Report: Greece's Triangle of Power', *Reuters*, 17 December 2012,

<https://www.reuters.com/article/us-greece-media-idUSBRE8BG0CF20121217>; Stylianos Papathanassopoulos, "Greece: Press Subsidies in Turmoil," in *State Aid for Newspapers: Theories, Cases, Actions*, ed. Paul Murschetz, Media Business and Innovation (Berlin, Heidelberg: Springer, 2013): 240-242; Petros Iosifidis and Dimitris Boucas, "Media Policy and Independent Journalism in Greece" (Athens: Open Society Foundation, 2015): 14-16, <https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/6034>.

⁴³ Tassos Morfis, "Five (Simple) Reasons Why Greece Urgently Needs More #PressFreedom," *Medium*, 4 May 2017, <https://medium.com/athenslivegr/five-simple-reasons-why-greece-needs-urgently-more-pressfreedom-58d91ceaf4cb>.

⁴⁴ "Reporters Without Borders, Turkey: State of Emergency, State of Arbitrary," 19 September 2016: 5 available at: <https://www.refworld.org/docid/57e133eb4.html> [accessed 22 February 2021]

⁴⁵ "Greek Police Must Be Trained to Respect Journalists, RSF Says | Reporters without Borders," RSF, 26 November 2019, <https://rsf.org/en/news/greek-police-must-be-trained-respect-journalists-rsf-says>.

⁴⁶ "Reporters in Greece Must Be Protected from Attack by Anti-Migrant Residents | Reporters without Borders," RSF, 4 March 2020, <https://rsf.org/en/news/reporters-greece-must-be-protected-attack-anti-migrant-residents>.

⁴⁷ IPI-Admin, "EU and Member States Must Create Safe Environment for Journalists Reporting in Greece," *International Press Institute* (blog), 5 March 2020, <https://ipi.media/eu-and-member-states-must-create-safe-environment-for-journalists-reporting-in-greece/>.

⁴⁸ Petros Iosifidis, "Greek Media and Independent Journalism under Austerity," *OpenDemocracy*, accessed 22 February 2021,

The two states, or rather their leaders, each imposed their will on their countries' media. International media report that Erdoğan took advantage of the crisis to put down on the few media outlets he does not control, including independent journalists,⁴⁹ and to force social media companies to establish a headquarters or representative office in Turkey to obey the decisions of the Turkish courts so that they are also under its direct control. In the case of Greece, the pressure was indirect as the Greek government funded several media outlets to better inform the Greek society about the coronavirus. The International Press Institute welcomed the Greek government's decision to donate € 20,000,000 to 1,232 media outlets to help deal with the pandemic but expressed concerns about being included in the list of 200 online media outlets not included in the Online Media Register of Greece, some of them inactive, some with frequent visits and some media that oppose the government has been excluded.⁵⁰ Therefore, we can say that this was how the Greek government tried to impose on the media complete alignment with its policy.

However, is that the case? Media researchers believe that in both countries, Greece and Turkey, on national issues (ethnic origin, minorities, borders, Aegean Sea islands status, Cyprus problem), journalists consider that they only represent their state and attack the other side. They cannot be objective when presenting these issues. So, they often express Greek and Turkish nationalism and practice propaganda, sometimes consciously.⁵¹ This is true for journalists, but it is also true for the media. In cases of wars or national crises, the media and even opposing political forces and the people feel the need to support the one who exercises power and stands with the state in the struggle against the enemy. It is the theory of "rally round the flag."⁵² For example, during the Evros/Meric crisis, refugees were portrayed as Erdoğan's

---

<https://www.opendemocracy.net/en/opendemocracyyuk/greek-media-and-independent-journalism-under-austerity/>.

⁴⁹ Deutsche Welle (www.dw.com), "Turkey's Erdogan Clamps down Further on Media amid Coronavirus Crisis | DW | 21.04.2020," DW.COM, accessed 22 February 2021, <https://www.dw.com/en/turkeys-erdogan-clamps-down-further-on-media-amid-coronavirus-crisis/a-53192898>.

⁵⁰ IPI-Admin, "Greece Urged to Ensure Fair and Transparent Media Support Scheme," *International Press Institute* (blog), 15 July 2020, <https://ipi.media/greece-urged-to-ensure-fair-and-transparent-media-support-scheme/>.

⁵¹ L. Tilic Dogan, "Journalism in Greece and Turkey," trans. Elias Kolovos (Athens: Ekdoseis Papazisi, 2000): 443-445.

⁵² William D. Baker and John R. Oneal, "Patriotism or Opinion Leadership?: The Nature and Origins of the 'Rally 'Round the Flag' Effect," *Journal of Conflict Resolution* 45, no. 5 (October 2001): 661-87, <https://doi.org/10.1177/0022002701045005006>.

instrumentalization and, subsequently, dehumanized by the media in the public's eyes as a threat.⁵³

Nevertheless, can the refugee-immigration crisis and the health crisis of coronavirus be national issues and unite the people and the media around the current government? As Bethany Albertson and Shana Kushner Gadarian have shown, people react in the same way to the effects of illegal immigration and pandemics. This is because people feel anxiety, fear, and insecurity when public health is threatened, and that is why they turn mainly to the state health institutions.⁵⁴

Conclusion

The media in Greece and Turkey, even those that are not pro-government, sided with their respective governments during the refugee and health crises. Contrary to previous incidents between the two countries, the media did not contribute to these crises, nor did they pressure their governments to pursue specific policies. Instead, the governments took action, and the media supported them. Even though their governments may not have pressured them to advance government policy, they considered it their duty to side with the government. A different approach could have had negative consequences for the media.

Even if the owners and journalists in the Greek and Turkish media did not indirectly feel pressured by the state, they would have probably still followed the same policy as it is common for journalists to support state policy in national affairs concerning the two countries, and they believe they express the Public Opinion. The theory of S. Iyengar & A. Simon would find its full or even partial implementation. Nowadays, societies consider pandemic and illegal immigration essential issues like foreign policy. Both the Greek and the Turkish media dealt with the two crises in question as if they were a national issue and the two countries were going to war and tried to have a catalytic effect on the formation of public opinion in their respective countries by supporting their government.

---

⁵³ "Weaponizing Refugees at the Land Borders of Evros: Constructing the Other Through Fear and Danger," *Oxford Law Faculty* (blog), 3 June 2021, <https://www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2021/06/weaponizing>.

⁵⁴ Bethany Albertson and Shana Kushner Gadarian, *Anxious Politics: Democratic Citizenship in a Threatening World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015): 75-88 <https://doi.org/10.1017/CBO9781139963107>.

Bibliography

- “Democracy Index 2020: In Sickness and in Health?” London: The Economist Intelligence Unit, 2021. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>.
- Government Gazette of the Hellenic Republic. “Presidential Decree 81.” *National Printing House*. 2019, 1 edition, sec. 119.
- “Treaty of Peace with Italy,” Multilateral Agreements 1946-1949 signed at Paris, February 10, 1947.
- AFP News Agency. “Migrants at the Turkish Border Attempt to Cross over into Greece” | AFP, 2020. https://www.youtube.com/watch?v=n_Oin50nYoQ&ab_channel=AFPNewsAgency.
- Albertson, Bethany, and Shana Kushner Gadarian. “Anxious Politics: Democratic Citizenship in a Threatening World.” Cambridge: Cambridge University Press, 2015. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139963107>.
- Bahcheli, Tozun. “The Potential for Conflicts in Greek-Turkish Relations.” In *Jahrbuch Für Internationale Sicherheitspolitik 2000*, by Erich Reiter. Hamburg: Verlag E.S. Mittler & Sohn, 2000.
- Baker, William D. and John R. Oneal. “Patriotism or Opinion Leadership?: The Nature and Origins of the ‘Rally ‘Round the Flag’ Effect.” *Journal of Conflict Resolution* 45, no. 5 (October 2001): 661–87. <https://doi.org/10.1177/0022002701045005006>.
- Balaskas Stratis, in Eleftherotypia, January 19, 1999: Interview with the former Hürriyet photo-reporter Cesur Sert.
- BBC News. “Turkey Says Millions of Migrants May Head to EU.” *BBC News*, 2 March 2020, sec. Europe. <https://www.bbc.com/news/world-europe-51707958>.
- Brown, Robin. “Getting to War.” In “*Media and Conflict in the Twenty-First Century*,” edited by Philip Seib, 57–81. New York: Palgrave Macmillan US, 2005. https://doi.org/10.1057/9781403980335_3.
- Cook, Timothy E. “*Governing with the News: The News Media as a Political Institution*.” *Studies in Communication, Media, and Public Opinion*. Chicago: University of Chicago Press, 1998.
- Cramer-Hadjidimos, Katharina. “*The Role of the Media in Greek-Turkish Relations: Co-Production of a TV Programme Window by Greek and Turkish Journalists*.” Place of publication not identified: Robert Bosch Stiftungskolleg für Internationale AufgabenProgrammjahr, 1998.
- Deutsche Welle (www.dw.com). “Greek Police Fire Tear Gas at Migrants on Turkish Border” | DW | 29.02.2020. Accessed 22 February 2021.

- <https://www.dw.com/en/greek-police-fire-tear-gas-at-migrants-on-turkish-border/a-52582096>.
- Deutsche Welle (www.dw.com). "Turkey's Erdogan Clamps down Further on Media amid Coronavirus Crisis" | DW | 21.04.2020'. Accessed 22 February 2021. <https://www.dw.com/en/turkeys-erdogan-clamps-down-further-on-media-amid-coronavirus-crisis/a-53192898>.
- Deutsche Welle (www.dw.com). "Turkey Encourages Migrants to Cross into EU" | DW | 29.02.2020. Accessed 22 February 2021. <https://www.dw.com/en/turkey-encourages-migrants-to-cross-into-eu/av-52591266>.
- Dimitras, Panayote. "The Apotheosis of Hate Speech: The near Success of (Greek and Turkish) Media in Launching War." In "'Hate Speech' in the Balkans," edited by Mariana Lenkova, 65–68. Athens: ETEPE; International Helsinki Federation of Human Rights, 1998.
- Dogan, L. Tilic. "Journalism in Greece and Turkey." Translated by Elias Kolovos. Athens: Ekdoseis Papazisi, 2000.
- Ertuna, Can. "Producing Opinion and Building the Agenda on TV Discussion Programs during the State of Emergency in Turkey." *Athens Journal of Mass Media and Communications* 6, no. 2 (3 April 2020): 113–30. <https://doi.org/10.30958/ajmmc.6-2-3>.
- Frangonikolopoulos, Christos A. "The Media and Foreign Policy: The Case of Greece." *Études Helléniques / Hellenic Studies* 15, no. 1 (4 May 2007): 161–85.
- Gilboa, Eytan. "The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations." *Political Communication* 22, no. 1 (16 February 2005): 27–44. <https://doi.org/10.1080/10584600590908429>.
- Gotev, Georgi, and Sarantis Michalopoulos. "Erdogan Drops the 'Human Bomb' on EU." *Www.Euractiv.Com* (blog), 29 February 2020. <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/erdogan-drops-the-human-bomb-on-eu/>.
- Hallin, Daniel C., and Paolo Mancini. "Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics." *Communication, Society, and Politics*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2004.
- Hallin, Daniel C., and Stylianos Papathanassopoulos. "Political Clientelism and the Media: Southern Europe and Latin America in Comparative Perspective." *Media, Culture & Society* 24, no. 2 (March 2002): 175–95. <https://doi.org/10.1177/016344370202400202>.
- Iosifidis, Petros, and Dimitris Boucas. "Media Policy and Independent Journalism in Greece." Athens: Open Society Foundation, 2015. <https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/6034>.

- Iosifidis, Petros. "Greek Media and Independent Journalism under Austerity." *OpenDemocracy*. Accessed 22 February 2021. <https://www.opendemocracy.net/en/opendemocracyuk/greek-media-and-independent-journalism-under-austerity/>.
- IPI-Admin. "EU and Member States Must Create Safe Environment for Journalists Reporting in Greece." *International Press Institute* (blog), 5 March 2020. <https://ipi.media/eu-and-member-states-must-create-safe-environment-for-journalists-reporting-in-greece/>.
- IPI-Admin. "Greece Urged to Ensure Fair and Transparent Media Support Scheme." *International Press Institute* (blog), 15 July 2020. <https://ipi.media/greece-urged-to-ensure-fair-and-transparent-media-support-scheme/>.
- Iyengar, Shanto, and Adam Simon. "News Coverage of the Gulf Crisis and Public Opinion: A Study of Agenda-Setting, Priming, and Framing." *Communication Research* 20, no. 3 (June 1993): 365–83. <https://doi.org/10.1177/009365093020003002>.
- Kyriakidou, Dina, and Stephen Grey. "Special Report: Greece's Triangle of Power." *Reuters*, 17 December 2012. <https://www.reuters.com/article/us-greece-media-idUSBRE8BG0CF20121217>.
- McCombs, Maxwell. "Building Consensus: The News Media's Agenda-Setting Roles." *Political Communication* 14, no. 4 (October 1997): 433–43. <https://doi.org/10.1080/105846097199236>.
- McCombs, Maxwell E., and Donald L. Shaw. "The Agenda-Setting Function of Mass Media." *Public Opinion Quarterly* 36, no. 2 (1972): 176. <https://doi.org/10.1086/267990>.
- McCombs, Maxwell E., and Donald L. Shaw. "The Evolution of Agenda-Setting Research: Twenty-Five Years in the Marketplace of Ideas." *Journal of Communication* 43, no. 2 (1 June 1993): 58–67. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01262.x>.
- Morfis, Tassos. "Five (Simple) Reasons Why Greece Urgently Needs More #PressFreedom." *Medium*, 4 May 2017. <https://medium.com/athenslivegr/five-simple-reasons-why-greece-needs-urgently-more-pressfreedom-58d91ceaf4cb>.
- Mueller, John E. "Presidential Popularity from Truman to Johnson." *American Political Science Review* 64, no. 1 (March 1970): 18–34. <https://doi.org/10.2307/1955610>.
- Newman, Nic, Richard Fletcher, Anne Schulz, Andı Simge, and Rasmus Kleis Nielsen. "Digital News Report 2020." Reuters Institute, 2020.
- Ozguness, Neslihan, and Georgios Terzis. "Constraints and Remedies for Journalists Reporting National Conflict: The Case of Greece and

- Turkey." *Journalism Studies* 1, no. 3 (January 2000): 405-26. <https://doi.org/10.1080/14616700050081759>.
- Papanikolatos, Nafsika. "'Hate Speech:' (Re)Producing the Opposition Between the National Self and the 'Others.'" In *"Hate Speech' in the Balkans,"* edited by Mariana Lenkova, 10-27. Vienna: ETEPE; International Helsinki Federation for Human Rights, 1998.
- Papathanassopoulos, Stylianos. "Greece: Press Subsidies in Turmoil." In *"State Aid for Newspapers: Theories, Cases, Actions,"* edited by Paul Murschetz, 237-51. Media Business and Innovation. Berlin, Heidelberg: Springer, 2013.
- Reporters Sans Frontiers. "Greek Police Must Be Trained to Respect Journalists, RSF Says | Reporters without Borders," 26 November 2019. <https://rsf.org/en/news/greek-police-must-be-trained-respect-journalists-rsf-says>.
- Reporters Sans Frontiers. "Reporters in Greece Must Be Protected from Attack by Anti-Migrant Residents | Reporters without Borders," 4 March 2020. <https://rsf.org/en/news/reporters-greece-must-be-protected-attack-anti-migrant-residents>.
- Reporters Sans Frontiers. "Greece | RSF," 2020. <https://rsf.org/en/greece>.
- Reporters Sans Frontiers. "Turkey: Massive Purge | Reporters without Borders," 2020. <https://rsf.org/en/taxonomy/term/145>.
- Reporters Without Borders, "Turkey: State of Emergency, State of Arbitrary," 19 September 2016, available at: <https://www.refworld.org/docid/57e133eb4.html> [accessed 22 February 2021]
- Robinson, Piers. *"The CNN Effect: The Myth of News, Foreign Policy, and Intervention."* London; New York: Routledge, 2002.
- Seib, Philip M. *"Headline Diplomacy: How News Coverage Affects Foreign Policy."* Praeger Series in Political Communication. Westport, Conn: Praeger, 1997.
- Skai. "Coronavirus - Turkey: Scenes of chaos and panic after the new measures." Accessed 22 February 2021. <https://www.skai.gr/news/world/koronoios-tourkia-skines-xaous-kai-panikou-meta-ta-nea-metra>.
- Skai. "Why does Turkey insist - unconvincingly - that it does not have coronavirus cases?" Accessed 22 February 2021. <https://www.skai.gr/news/world/giati-i-tourkia-epimenei-xoris-na-peithei-oti-den-exei-krousmata-koronoiou>.
- Tilic, L. Dogan, *"Journalism in Greece and Turkey,"* trans. Elias Kolovos (Athens: Ekdoseis Papazisi, 2000).

- Tilic, L. Dogan. "State-Biased Reflection of Greece-Related Issues in Turkish Newspapers: From Being "The Other" to "We." *GMJ: Mediterranean Edition* 1, no. 2 (2006): 19–24.
- Touri, Maria. "Domestic Institutions and Decision-Making in Foreign Policy and Conflict Situations: The Role of the News Media and the Greek-Turkish Paradigm." In *Global Affairs in a Turbulent World: Perspectives and Controversies*, edited by Yannis Stivachtis, 233–54. Athens: ATINER, 2008.
- Tsagarousianou, Roza. "Mass Communications and Nationalism: The Politics of Belonging and Exclusion in Contemporary Greece." *Res Publica* 39, no. 2 (1997): 271–80.
- VICE News. "Migrants Trying to Enter Europe Are About to Be Stuck Between the Greek Army and Turkish Police," 2020. https://www.youtube.com/watch?v=WIKuT_CDUDQ&ab_channel=VICENews.
- VICE News. "What the Hell Is Happening With Migrants in Greece?" Accessed 22 February 2021. <https://www.vice.com/en/article/3a8mny/what-the-hell-is-happening-with-migrants-in-greece>.
- Weaver, David, Maxwell McCombs, and Donald L. Shaw. "Agenda-Setting Research: Issues, Attributes, and Influences." In *Handbook of Political Communication Research*, edited by Lynda Lee Kaid, 1st ed., 257–83. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc. Publishers., 2004.
- Wolfsfeld, Gadi. "Media and Political Conflict: News from the Middle East." Cambridge [England] ; New York, NY, USA: Cambridge University Press, 1997.
- Oxford Law Faculty. "Weaponizing Refugees at the Land Borders of Evros: Constructing the Other Through Fear and Danger," 3 June 2021. <https://www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2021/06/weaponizing>.
- "At Least 34 Turkish Soldiers Killed in Air Strikes in Syria's Idlib: Syrian Observatory." *Reuters*, 27 February 2020, sec. Emerging Markets. <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-toll-idUSKCN20L32S>.

Karabağ Savaşı Sonrası Türkiye-Azerbaycan- Ermenistan İlişkileri

Yıldız Deveci Bozkuş*

Abstract:

Relations among Turkey-Azerbaijan-Armenia after the Karabakh War

In this article, the regional and global effects of the 44-day Karabakh war in 2020 in the South Caucasus, will be evaluated. In this context, in the first place, the Russian-Ukrainian war, the USA's April 24 decision, Turkey's relations with Russia, the expansion of NATO and the effects of the energy crisis in the world on Turkey-Azerbaijan-Armenia relations will be discussed. Then, how the Karabakh war affected Turkey-Azerbaijan and Turkey-Armenia relations and the global repercussions of the war will be discussed. After the war, it will also be focused on whether there has been any change and transformation in the attitudes and policies of the USA and EU countries towards the region. In the study, the meetings of the special representatives appointed by Turkey and Armenia will also be discussed. The reflections of the meetings held in the Turkish and Armenian public opinion will also be emphasized and the effects of the new period on the relations with the countries of the region will be evaluated.

Key words: Turkey, Karabakh, Azerbaijan, Armenia, South Caucasus.

---

* Prof., Ankara University, Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-4634-463X;
e-mail: yildizdeveci@gmail.com

Giriş

Kafkasya bölgesi tarihte özellikle de Osmanlı İmparatorluğu döneminde XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı-İran, daha sonra XVII.-XVIII. yüzyıllarda Osmanlı-Rus ve XIX. yüzyıldan itibaren ise Büyük güçlerin de dâhil olduğu stratejik öneme sahip önemli bir coğrafya olmuştur.¹ XIX. yüzyıla gelindiğinde Rusya'nın Kafkasya bölgesinin özellikle de güneyinde izlediği politikaların temelinde askeri ve diplomatik hâkimiyetin ön plana çıktığı görülmektedir. Rusya bu bölgede sahip olduğu hakimiyeti kalıcı ve etkin hale getirebilmek adına buradaki idari yapılanmaları İmparatorluğun merkez yönetimine yakınlaştırma politikası izlemiştir. Bu politika sonucu Rusya önce kendi hâkimiyetinden önceki mevcut geleneksel idareleri etkisizleştirmiş, daha sonra ise kendi merkezi yönetimine bağlı birimler açmıştır.²

Araştırmacılara göre Kırım Hanlığı'nı ilhakının ardından stratejik önemi daha da artan Kafkasya bölgesinde Rusya'nın tarihten günümüze izlediği politikalarının da bugünkü mevcut durumun şekillenmesinde önemli bir payı vardır.³ Bu bölge tarihte Pers, Osmanlı ve Rusya gibi büyük imparatorlukların mücadele alanı içerisinde yer alıyor olması hem de dönemin Büyük Güçler olarak adlandırabileceğimiz İngiltere, Fransa, ABD gibi devletlerin de farklı politik çıkarlar nedeniyle yakından ilgilendiği bir coğrafya olmuştur. Tarihte olduğu gibi bugün de bu bölge stratejik bir öneme sahiptir ve bu nedenle büyük devletler bu coğrafyayı yakından takip etmekte ve politikalarını buna göre şekillendirmektedir. Bu açıdan konuya bakıldığında 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'da attığı adımlar, sonrasında 2014 yılında Kırım'ın ilhakıyla başlayan süreç ve bugün Ukrayna'da yaşananlara bakıldığında tarihte olduğu gibi bugün de büyük güçler arasındaki bu mücadelenin halen devam ettiğini ancak bu kez bu mücadelenin eski Sovyet coğrafyası üzerinden sürdürüldüğünü söylemek mümkündür.

2021 yılı gerek Türkiye-Azerbaycan gerekse Türkiye-Ermenistan ilişkileri açısından yepyeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Karabağ'ın işgal altında olduğu dönem boyunca başta Avrupa Güvenlik ve İşbirliği

---

¹ Mustafa Aydın, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı: Kafkaslar (1800-1830)* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2008), s. 237.

² Hayri Çapraz, "Rusya İmparatorluğu'nun Güney Kafkasya İdari Düzenlemelerinde Karabağ (XX. Yüzyıl)", *Karabağ, Dünü, Bugünü, Yarını*, ed. Okan Yeşilot & Bihter Gürnışık Köksal içinde (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), s. 12.

³ M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya* (İstanbul: Eren Yayınları, 2005), s. 11.

teşkilatı (AGİT) olmak üzere pek çok uluslararası kuruluş bölgede yaşanan sorunların farkında olsa da sorunun çözümü noktasında somut adımlar atmamışlardır. Karabağ'daki çatışmaları sonlandırmak adına 1992'de kurulan AGİT tarafından ABD, Rusya ve Fransa eş başkanlığında oluşturulan Minsk Grubu'nun Karabağ sorununun devam ettiği süreçte özellikle de atadığı temsilcilere bakıldığında kariyer ve görev süreleri açısından güçlü bir tablo oluştursalar da hareketsiz ve etkisiz kaldıkları görülmektedir. Bu durum da sorunun 30 yıl boyunca çözümsüz bir şekilde kalmasında büyük bir rol oynamıştır.⁴

Karabağ'da 2020 yılında başlayan çatışmalar sırasında bazı ülkeler doğrudan Türkiye'yi savaşı başlatmakla suçlarken bazı ülkeler ise çeşitli terör gruplarının bölgeye yerleştirildiğini iddia ederek savaşın kendi ülkelerine sıçrama ihtimaline karşı güvenlik endişelerini dile getirmiştir. Bu noktada Türkiye'nin Azerbaycan'a İHA ve SİHA desteği nedeniyle Kanada gibi bazı ülkelerde ise Türkiye'ye yönelik bazı ambargoların uygulandığı hususunun gündeme geldiği görülmüştür. Türk insansız hava araçlarının (İHA) Karabağ Savaşı'nda kullanıldığı gerekçesiyle 2021 yılında Kanada'dan Türkiye'ye yönelik askeri teknoloji ihracatına yönelik ambargo kararı dahi alınmıştı.⁵

Bu açıdan konuya bakıldığında Karabağ Savaşı'nın ardından kazanılan zaferin bölgesel ve küresel çapta bazı dengeleri yerinden oynattığı görülmektedir. Özellikle de bölgeye barış, huzur ve istikrarın getirilmesi noktasında bu zaferi adeta bir milat olarak değerlendirmek mümkündür. Öte yandan 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı ise başta ABD olmak üzere Avrupa Birliği ülkeleri ile Batı dünyasının yüzünü yeniden Kafkasya ve Güney Kafkasya'ya çevirmesinde etkili olmuştur. Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte özellikle de enerji konusunda sorunlar yaşamaya başlayan AB ülkeleri alternatif enerji arayışına başlamışlardır. Bu noktada Güney Kafkasya bölgesinin AB ülkeleri açısından hem enerji hem de ulaşım açısından stratejik bir öneme sahip bir bölge olarak da öne çıkmaya devam etmektedir. Bu bakış açısına göre Karabağ sorununun geldiğimiz noktada büyük oranda çözüme

⁴ Barış Özdal, "AGİ(K)T Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ Sorunu'nun Barışçıl Yöntemlerle Çözüm(süzlüğü) Sürecinde Başarısız Olma Nedenlerinin Analizi", *Karabağ, Dünü, Bugünü, Yarını*, ed. Okan Yeşilot & Bihter Gürışık Köksal içinde (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021 s. 135-164, <https://www.stratejikortak.com/2020/11/karabag-son-durum-haritasi.html> (erişim tarihi: 27.05.2022).

⁵ "Kanada Türkiye'ye Askeri Teknoloji Satışını Durdurdu", <https://www.dw.com/tr/kanada-t%C3%BCrkiye-askeri-teknoloji-sat%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1-durdurdu/a-57178257>

kavuşturulmuş olması beraberinde hem Türkiye'nin Ermenistan ile hem de Azerbaycan'ın Ermenistan'la olan ilişkileri için yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu nedenle adeta birbiriyle paralel ilerlediğini söyleyebileceğimiz bu yeni dönemde bölge ülkelerinin mevcut sorunlarını çözme ve uluslararası konjonktürde meydana gelen gelişmelere ne oranda entegre olabileceklerine dikkat çekilecektir. Böylece yeni dönemde mevcut görüşmelerin kırılğan aslında kırılğan bir zeminde ilerlediğini ve birbiriyle bağlantılı olması nedeniyle de hassas bir yapıya sahip olduğuna dikkat çekilecektir. Makalede ayrıca küresel gelişmelerin Güney Kafkasya üzerindeki etkileri ile yeni dönemde başlayan normalleşme sürecinin küresel gelişmelerden ne oranda etkilenebileceğine de işaret edilecektir.

Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve Karabağ Sorunu

“Tek millet iki devlet” şiarıyla özetlenebilecek Türkiye-Azerbaycan ilişkileri Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından özellikle de Karabağ'da yaşanan işgal döneminde sıklıkla bu sorunun çözümü noktasında Türkiye'nin sarf ettiği çabalarla gündeme gelmiştir. Karabağ'ın işgali sonrası Ermenistan'la sınırlarını kapatan Türkiye işgalin devam ettiği otuz yıl boyunca Azerbaycan'ın haklı davasını destekleyen neredeyse yegâne devlet olmuştur.⁶

Kuşkusuz geçmişten bugüne kadar izlenen politikaların şekillenmesinde iki ülke ilişkilerinin tarihi ve kültürel bağlarının önemli bir yeri ve etkisi olmuştur. Ancak bunların yanı sıra iki ülke arasında siyasi ve ticari ilişkilerin de oldukça önemli bir payı bulunmaktadır.

Karabağ zaferi Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin yanı sıra Türk dünyası açısından da önemli bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Türkiye'nin başta askeri ve siyasi olmak üzere ekonomik ve enerji alanların da Azerbaycan'la pek çok konuda ikili iş birliği antlaşmaları imzaladığı bir dönem yaşanmaktadır. Ancak özellikle Karabağ zaferinin ardından imzalanan Şuşa beyannamesiyle birlikte bu ilişkilerin düzeyinin artık stratejik bir müttefikliğe doğru da evrildiğini söylemek mümkün.⁷

---

⁶ Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Karabağ sorunuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Mustafa Serdar Palabıyık-Yıldız Deveci Bozkuş, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri (1918-2009)”, *Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler*, ed. Ömer Engin Lütem içinde, (AVİM Yayınları, 2000).

⁷ Cavid Veliev, “Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30 Yılına Özet”, *Kriter Dergi* (Ocak 2022), 6/64.

Sovyet sonrası dönemde Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin temelinde “ortak siyasi-düşünsel kültür, iki ülkenin kamuoylarının tutumu, liderler arası ilişkiler ve ortak çıkarlar”ın iki ülke ilişkilerinin temel çerçevesini oluşturmaktadır.⁸ Bağımsızlık sonrası süreçte Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin temelini “bir millet, iki devlet” sözüyle tanımlamak mümkündür. Özellikle Ebülfez Elçibey döneminde Azerbaycan dış politikasında Türkiye'nin rolünün belirgin bir hale geldiğini ve bu tercihin sadece duygusal bir seçim değil aynı zamanda milli bir bilinç ve istekle de meydana geldiği görülmektedir. Bu adım ilerleyen yıllarda Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerini farklı bir noktaya taşıyarak iki ülkeyi adeta Doğu ile Batı arasında enerji koridoruna dönüştürecek olan bir iş birliğinin de temelini oluşturmuştur. Daha sonra iki ülke ilişkileri başta ekonomik olmak üzere ticari, savunma, güvenlik, eğitim, ulaştırma, enerji, turizm, tarım gibi pek çok alanda iş birliğine dönüşmüştür.

44 Günlük Karabağ Savaşı

Ermenistan'da yıllardan beri süregelen gerek diaspora gerekse aşırı milliyetçi kesimlerin Karabağ'a dair tutumları ve ülkedeki ordu ve bazı kurumlarda yer alan aşırı milliyetçi kesimlerin tutumları neticesinde savaş hazırlıkları son yıllarda hız kazanmıştır. Bu girişimlerin sonunda meydana gelen saldırılar sonucu II. Karabağ Savaşı kaçınılmaz bir noktaya gelmiştir. Daha önceki dönemlerden farklı olarak Ermenistan'ın saldırılarına karşı Azerbaycan ordusunun verdiği yanıt ve düzenlenen büyük taarruz 44 gün sürmüştür. 1994 yılından beri devam eden ateşkes süreci daha önce pek çok kez çeşitli ihlallerle gündeme gelmiş özellikle 2-5 Nisan 2016 yılında 4 gün savaşı olarak da bilinen ve gerek boyutları ve gerekse sonuçları itibarıyla öncekilerden çok farklı bir noktada olan bir savaş yaşanmıştır. Ciddi bir propaganda savaşının yaşandığı 4 gün savaşları sırasında basın ve sosyal medyada da sıklıkla yer almış ve çatışmalar tam da iki ülke liderlerinin 31 Mart-1 Nisan 2016 tarihlerinde Nükleer Güvenlik Zirvesi'nde oldukları bir süreçte meydana gelmiştir. Minsk Grubu eş başkanları, tarafların güç kullanmalarını kınamış ve derhal ateşkes çağrısında bulunmuştur. Bu yönüyle AGİT Minsk Grubu yapıcı bir tutum sergilemekten ziyade tarafların suçluluğunu eşitleyici bir tutum içinde hareket etmiştir. Daha sonra Ermenistan ordusu 12 Temmuz 2020 tarihinde Azerbaycan-Ermenistan sınır hattında yer alan Tovuz bölgesine de benzer bir saldırı da bulunmuştur. 12 Temmuz'da yapılan

⁸ Cavid Veliev, “Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30 Yılı'nın Özeti”, *Kriter Dergi* (Ocak 2022), 6/64.

bu saldırı Nisan 2016'daki 4 Gün Savaşı'ndan sonra bölgede yaşanan en büyük çatışma olmuştur. Tovuz'daki çatışmalardan kısa bir süre sonra Ermenistan'ın Karabağ'a yönelik yeni bir saldırı planlandığının ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra 27 Eylül 2020'de sabaha karşı Ermenistan ordularının ilk saldırıları başlamıştır. Azerbaycan'ın kısa sürede karşılık vermeye başladığı bu savaş kısa sürede Azerbaycan ordusunun başarılı askeri hareketleriyle birlikte önemli mevziilerin kontrol altına alınmasını sağlamıştır. Savaşın bu kadar kısa bir sürede Azerbaycan'ın lehine evrilmesi Ermenistan ordusunda şaşkınlık yaratmıştır. İlk saldırılar sırasında Ermenistan'ın 12 hava savunma sistemini imha Azerbaycan ordusu, özellikle de silahlı insansız hava araçları ve helikopterler kullanarak adeta savaşın seyrini değiştirmiştir. Kısa sürede ciddi zayıt veren Ermenistan ordusu stratejik mevziileri terk etmek zorunda kalmış, böylece Azerbaycan ordusu Füzuli, Cebrayıl, Terter ve Ağdam bölgelerindeki köyleri işgalden kurtarmıştır.⁹ 44 gün süren II. Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan yaklaşık 30 yıldır işgal altındaki olan topraklarının %70'ini kurtarmış olup, Karabağ'da Rus barış gücünün bulunduğu bölge ise henüz Azerbaycan'ın kontrolünde değildir. Azerbaycan'ın Karabağ zaferinin ardından 10 Kasım 2020 yılında Rusya'nın gözlemciliğinde Moskova Deklarasyonu olarak da bilinen Azerbaycan-Ermenistan Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır.¹⁰

44 günlük Karabağ Savaşı sırasında başta uluslararası kuruluşlar olmak üzere pek çok kurum ve kuruluş tarafından bölgede yaşananlar konusunda Türkiye suçlanmıştır. Özellikle İHA ve SİHA'lar konusunda Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek eleştirilmiştir. Dahası Türkiye'nin bölgeye çeşitli terör gruplarını taşıdığına dair basında bazı haberler yer almış ve Türkiye'ye yaptırım uygulanması gerektiğine işaret edilmiştir.

Benzer bir tutumun uluslararası kuruluşlardan da gelmesi ise kendi içinde çelişkiler yaratmıştır. Özellikle AGİT gibi kuruluşların otuz yıl boyunca bölgede devam eden çatışmalar konusunda somut adımlar atmaması ve bu haksız işgale sessiz kaldığı bir dönemi ardından bölgede yaşananlarla birlikte yeniden bölgede arabuluculuk rolüyle öne çıkmaya çalışmaları kendi içinde çelişkiler meydana getirmiştir.

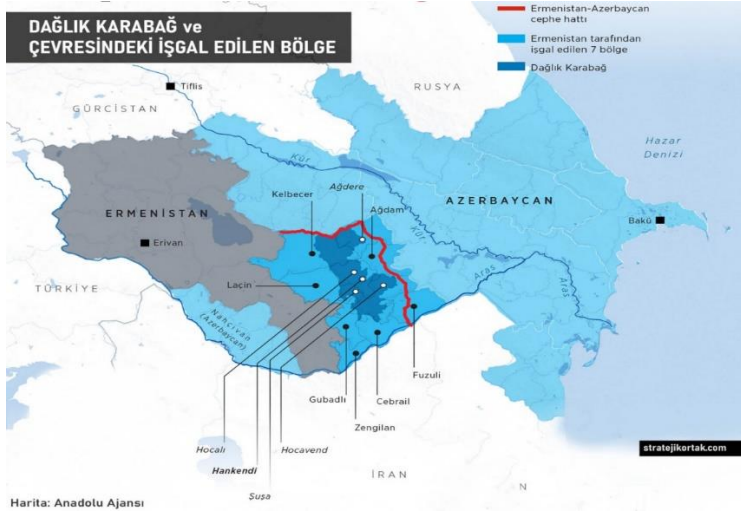
---

⁹ Ali Asker & Zeynep Gizem Özpınar, "Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, no. 10.1 (2021): 83-106.

¹⁰ Ferhat Aznevi, *Hukuksal Boyutuyla Türkiye ve Azerbaycan'ın Ortak "Ermeni Sorunu", Yukarı Karabağ ve 10 Kasım 2020 Ateşkes Antlaşması*, (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2021), s. 15.

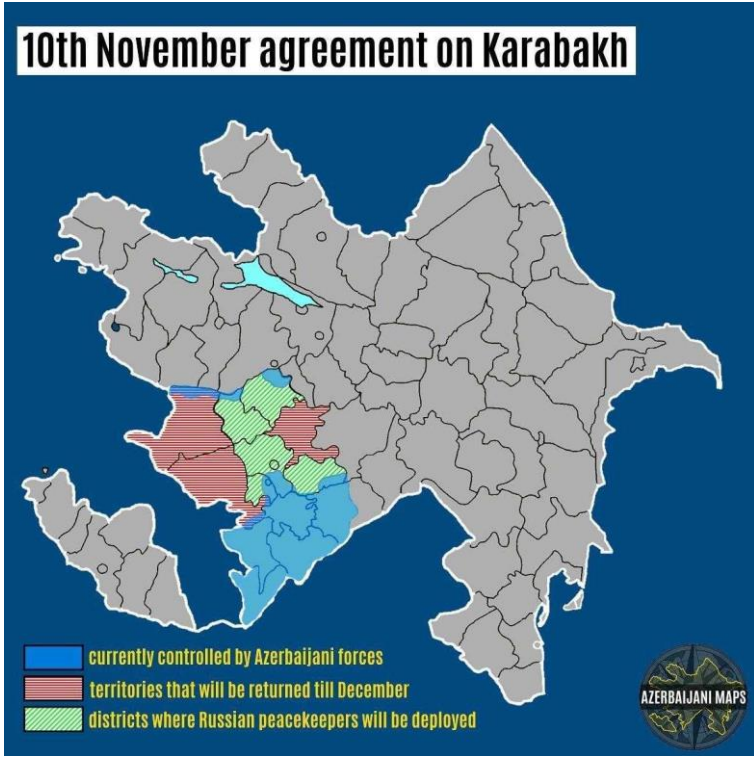
44 günlük savaş Ermenistan tarafında büyük bir hezimete yol açarken Azerbaycan tarafında ise otuz yıllık işgalin son bulması ve işgal altındaki toprakların kurtarılmasıyla yepyeni bir dönemin de başlangıcını oluşturmuştur. Çünkü bu savaşla Azerbaycan işgal altındaki topraklarının yaklaşık %70'ni kurtarmıştır. Ermenistan'ın ciddi zayıflık verdiği bu savaş ülkede günlerce protestolara ve istifalara neden olmuştur. Bu yönüyle gerek savaşın sürdüğü dönemde gerekse de sonrası süreçte Bakü yönetiminin yaptığı açıklamalarda sıklıkla Karabağ'da yaşayan Ermenilerin asla hedef olmadığı, barışa hazır oldukları yönündeki açıklamalar ile birlikte Ermenistan'ın da gerekli koşulları yerine getirmesi halinde bölgedeki tüm jeo-politik ve jeo-ekonomik projelerde yer alabileceğinin de sinyallerini içeriyordu.

Benzer bir vurgu Türkiye tarafından da yapılmıştır. Ermenistan'ın üstüne düşen görevleri yerine getirmesi halinde başta Altılı Platform olmak üzere tüm bölgesel projelerin içerisinde yer alabileceği pek çok kez gündeme getirilmiştir.

27 Eylül'de Azerbaycan-Ermenistan çatışmalarından önce Karabağ'daki harita¹¹

¹¹ <https://www.stratejikortak.com/2020/11/karabag-son-durum-haritasi.html> (erişim tarihi: 27.05.2022).

Rusya-Azerbaycan-Ermenistan antlaşması sonrası Karabağ'da yeni harita – 10 Kasım 2020¹²

Savaşın ardından bir ateşkes imzalanmış olsa da bölgede Rus barış gücü askerlerinin konuşlanmış olması burada savaşın ardından Rusya'nın gücünü daha da belirgin hale getirdiğinin en somut kanıtıdır. Bu nedenle ilerleyen günlerde Azerbaycan'ın özellikle de Zengezur koridorunun açılması konusunu daha sık gündeme getirmesi oldukça önemlidir. Nitekim Zengezur koridorunun açılması sadece Türkiye-Azerbaycan değil Nahçıvan'ın da jeo-politik açıdan yeniden canlanması açısından hayati bir önem sahiptir. Nahçıvan'ın Azerbaycan'la kara bağlantısının olmaması bir yandan Türkiye ve Azerbaycan açısından faaliyet alanlarının sınırlı kalmasına neden olurken diğer yandan ise Nahçıvan'ı ve Azerbaycan'ı İran'a bağımlı hale de getirmektedir. Bu durum Nahçıvan'ın tıpkı Ermenistan gibi uluslararası pek çok projenin de

¹² <https://www.stratejikortak.com/2020/11/karabag-son-durum-haritasi.html> (erişim tarihi: 27.05.2022).

dışında kalmasına neden olmaktadır.¹³ Bu nedenle bu koridorun açılması bölgesel anlamda pek çok dengeyi de değiştirecektir. Ayrıca Moskova Antlaşması ile Nahçıvan'ın geleceği net bir şekilde koruyuculuk adı altında ortaya konmuştur. Koruyuculuk hakkı üçüncü bir devlete hiçbir zaman bırakılmamak koşulu ile Azerbaycan'a bırakılmıştır. Bu antlaşmanın ayrıca Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir bölge oluşturulmasını içeren bir antlaşma olduğunun da hatırlatılmasında yarar vardır.¹⁴

Nahçıvan bugün olduğu gibi tarihte de stratejik önemi nedeniyle farklı sorunlarla gündeme gelen önemli bir coğrafyadır. Örneğin etnik ve dini yapısına bakıldığında bu bölge özellikle de XIX. yüzyılda Müslümanlara yönelik mezalimle gündeme gelmiştir. Örneğin Nahçıvan bölgesinde yaşayan Müslümanların 1919 yılında çeşitli mezalimlere maruz kaldığı bilinmektedir. Müslümanlara yönelik yaşanan bu mezalimlerin dönemin arşiv kayıtlarına da yansdığı ve Erkan-ı Harbiye'den İngiliz Kaymakamı Ravlinson'a da bu durumun bildirildiği anlaşılmaktadır.¹⁵ Söz konusu dönemde Nahçıvan havalisinde sıklıkla Ermeniler tarafından Müslümanlara yönelik taarruzların da olduğu ve bu konuda da bazı adımların atıldığı arşiv kayıtlarından görülmektedir. Özellikle bölgede halkın maneviyatını arttıracak muallim ve zabitlerin gönderilmesine dair Erzurum valiliğine telgrafların bildirildiği ve Müslümanların kurtarılması talebinde bulunulduğu da arşiv belgelerine yansımıştır.¹⁶

Şuşa Beyannamesi

44 gün süren Karabağ Savaşı sırasında işgal altındaki pek çok kentte ciddi bir tahribat meydana geldiği için savaşın ardından işgalden kurtarılan yerlerde Ağdam, Fuzuli, Cebrayıl, Zengilan ve diğer noktalarda kentlerin yeniden inşa süreci de başlamıştır. Bu süreçte işgalden kurtarılan önemli bölgelerden biri de Şuşa olmuştur. Şuşa gerek tarihi gerekse stratejik önemine binaen zaferin ardından adını sıklıkla

¹³ Arif Keskin, "Zengezur Koridoru ve Kafkasya'daki Jeopolitik Rekabetin Dönüşümü", *Fikir Turu*,

<https://fikirturu.com/jeo-strateji/zengezur-koridoru-ve-kafkasyadaki-jeopolitik-rekabetin-donusumu/>.

¹⁴ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, cilt 1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983).

¹⁵ Hacı Osman Yıldırım vd., *Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi II, 1919* (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1995), s. 18-19.

¹⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 72.

duyduğumuz bir coğrafya olmuştur. 10 Kasım 2020'de Rusya önderliğinde imzalanan ateşkes antlaşması bölgede yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur.

Tarihi temelleri XVIII. yüzyılda Karabağ Hanı Penah Ali dönemine dayanan Şuşa, hem Azerbaycan'ın kültürel mirası hem de ülkenin bilim ve kültür alanında önde gelen aydınlarına ev sahipliği yapmış olması açısından önemlidir. XIX. yüzyılda Karabağ bölgesine bağlı bir yerleşim noktası olan Şuşa, XX. yüzyılda ise Karabağ'ı oluşturan Zengazur, Cebrayıl ve Cavanşirdi'nin de yer aldığı dört önemli ilçeden biri olmuştur.¹⁷

Görüldüğü üzere Şuşa tarihten günümüze bölgede stratejik, sosyal, kültürel ve tarihi bir öneme sahip olan bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Şuşa gerek yüksek bir konuma sahip olması gerekse de Karabağ'ın en büyük kenti olarak bilinen Hankendi'ye giden güzergâh üzerinde olması açısından da stratejik bakımdan önemli bir konumdadır.

Bu yönüyle 44 günlük Karabağ Savaşı'nın ardından kazanılan zafer sonrası Türkiye'de ve uluslararası arenada Şuşa ile ilgili farkındalık oluşturulması amacıyla uluslararası düzeyde birtakım etkinlikler yapılmıştır. Bu etkinlikleri Türkiye yakından takip etmiş ve destek sağlamıştır. Özellikle 15 Haziran 2021'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Şuşa ziyareti uluslararası kamuoyunda da yankı uyandırmıştır. Ziyaretin bir diğer önemli boyutu da Türkiye-Azerbaycan arasında ele alınan projeler olmuştur. Özellikle işgalden kurtarılan Karabağ'ın yeniden inşası hususunda bazı ikili antlaşmalar da imzalanmıştır. Erdoğan'ın söz konusu ziyareti aynı zamanda hem Kafkasya genelinde hem de Güney Kafkasya özelinde aslında bölgesel ve küresel aktörlere de birtakım mesajlar taşıması ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin ulaştığı noktayı göstermesi açısından önemliydi.¹⁸ Bazı kesimler tarafından Şuşa beyannamesi "Pan-Türkizmin belirtirleri" şeklinde de yorumlanmıştır.¹⁹

---

¹⁷ Emine Çeliksoy, "İkinci Karabağ Savaşı'nda Şuşa'nın Rolü ve Türkiye-Azerbaycan İşbirlikleri" *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 6.4 (2021): 129-130.

¹⁸ Çeliksoy, *a.g.e.*, s. 130.

¹⁹ Nelli Minasyan, "Pan-Turkism Manifestations of Turkey-Azerbaijan Military-Political Cooperation", *Scientific Artsakh*, no. 4, (2021): 44-53.

Uluslararası Kuruluşların Tutumu

Avrupa tarihten günümüze Sovyet coğrafyasında komünizmin ardından etnik sorunlar nedeniyle bölgede olası savaşlar konusunda ciddi endişelere sahip olmuştur. Özellikle Bosna’da yaşananlar açısından konuya bakıldığında savaşı sırasında Avrupa’nın yaşananlar karşısındaki sessizliği Batının Balkanlarda izlediği politikalarını net bir biçimde ortaya koymuştur. Sovyetlerin dağılması ve Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından Batının yüzünü Balkanlara çevirmesi beraberinde Avrupa Birliği ülkelerinin de Balkanlardaki politikalarının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur.²⁰

Benzer bir durum Güney Kafkasya’da yaşanmıştır. II. Karabağ Savaşı’nın ardından kazanılan zafer sonrası bölgede normalleşmenin başlamasıyla birlikte Batılı ülkeler ve uluslararası kuruluşların bölgeye dair tutumlarında bazı değişiklikler gözlenmiştir. Başta AGİT ve Avrupa Birliği olmak üzere pek çok örgüt ve kuruluş tarafından bölgesel çapta enerji, ulaşım, altyapı vb. alanlarda yürütülecek çalışmalara destek verileceği beyan edilmiştir.

Bu kapsamda Brüksel’in ev sahipliğinde Azerbaycan ve Ermenistan liderleri iki görüşme gerçekleştirmiştir. İlki 14 Aralık 2021’de, ikincisi ise 6 Nisan 2022 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilmiştir. Liderlerin bir araya geldiği bu görüşmede öncelikli konular arasında barış ve güven ortamını arttıracak adımların atılması ilk sırada yer almış olsa da sınır hatları, insani sorunlar, mayınlar, demir yolu bağlantıları ile kara yolunun restorasyonu hususları da gündeme gelmiştir. Görüşmede ayrıca bir antlaşmasının hazırlanması, sorununun çözümü için ortak bir komisyonun kurulması konuları da ele alınmıştır. Görüşmede öne çıkan bir diğer önemli husus ise AB’nin Ekonomik ve Yatırım Planı adı altında bölgedeki mevcut projeleri destekleme arzusu olmuştur.²¹

²⁰ M. Vedat Gürbüz, *Kafkasya’da Siyaset, Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler* (Ankara: Kadim Yayınları, 2012), s. 417.

²¹ Cavid Veliyev, “Azerbaycan ve Ermenistan Nihai Barış İçin Önemli Adımlar Attı”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/azerbaycan-ve-ermenistan-nihai-baris-icin-onemli-adimlar-atti/2558506>.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ve AB Konseyi Başkanı Charles Michel.²²

Dışişleri Bakanlığı tarafından son olarak 6 Nisan'da Brüksel'de gerçekleştirilen görüşmelerin de olumlu bir şekilde karşılandığı beyan edilmiştir. İkincisi gerçekleştirilen bu görüşmelerde barış antlaşmasına dair hazırlıkların ve ortak sınır konularında bir uzlaşma sağlanması memnuniyet verici bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Brüksel'de Avrupa Birliği Konseyi Başkanı Charles Michel'in ev sahipliğinde ikincisi gerçekleştirilen bu görüşme neticesinde iki ülke Dışişleri Bakanlarının barış anlaşması için hazırlıklara başlama talimatı vermiş olmaları önemli bir gelişmedir.²³ Türkiye'nin bu görüşmelerden memnuniyet duyması Güney Kafkasya özelinde ve Kafkasya genelinde barış, huzur ve istikrarı öncelediğinin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Bu nedenle Karabağ'ın otuz yıllık işgali süresince sorunun çözümü için inisiyatif almayan uluslararası kuruluşların yeni dönemde sürece dâhil olmaya çalışmalarını gerek bölgenin giderek artan stratejik önemi gerekse de Rusya Ukrayna savaşıyla yeniden gündeme gelen enerji arz ve nakil güzergâhlarının güvenliğiyle doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmekte yarar vardır.

²² <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-brukselde-ermenistanla-baris-icin-onemli-adim-atildi-670469.html> (erişim tarihi: 27.05.2022).

²³ "No: 122, 8 Nisan 2022, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın 6 Nisan 2022 Tarihinde AB Konseyi Başkanı Charles Michel'in Evsahipliğinde Brüksel'de Gerçekleştirdikleri Görüşme Hk.", https://www.mfa.gov.tr/no_-122_-azerbaycan-cumhurbaskani-ermenistan-basbakani-ab-konseyi-baskani-gorusmesi-hk.tr.mfa

Görüldüğü üzere SSCB'nin dağılmasının ardından AB ülkelerinin Güney Kafkasya bölgesine yönelik izledikleri politikaların temelinde ağırlıklı olarak güvenlik temelli politikaların ilk sırada yer aldığını söylemek mümkündür. AB Balkan ülkelerini NATO ve AB'ye dahil ederek bu bölgede istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Ancak benzer politika Kafkaslara uygulandığında ise tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır.²⁴

Türk Dünyası Açısından Etkileri

Karabağ Savaşı'nın ardından Güney Kafkasya bölgesinin artan stratejik öneminin yanı sıra Orta Asya ve Kafkasya bağlantısı nedeniyle de bu bölge sıklıkla gündemde yer almaya başlamıştır. Bu noktada tarihte olduğu gibi bugün de oldukça stratejik bir noktada bulunan Zengezur koridorunun açılması ve bir Türk dünyası ile bir kara bağlantısının oluşturulması hususu sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır. Türkiye, Azerbaycan ve Nahçıvan arasında bir kara bağlantısı oluşturulması noktasında özellikle Zengezur koridorunun büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir. Bu koridorun açılmasıyla birlikte Türkiye'nin Türk dünyası ile bağlantıları noktasında da adeta yeni bir dönemin başlayacağını söylemek mümkün. Ancak bu konuda son olarak Brüksel'de yapılan görüşmelerde dahi halen Ermenistan tarafının bazı çekincelerinin de olduğunu belirtmekte yarar var. Bu koridor hem Türkiye ile Azerbaycan arasında hem de Türkiye-Azerbaycan-Nahçıvan arasında bir kara bağlantısı oluşturması yönüyle jeo-politik ve jeo-stratejik öneme sahip bir koridordur. Bu nedenle Ermenistan'da bazı kesimler tarafından bu koridorun açılmasına karşı çıktığı da bilinmektedir.

Ermenistan'ın Zengezur koridoru konusunda gümrük uygulamayla ilgili olarak geri adım atmaması halinde ise Azerbaycan'ın da mütakabiliyet ilkesi gereği Laçın bölgesinde benzer bir adım atacağı da gündemde yer almaktadır. Zira Zengezur'un Azerbaycan tarihinde oldukça önemli bir yeri ve konumu bulunmaktadır.

---

²⁴ Gürbüz, *a.g.e.*, s. 418-421.

Türkiye Azerbaycan arasında kara bağlantısı sağlayacak olan Zengezur koridoru²⁵

Jeo-politik ve jeo-stratejik öneminin yanı sıra bu koridorun açılması aynı zamanda bazı kesimler tarafından Turan koridorunun oluşturulması şeklinde de yorumlanmaktadır. Bu nedenle bölgesel anlamda başta İran olmak üzere Ermenistan ve Gürcistan'ın da bu koridorla ilgili bazı çekincelerinin olduğunu belirtmekte yarar vardır. Zengezur koridorunun açılması konusunda Rusya'nın ise İran, Gürcistan ve Ermenistan'dan farklı bir noktada durduğu söylenebilir.²⁶ Özellikle Rusya Ukrayna savaşıyla birlikte Türkiye'nin her iki tarafa yönelik izlemiş olduğu denge politikasıyla birlikte Rusya'nın Zengezur koridorunun açılması konusundaki tutumunda daha da belirgin bir tavır beklenebilir. Türkiye'nin Rusya-Ukrayna savaşında izlemiş olduğu denge ve tarafsızlık politikası Rusya'nın Karabağ meselesinde özellikle de Zengezur koridorunun açılması konusunda benzer bir destekle karşılık bulabilir.

Zengezur koridorunun açılması bölgesel ulaşım ve iletişim hatları üzerinde de olumlu bir etki yaratacaktır. Koridorun açılmasıyla birlikte Gürcistan'dan geçen bazı yolların önemini yitireceğine dair bazı kaygılar olsa da bunların yersiz olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu

²⁵ <https://mapsontheweb.zoom-maps.com/post/665277466053689344/zangezur-corridor-connects-azerbajjans-main>.

²⁶ Arif Keskin, "Zengezur Koridoru ve Kafkasya'daki Jeopolitik Rekabetin Dönüşümü", *Fikir Turu*, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/zengezur-koridoru-ve-kafkasyadaki-jeopolitik-rekabetin-donusumu/>.

koridorun nihai amacı Gürcistan'dan geçen güzergâhın önemini azaltılmak değil aksine bölgedeki ulaşım ve iletişim hatlarının daha da genişleyerek işlerlik kazanmasıdır. Bu nedenle Zengezur koridorunun stratejik ve jeo-politik öneme sahip bir pozisyonda olduğunun altını çizmekte yarar vardır.²⁷

Sonuç olarak Türkiye Azerbaycan açısından Karabağ zaferi yeni bir dönemin başlangıcı olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda Azerbaycan açısından konuya bakıldığında yeni dönemde Azerbaycan'ın kendini bölgede enerji transit merkezi olarak konumlandığı ve bu yönüyle daha fazla ön plana çıktığını da belirtmekte yarar vardır.

Yeni dönemde Kafkasya, Orta Asya ve Rusya'nın enerji transit merkezi olma hedefiyle bölgede öne çıkan Azerbaycan, Türkiye ve Türk dünyası arasında da tarihi, siyasi ve kültürel bağlarıyla da öne çıktığını belirtmekte yarar vardır.²⁸ Azerbaycan gerek dünyadaki konjonktürel gelişmeler ve küresel güçlerle olan ilişkiler bakımından gerekse de petrol fiyatlarındaki artışın da etkisiyle bölgede ekonomik açıdan her geçen gün konumunu güçlendirirken Ermenistan için ise durum tam tersidir. Bu nedenle Ermenistan da bölgesel ekonominin bir parçası olmak ve kalkınmayı hedefliyorsa Türkiye ve Azerbaycan ile uzlaşarak bu sürecin içerisinde yer alabilir. ²⁹ Özellikle de II. Karabağ Savaşı'yla birlikte Ermenistan'ın ekonomik ve askeri alandaki kayıpları da göz önünde bulundurulduğunda ülkenin yeni süreçte komşu ülkelerle normalleşme dışında pek bir alternatifinin olmadığı da görülmektedir. Ermenistan'ın yeni dönemde askeri harcamaları arttırması halinde ise ülke ekonomisine daha fazla zarar verileceği için bu adım beraberinde ülkedeki göçü de olumsuz yönde tetikleyecektir. Bu açıdan bakıldığında Ermenistan yönetiminin özellikle de kendi halkının geleceği için Karabağ ve diğer bölgelerdeki yayılcı politikalarına son vermesi ve bölgede iyi ilişkiler kurabilmesi elzemdir.³⁰

²⁷ Ulviyya Bayramova, "October-2021 Analysis The Impact of the Opening of Zangezur Corridor on Regional", (2021).

²⁸ Arif Keskin, "Zengezur Koridoru ve Kafkasya'daki Jeopolitik Rekabetin Dönüşümü", *Fikir Turu*, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/zengezur-koridoru-ve-kafkasyadaki-jeopolitik-rekabetin-donusumu/>.

²⁹ Patrick Walsh, "Karabağ'da Yaşanan Son Gelişmeler Işığında 1915 Olayları: Karabağ ve Güney Kafkasya'da Yaşananlar Bize 1915 Olayları Hakkında Ne Anlatıyor?", *Türkiye Karşıtı Bir Anlatı 1915 Olayları* (İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Yayınları, 2022), s. 179.

³⁰ Pat Walsh, "Yol Ayırımındaki Ermeniler", *Ermeni Meselesinin Birlikte Konuşmak*, ed. Beytullah Kaya içinde (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2022), s. 110-111.

Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Karabağ Sorunu

Devletleri canlı bir organizmaya benzeten Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel'in de dediği gibi devleti devlet yapan unsurlar arasında toplum yapısı ve toplumun yaşadığı toprakların büyük bir önemi vardır. Çünkü bir devlet kendisi içinde yaşayan halkın tarihi kökleri üzerinde kurulur, yaşar ve bu halkın siyasi fikirleriyle de büyüyüp gelişir.³¹ Bu da yine aslında devletlerin de yaşayan bir organizma olduğunu ve onların da tıpkı insanlar gibi doğduklarını, büyüdüklerini ve zamanla yok olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bu açıdan konuya bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilerin de devletin yapısı içerisinde son derece önemli görevlerde buldukları,³² aynı zamanda XIX. yüzyıla kadar pek çok alanda devletle iş birliği içinde hareket ettiklerini ancak XIX. yüzyılda dünyada yaşanan başta milliyetçilik akımı olmak üzere pek çok gelişmeden onların da etkilendiklerini göstermektedir. Bu birliktelik gerek büyük güçlerin müdahalesi gerekse de misyonerlik faaliyetleriyle birlikte bozulmaya başlamış ve 1915 Olaylarıyla birlikte iki toplum arasında bir kırılma noktasına dönüşmüştür. Temelde yüzyıl önce yaşanan bu sorun bugün ise hem Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi önünde hem de Türkiye'nin pek çok ülke ile olan ilişkilerinde de ciddi bir dış politika meselesi olarak gündemde yer almaya devam etmektedir. Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerinin olmayışının bir diğer nedeni ise Ermenistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra komşu ülkelere yönelik izlediği sorunlu dış politika olmuş ve Karabağ'ın işgaliyle birlikte Türkiye'nin de Ermenistan'la sınırlarını kapatmasına neden olmuştur.

30 yıllık işgalin sona ermesi beraberinde Karabağ sorununun da büyük oranda ortadan kalkmasıyla birlikte Güney Kafkasya'da yeni bir sayfa açılmıştır. Başta enerji ve ticaret olmak üzere pek çok noktada ikili iş birliğinin de önünün açılmış olduğu bu süreç Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde de normalleşme sürecini başlatmıştır.

Özellikle Karabağ sorunu ve 1915 Olayları nedeniyle uzun yıllar kapalı olan Türkiye-Ermenistan sınırının açılması hususu gündeme gelmeye başlamıştır. İki ülke arasında daha önce TARC, VAT, Futbol Diplomasisi, Zürih Protokolleri gibi pek çok normalleşme adımı atılmış

---

³¹ Gülçin Yatin, "Yaşayan Bir Organizma Olarak Devlet", *Batıda Jeopolitik Düşünce*, ed. M. Serdar Palabıyık içinde (Ankara: Orion Yayınları, 2009), s. 45-46.

³² Yıldız Deveci Bozkuş, "Time for a Solution for the Armenian Question", *An Anti-Türkiye Narrative: The Events of 1915* içinde (Ankara: Presidency's Directorate of Communications, 2022), s. 133-144.

ancak bir sonuç elde edilememiştir. Bu yeni dönemde benzer bir sorunun yaşanmaması adına bu kez normalleşme adımları çok daha temkinli bir şekilde atılmıştır.

2022 yılında iki ülke tarafından özel temsilcilerin atanmasıyla birlikte Ermenistan'da Türk mallarına yönelik ambargolar kaldırılmaya başlanmıştır. Bu adımın ardından Ermenistan havayolu şirketi *FlyOne Armenia* Erivan-İstanbul *charter* uçuşları için gerekli izinleri aldıktan sonra ilk sefer başlamış ve ilk yolcular İstanbul'da çiçeklerle karşılanmıştır.³³

İki ülke arasında *charter* uçuşların başlaması bazı kesimler tarafından eleştirilmiş olursa da genel itibarıyla her iki ülke kamuoyunda büyük takdir toplamıştır. Bu açıdan her iki ülkede de kamuoyunun bu süreci desteklediğini göstermesi açısından önemli olmuştur. İki ülke arasında uçuşların başlaması, ilk yolcuların çiçeklerle karşılanması, Ermeni kamuoyunun süreci destekledikleri yönündeki beyanatlara da bakıldığında iki ülkede de sınırların açılması ve diplomatik ilişkilerin kurulması için ciddi bir beklentinin olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında gerek Türkiye-Ermenistan gerekse Azerbaycan-Ermenistan görüşmeleriyle ilgili olarak başta ABD olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerinin de süreci olumlu bulduklarına dair değerlendirmeleri sürecin pozitif bir iklimde devam etmesi açısından önemli bir gelişmedir. Ayrıca sürece dair benzer bir olumlu bakışın Rusya tarafında da bulunuyor olması normalleşmenin sağlıklı ilerlemesi açısından umut vericidir.

---

³³ "İlk Uçuş Gerçekleşti: Ermenistan'dan Kalkan *flyOne*'ın Uçağı İstanbul'da", *Independent Türkçe*, 2 Şubat 2022, <https://www.independentturkish.com/node/467376/haber/i%CC%87lk-u%C3%A7u%C5%9F-ger%C3%A7ekle%C5%9Fti-ermenistandan-kalkan-flyone%C4%B1n-u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1-i%CC%87stanbulda>.

“Ermenistan’dan Kalkan *flyOne*’ın Uçağının Yolcuları”³⁴

İki ülke ilişkilerinde başlayan normalleşme süreci daha sonra Viyana görüşmeleriyle devam etmiştir. Mart 2022’de Ermenistan Dışişleri Bakanı Mirzoyan’ın Antalya Diplomasi Forumu’na katılması ise görüşmelerin olumlu sürdüğünün bir diğer emaresi olmuştur. Nitekim son ana kadar Ermenistan’dan yetkililerin resmi düzeyde ADF’ye katılıp katılmayacaklarının açıklanmaması ve katılımın görüşmelerin olumlu geçmesine bağlı olduğunun belirtilmesi aynı zamanda sürecin ne kadar hassas bir yapıya sahip olduğunu da göstermesi açısından önemlidir.

“İlk Uçuş gerçekleşti: Ermenistan’dan Kalkan *flyOne*’ın Uçağı İstanbul’da”³⁵

³⁴<https://www.independentturkish.com/node/467376/haber/i%CC%87lk-u%C3%A7u%C5%9F-ger%C3%A7ekle%C5%9Fti-ermenistandan-kalkan-flyone%C4%B1n-u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1-i%CC%87stanbulda>
(erişim tarihi: 27.05.2022).

Özel Temsilcilerin Atanması

Karabağ zaferinin ardından Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde de yeni bir sayfa açılmıştır. Her iki ülke tarafından özel temsilciler atanmış ve periyodik görüşmeler başlamıştır. Ermenistan tarafında zaman zaman bazı radikal gruplar tarafından Paşinyan “Türk, dostu, Türk ajanı” vb. ifadelerle suçlanmaya başlanmıştır. Ancak tüm bu sorunlara rağmen görüşmeler olumlu bir hava içerisinde sürdürülmeye devam edilmiştir.

Türkiye tarafından Ermenistan özel temsilcisi olarak deneyimli diplomat eski Vaşington Büyükelçisi Serdar Kılıç atanırken, Ermenistan tarafı ise Ruben Rubinyan’ı Türkiye özel temsilcisi olarak atamıştır. Her iki temsilci arasında hem yüz yüze hem de telefon trafiği etkin bir biçimde sürdürülmüştür.

Her iki ülke kamuoyunda özel temsilcilerin atanmış olması olumlu bir adım olarak değerlendirilmiş ve toplumda diplomatik ilişkilerin kurulması ve sınırların açılması hususlarında da bir beklenti oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca uluslararası kamuoyunda da iki ülke özel temsilcilerinin atanması normalleşme için olumlu bir gelişme olarak takdir görmüştür.

Moskova Görüşmeleri

2022 yılında başlayan normalleşme süreciyle birlikte Türkiye-Ermenistan özel temsilcilerinin ilk görüşmeleri 15 Ocak 2022 tarihinde Moskova’da gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretin Moskova’da gerçekleştirilmesini isteyen Ermenistan tarafının bu talebi Türkiye tarafından da uygun görülmüştür. Ancak burada Ermenistan’ın ilk görüşmenin Moskova’da yapılmasının istemesinin temelinde tarihten günümüze özellikle de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte eski Sovyet coğrafyasındaki Rusya’nın tarihsel etkisi kapsamında değerlendirmek gerekir. Her ne kadar Moskova görüşmelerinde yapılan görüşmelerde Moskova görüşmeye ev sahipliği yapmış olsa da masada yer alan taraflardan biri olmaması önemli bir detay. Çünkü aracısız yeni dönemde görüşmeler üçüncü ülkelerde yapılıyor olsa da üçüncü ülkelerin görüşmelere herhangi bir dahlinin olmadığını da unutmamak gerekiyor. Daha önce yürütülen görüşmelerde özellikle de protokollerin imzalandığı döneme bakıldığında çok sayıda ülkenin sürecin içinde

---

³⁵ “İlk Uçuş Gerçekleşti: Ermenistan’dan Kalkan *flyOne*’ın Uçağı İstanbul’da”, *Independent Türkçe*, 2 Şubat 2022,

olduğu ve daha sonra Protokollerin hayata geçirilemediği bilinmektedir. Bu nedenle yeni aracısız dönemin tarafların işini bir nebze de olsa daha kolaylaştırabileceğini söylemek mümkün.

Viyana Görüşmeleri

Özel temsilcilerin Moskova'da gerçekleştirilen ilk görüşmelerinin ardından ikinci görüşmeleri ise Avusturya'nın başkenti Viyana'da 24 Şubat 2022 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Tarihten günümüze pek çok sorunlu meselenin görüşülmesinde ev sahipliği yapmasıyla bilinen Viyana'da ikinci görüşmenin yapılması aynı zamanda görüşmelerle ilgili Ermenistan'ın Batının da desteğini alma ihtiyacı olduğunu düşündürmektedir. İki ülke arasında önkoşulsuz görüşmelerin sürdürülmesi kararının alındığı ikinci görüşmede de somut adımların atılması konusunda bir fikir birliğine varılmıştır. Görüşmelerin içeriğine dair detaylı bilgilere yer verilmese de ikinci görüşmede tarafların masaya getirdiği konular arasında ağırlıklı olarak ekonomik hususlar ve ulaşım yollarının hayata geçirilmesinin ilk sırada yer aldığını söylemek mümkün.

Görüşme öncesi Ermenistan'da Cumhurbaşkanı Sarkisyan'ın istifası ise Paşinyan'a karşı halen ülkede ciddi bir muhalif grubun olduğunu göstermesi açısından önemli bir gelişme olmuştur. 23 Ocak'ta istifa eden Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan'ın bu adımı Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecinde yer almak istemediği şeklinde de yorumlanmıştır. Ayrıca ülkedeki "Karabağ Klanı"³⁶ olarak bilinen aşırı milliyetçi ve Taşnak yanlısı politikalar izleyen grubun tutumunu da Türkiye ile normalleşmeyi engelleme çabaları kapsamında değerlendirmek mümkündür.³⁷

Antalya Diplomasi Forumu

Rusya-Ukrayna savaşının yoğun bir biçimde sürdürüldüğü günlerde Antalya'da gerçekleştirilen Antalya Diplomasi forumuna Rusya ve Ukrayna Dışişleri Bakanlarının katılması foruma damgasını vurmuş olsa da foruma Ermenistan Dışişleri Bakanı Ararat Mirzoyan'ın katılması

---

³⁶ Ermeni siyasetinde genellikle milliyetçi ve Rusya yanlısı politikalar izleyen büyük bir kısmı Karabağ kökenli olan yöneticiler için kullanılan bir terim. Yıldız Deveci Bozkuş, "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Iskalanın Barıştan Aracısız Yeni Döneme", *Fikir Turu*, 11 Ocak 2022.

³⁷ Yıldız Deveci Bozkuş, "Türkiye-Ermenistan Görüşmelerinde İkinci Adım", *Anadolu Ajansı*, 23 Şubat 2022.

da önemli bir diğer gelişme olarak öne çıkmıştır. Bu görüşme Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için atılan adımlar kapsamında önemli bir gelişmedir. Görüşmede tam normalleşme ve iyi komşuluk ilişkilerinin oluşturulması amacıyla başlayan önkoşulsuz görüşmelerin devam etmesi için ne tür adımların atılması gerektiği ve normalleşmenin bölgesel etkileri ele alınmıştır. Görüşmede ayrıca iki ülke tarafından görevlendirilen özel temsilcilerin çalışmalarının desteklendiği de dile getirilmiştir.³⁸

İki ülke arasında özel temsilciler vasıtasıyla sürdürülen görüşmelerin ardından iki ülke Dışişleri Bakanlarının Antalya’da bir araya gelmeleri Karabağ zaferinin ardından başlayan normalleşme ve diyalog görüşmelerinin devamı niteliğinde atılan bir adım olarak da yorumlanmıştır.

“Türkiye Dışişleri Bakanı Ermenistan Dışişleri Bakanı Ararat Mirzoyan’la Yaptığı İkili Görüşme³⁹

İkinci Viyana Görüşmeleri

Türkiye-Ermenistan özel temsilcilerinin Viyana’da yaptıkları ikinci görüşme ise 3 Mayıs 2022 tarihinde gerçekleşmiştir. Ancak üçüncü görüşmenin hemen ardından Ermenistan’da ciddi bir iç siyasi kriz başlamıştır. İkinci Viyana görüşmelerinin ardından Ermenistan’da muhalefetin günlerce Paşinyan yönetimini protesto eden gösterilerde

³⁸ “No: 83, 12 Mart 2022, Sayın Bakanımızın Antalya Diplomasi Forumu Marjında 12 Mart 2022 tarihinde Ermenistan Dışişleri Bakanı Ararat Mirzoyan’la Yaptığı İkili Görüşme Hk.”, https://www.mfa.gov.tr/no_-83_-sayin-bakanimizin-antalya-diplomasi-forumu-marjinda-12-mart-2022-tarihinde-ermenistan-disisleri-bakani-ararat-mirzoyan-la-yaptigi-ikili-gorusme-hk.tr.mfa.

³⁹ “Ermenistan Dışişleri Bakanı Mirzoyan: Türkiye’yle Diplomatik İlişkiler Kurmaya ve Sınırları Açmaya Hazırız”, 16 Mart 2022.

bulunmuş, özellikle aralarında eski Devlet Başkanları olan Sarkisyan ve Koçaryan'ın da yer aldığı aşırı milliyetçi muhalif gruplar Erivan sokaklarında günlerce sürecektir olan gösterilerin de fitilini ateşlemişlerdir. Özellikle aralarında Karabağ Klanı olarak da bilinen Koçaryan, Sarkisyan ve Taşnak partisi taraftarlarının da olduğu gruplar günlerce Erivan sokaklarında Paşinyan'ın istifasını istemiştir. Paşinyan'ın "Ermenistan'ı Türklere, Karabağ'ı da Azerbaycan'a vermekle" suçladıkları bu gösteriler günlerce dünya basında yer almıştır.

Bu süreçte yaşanan bir diğer gelişme ise Sovyetler'in dağılmasının ardından göreve gelen ve ülkenin ilk devlet başkanı olan Levon Ter Petrosyan'ın⁴⁰ yaptığı açıklama olmuştur. Bilindiği üzere Petrosyan görevde olduğu süre zarfında da gerek Türkiye ile ilişkiler gerekse de Karabağ sorunu konusunda farklı bir politika izleyen bir liderdi. Son gelişmeler karşısında Petrosyan'ın muhalif gruplarla ilgili olarak "Gerçekten vatansever olmak istiyorlarsa, Paşinyan, Koçaryan ve Sarkisyan'ı bir araya gelmeye zorlasınlar" şeklindeki açıklaması aslında Erivan'da muhalefetin de tam olarak ne yapmaya çalıştığını bilmediğini ve kendi aralarında ortak hareket edemediklerini göstermesi açısından önemlidir.⁴¹

Petrosyan'ın Paşinyan'ı desteklemesi ve ikinci Karabağ Savaşı sonrası Ermenistan'ın imzaladığı antlaşmaya işaret ederek "Paşinyan'ın yerinde kim olsa -Robert Koçaryan, Serj Sarkisyan veya İşhan Sagatelyan-Ermenistan'ın boynuna dolanacak çözümü itaatle kabul edecekti" yönündeki ifadeleri aslında Ermenistan muhalefeti için oldukça önemli mesajlarla dolu bir açıklama olmuştur. Nitekim Petrosyan da ülkedeki siyasi krizin herkesten çok Ermenistan'a zarar verdiğinin farkında olan bir liderdir.⁴²

Ermenistan'da aşırı milliyetçi bu gruplar tarafından yürütülen bu eylemler uzun bir süre devam etmiş olsa da Ermenistan'da ciddi bir karşılık gördüğü söylenemez nitekim ülkede 30 yıllık Karabağ Savaşı'ndan Ermeni toplumunun da ekonomik, sosyal ve siyasi olarak

---

⁴⁰ Levon Ter Petrosyan ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Yıldız Deveci Bozkuş, "Levon Ter Petrosyan'ın 'XII. ve XIII. Yüzyılda Kilikya Ermenileri Kültüründe Asurilerin Rolü' Adlı Eserinde Süryani-Ermeni İlişkileri", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 45 (2013): 127-142.

⁴¹ "Petrosyan'dan Ermeni Aydınlarına Çağrı: Gerçekten Vatansever Olmak İstiyorlarsa, Paşinyan, Koçaryan ve Sarkisyan'ı Bir Araya Gelmeye Zorlasınlar", *Independent Türkçe*, 11 Mayıs 2023 (erişim tarihi: 11.05.2022).

⁴² "Petrosyan'dan Ermeni Aydınlarına Çağrı: Gerçekten Vatansever Olmak İstiyorlarsa, Paşinyan, Koçaryan ve Sarkisyan'ı Bir Araya Gelmeye Zorlasınlar", *Independent Türkçe*, 11 Mayıs 2023 (erişim tarihi: 11.05.2022).

zarar gördüğünü unutmamak gerekiyor. Bu nedenle bazı gruplar Ermenistan'da normalleşme sürecini sabote etmeye çalışsa da tüm bu gelişmelere rağmen halen ülkede halkın büyük bir kesiminin sınırların açılması ve diplomatik ilişkilerin kurulması konusunda büyük bir beklenti içinde olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

Aracısız Yeni Dönem

İki ülke arasında yürütülen görüşmelerle ilgili üzerinde durulması gereken en önemli husus da Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde aracısız bir yeni dönemin başlamış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Ermenistan'ın talebiyle Türkiye-Ermenistan görüşmeleri Moskova'da gerçekleştirilmiş olsa da müzakere masasında Rusya yer almamış taraflara sadece ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle Moskova'yla benzer şekilde Viyana'da gerçekleştirilen görüşmelerde de Viyana görüşmelere ev sahipliği yapmış ancak masada yer almamıştır. Bu yönüyle görüşmelerin şimdiye kadarki normalleşme adımlarından farklı olarak aracısız bir süreçte ilerliyor olması tarafların barışa daha yakın oldukları izlenimini uyandırmaktadır. Özellikle geçtiğimiz yıllarda gerek Batılı devletlerin sürecin içinde olduğu gerekse de diğer küresel aktörlerin yer aldığı görüşmelerin başarısızlığa uğradığı bilinmektedir. Bu dönemlerden farklı olarak 44 günlük Karabağ Savaşı'nın ardından başlayan normalleşme süreci bu yönüyle farklıdır. Bu nedenle aracısız yeni dönemde tarafların uzlaşmaya daha yakın olduklarını söylemek mümkündür.

İki ülkenin normalleşme konusunda attığı adımlar kapsamında Türkiye'nin son olarak Surp Giragos Ermeni Kilisesi'ni restore etmesi ve yedi yılın ardında ibadete açmış olması da ilişkilerin normalleşmesi kapsamında Türkiye'nin atmış olduğu olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Sonuç olarak 44 günlük Karabağ Savaşı'nın ardından gelen zafer hem bölgesel hem de küresel çapta ciddi etkileri olan bir süreci de beraberinde başlatmıştır. Güney Kafkasya'daki işgalin sona ermesiyle birlikte başta Türkiye-Ermenistan ilişkileri olmak üzere Türkiye-Azerbaycan ve Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya ile doğrudan bağlantı kurması açısından da bu süreç yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu yönüyle Türkiye'nin Karabağ zaferi sırasında

Azerbaycan'a İHA ve SİHA'larla ilgili sağladığı destek bir eleştiri konusu olurken benzer bir desteğin Ukrayna savaşında ise takdirle karşılandığı bir sürecin de yaşandığının hatırlatılmasında yarar vardır. Burada daha da önemli olan husus 2021 yılında Güney Kafkasya'da yaşanan bu gelişmelerin ardından Rusya-Ukrayna savaşı ise tüm dünyaya barış ve istikrarın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırlatmıştır. Bu yönüyle konuya bakıldığında Karabağ Savaşı'yla başlayan gelişmeler beraberinde hem Türkiye'nin Ermenistan'la normalleşme sürecinin yeniden başlaması açısından hem de Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki etki ve görünürlüğüne de yeniden belirgin bir hal almasında önemli bir paya sahip olmuştur. Bu yönüyle Karabağ zaferi bölgesel olduğu kadar küresel çapta da birtakım etkiler bırakmış olup, bunlar arasında ABD'nin 24 Nisan kararının ilk sırada yer aldığını belirtmekte yarar vardır. Bilindiği üzere her yıl 24 Nisan'da ABD'nin 1915 Olaylarıyla ilgili olarak nasıl bir mesaj yayınlayacağı ve 1915'i soykırım olarak kabul edip etmeyeceği konusu Türkiye'de büyük bir meseleye dönüşmüştü. Ancak Karabağ Savaşı sırasında Rusya'nın izlemiş olduğu politikalar nedeniyle ABD'nin sürecin dışında tutulmuş olması, Türkiye'nin Azerbaycan'a olan desteği ve ABD'deki Ermeni diasporasının da baskıları sonucu ABD'de 24 Nisan'da 1915 Olayları resmi anlamda soykırım olarak kabul edilmiştir. Bu tür kararlar geçmişte olduğu gibi gelecekte de Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşme sürecini olumsuz etkilediği için ABD'nin bu kararı da normalleşme sürecini negatif yönde etkilemiştir. Bu nedenle Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde yeniden başlayan normalleşme sürecinin devam ettirilebilmesinde de bu hassas dengenin başarılı bir şekilde sürdürülebilmesinin ve yeni kararların alınmasının da önüne geçilmesi gerekmektedir.

Karabağ sorununun büyük oranda çözüme kavuşturulmuş olması bölge açısından oldukça önemli bir gelişmedir ancak bu zaferin ardından Rusya'nın arka bahçesi olarak adlandırıldığı bölgede imzalanan ateşkesle birlikte daha da güçlü bir pozisyona geldiğinin de belirtilmesinde yarar vardır. Karabağ sorunu günümüzde tamamen çözüme kavuşturulmamış olsa da işgalin son bulması ve toprakların büyük oranda geri alınmış olması bölgede pek çok dinamiğin de başlangıcı olmuştur. Bu noktada ilerleyen günlerde Zengezur koridorunun da açılmasıyla birlikte hem bölgesel hem de küresel ölçekte bu koridorun pek çok ülke için de önemli fırsatlar sunacağı görülmektedir.

Özet:

Bu makalede otuz yıllık işgalin ardından 2020 yılında yaşanan 44 günlük Karabağ Savaşı'nın Güney Kafkasya'daki bölgesel ve küresel etkileri değerlendirilecektir. Bu kapsamda ilk etapta genel olarak Rusya-Ukrayna savaşı, ABD'nin 24 Nisan kararı, Türkiye'nin Rusya ile ilişkileri, NATO'nun genişlemesi ve dünyada meydana gelen enerji krizinin Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerine olan etkileri üzerinde durulacaktır. Daha sonra Karabağ zaferinin Türkiye-Azerbaycan ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerini nasıl etkilediği ve zaferin küresel yansımaları üzerinde durulacaktır. Zaferin ardından Güney Kafkasya ile ABD ve AB ülkelerinin bölgeye dair tutum ve politikalarında herhangi bir değişim ve dönüşüm olup olmadığı üzerinde de durulacaktır. Çalışmada ayrıca Türkiye ve Ermenistan'ın görevlendirmiş olduğu özel temsilcilerin yürüttüğü görüşmeler de ele alınacaktır. Yapılan bu görüşmelerin Türk ve Ermeni kamuoyundaki yansımaları üzerinde de durularak yeni dönemin bölge ülkeleri ile olan ilişkiler üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan, Güney Kafkasya

Bibliyografya

- Asker, Ali & Zeynep Gizem Özpınar. "Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi." *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, no. 10.1 (2021): 83-106.
- Aydın, Mustafa. *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı: Kafkaslar (1800-1830)*. İstanbul Gökkuşbu Yayınları, 2008.
- Aznevi, Ferhat. *Hukuksal Boyutuyla Türkiye ve Azerbaycan'ın Ortak "Ermeni Sorunu", Yukarı Karabağ ve 10 Kasım 202 Ateşkes Antlaşması*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2021.
- Bayramova, Ulviyya. "October-2021 Analysis The Impact of the Opening of Zangezur Corridor on Regional." (2021), <https://policycommons.net/artifacts/1851479/october-2021-analysis-the-impact-of-the-opening-of-zangezur-corridor-on-regional/2599000/> (Erişim tarihi: 8 Nisan 2022).
- Bilge, M. Sadık. *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*. İstanbul: Eren Yayınları, 2005.
- Çapraz, Hayri. "Rusya İmparatorluğu'nun Güney Kafkasya İdari Düzenlemelerinde Karabağ (XX. Yüzyıl)." *Karabağ, Dünü, Bugünü, Yarını*, ed. Okan Yeşilot & Bihter Gürışık Köksal içinde, İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Çeliksoy, Emine, "İkinci Karabağ Savaşı'nda Şuşa'nın Rolü ve Türkiye-Azerbaycan İşbirlikleri." *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 6.4 (2021): 129-130.
- Deveci Bozkuş, Yıldız. "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Iskalan Barıştan Aracısız Yeni Döneme." *Fikir Turu*, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/turkiye-ermenistan-iliskilerinde-iskalan-baristan-aracisiz-yeni-doneme/>.
- Deveci Bozkuş, Yıldız. "Time for a Solution for the Armenian Question." *An Anti-Türkiye Narrative: The Events of 1915* içinde, Ankara: Presidency's Directorate of Communications, 2022:133-144.
- Deveci Bozkuş, Yıldız. "Türkiye-Ermenistan Görüşmelerinde İkinci Adım." *Anadolu Ajansı*, 23 Şubat 2022.
- Deveci Bozkuş, Yıldız. "Levon Ter Petrosyan'ın 'XII. ve XIII. Yüzyılda Kilikya Ermenileri Kültüründe Asurilerin Rolü' Adlı Eserinde Süryani-Ermeni İlişkileri." *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 45 (2013): 127-142.
- Deveci Bozkuş, Yıldız. "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Iskalan Barıştan Aracısız Yeni Döneme." *Fikir Turu*, 11 Ocak 2022.
- "Ermenistan Dışışleri Bakanı Mirzoyan: Türkiye'yle Diplomatik İlişkiler Kurmaya ve Sınırları Açmaya Hazırız." 16 Mart 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60760918>.

Gürbüz, M. Vedat. *Kafkasya'da Siyaset, Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler*. Ankara: Kadim Yayınları, 2012.

<https://mapsontheweb.zoom-maps.com/post/665277466053689344/zangezur-corridor-connects-azerbajans-main>

"İlk Uçuş Gerçekleşti: Ermenistan'dan Kalkan *flyOne*'ın Uçağı İstanbul'da", *Independent Türkçe*, 2 Şubat 2022, <https://www.indyturk.com/node/467376/haber/i%CC%87lk-u%C3%A7u%C5%9F-ger%C3%A7ekle%C5%9Fti-ermenistandan-kalkan-flyone%C4%B1n-u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1-i%CC%87istanbulda>.

"Kanada Türkiye'ye Askeri Teknoloji Satışını Durdurdu." <https://www.dw.com/tr/kanada-t%C3%BCrkiye-askeri-teknoloji-sat%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1-durdurdu/a-57178257>.

Keskin, Arif. "Zengezur Koridoru ve Kafkasya'daki Jeopolitik Rekabetin Dönüşümü." *Fikir Turu*, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/zengezur-koridoru-ve-kafkasyadaki-jeopolitik-rekabetin-donusumu/>.

"No: 83, 12 Mart 2022, Sayın Bakanımızın Antalya Diplomasi Forumu Marjında 12 Mart 2022 tarihinde Ermenistan Dışişleri Bakanı Ararat Mirzoyan'la Yaptığı İkili Görüşme Hk." <https://www.mfa.gov.tr/no-83-sayin-bakanimizin-antalya-diplomasi-forumu-marjinda-12-mart-2022-tarihinde-ermenistan-disisleri-bakani-ararat-mirzoyan-la-yaptigi-ikili-gorusme-hk.tr.mfa>.

"No: 122, 8 Nisan 2022, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın 6 Nisan 2022 Tarihinde AB Konseyi Başkanı Charles Michel'in Evsahipliğinde Brüksel'de Gerçekleştirdikleri Görüşme Hk." <https://www.mfa.gov.tr/no-122-azerbaycan-cumhurbaşkanı-ermenistan-başbakanı-ab-konseyi-başkanı-gorusmesi-hk.tr.mfa>.

Mınsyan, Nelli. "Pan-Turkism Manifestations of Turkey-Azerbaijan Military-Political Cooperation." *Scientific Artsakh*, no. 4, (2021): 44-53.

Özdam, Barış. "AGİ(K)T Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ Sorunu'nun Barışçıl Yöntemlerle Çözüm(süzlüğü) Sürecinde Başarısız Olma Nedenlerinin Analizi." *Karabağ, Dünyü, Bugünü, Yarını*, ed. Okan Yeşilot & Bihter Gürışık Köksal içinde, İstanbul: Selenge Yayınları, 2021, s. 135-164, <https://www.stratejikortak.com/2020/11/karabag-son-durum-haritasi.html> (erişim tarihi: 27.05.2022).

Palabıyık, Mustafa Serdar & Yıldız Devci Bozkuş. "Türkiye-Ermenistan İlişkileri (1918-2009)." *Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler*, ed. Ömer Engin Lütem içinde, AVİM Yayınları, 2000.

- “Petrosyan’dan Ermeni Aydınlarına Çağrı: Gerçekten Vatansever Olmak İstiyorlarsa, Paşinyan, Koçaryan ve Sarkisyan’ı Bir Araya Gelmeye Zorlasınlar.” *Independent Türkçe*, 11 Mayıs 2023 (erişim tarihi: 11.05.2022).
- Soysal, İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, cilt 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.
<https://www.stratejikortak.com/2020/11/karabag-son-durum-haritasi.html> (erişim tarihi: 27.05.2022).
- <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-brukselde-ermenistanla-baris-icin-onemli-adim-atildi-670469.html> (erişim tarihi: 27.05.2022).
- Veliyev, Cavid. “Azerbaycan ve Ermenistan Nihai Barış İçin Önemli Adımlar Attı.” <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/azerbaycan-ve-ermenistan-nihai-baris-icin-onemli-adimlar-atti/2558506>.
- Veliev, Cavid. “Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30 Yılına Özet.” *Kriter Dergi* (Ocak 2022), 6/64.
<https://mapsontheweb.zoom-maps.com/post/665277466053689344/zangezur-corridor-connects-azerbaijans-main>
- Yıldırım, Hacı Osman vd. *Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar’da ve Anadolu’da Ermeni Mezalimi II*, 1919. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1995).
- Yatin, Gülçin. “Yaşayan Bir Organizma Olarak Devlet.” *Batıda Jeopolitik Düşünce*, ed. M. Serdar Palabıyık içinde, Ankara: Orion Yayınları, 2009: 45-46.
- Walsh, Patrick. “Karabağ’da Yaşanan Son Gelişmeler Işığında 1915 Olayları: Karabağ ve Güney Kafkasya’da Yaşananlar Bize 1915 Olayları Hakkında Ne Anlatıyor?” *Türkiye Karşısı Bir Anlatı 1915 Olayları*. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Yayınları, 2022.
- Walsh, Pat. “Yol Ayırımındaki Ermeniler”, *Ermeni Meselesinin Birlikte Konuşmak*. ed. Beytullah Kaya içinde, İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2022.

Yugoslav Kaynak ve Rivayetleri Işığında Sokullu Mehmed Paşa^{1***}

Olga Ziroyević*

Turkish translation by Mehmet Yılmaz Akbulut**

Abstract:

Sokullu Mehmed Pasha in the Light of the Yugoslavian Sources and Narratives

Sokullu Mehmed Pasha was one of the most prominent grand viziers of the Ottoman Empire in the 16th century. He was in office for 14 years (1565-1579) and became one of the names that climbed to the highest level of the military bureaucracy with the status of a slave through the *devshirme* system which incorporated him into the Empire. The research of Olga Ziroyević in the Dubrovnik archive, which is connected to the Yugoslav State Archives of the time, is a new source work for Sokullu Mehmed Pasha. Moreover, the author's work evaluates the narratives in Serbian legends about Pasha as historical data. These partly mythical and partly historical stories are of unique value both for the fascinating world of the 16th century and for the early stages of a *devshirme*'s political career in the Ottoman state.

Key words: Sokullu Mehmed Pasha, Ottoman History, 16th Century History, Ottoman Rumelia, Bosnia, Historical Legendaries.

---

* Emekli Profesör, Sırbistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Tarih Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-9299-7498, e-mail: myakbulut@29mayis.edu.tr.

*** Tercüme metinde, isim ve yer isimlerinin yazılışı için orijinal metne sadık kalınmıştır.

¹ Bu makalenin Almanca aslı, 1984 yılında *Osmanlı Araştırmaları* Dergisinin IV. sayısında sayfa 55-67'de yayımlanmıştır. Makalenin orijinal başlığı şu şekildedir: "Mehmed Pascha Sokolli im Lichte Jugoslawischer Quellen und Überlieferungen". Bu makaleyi tercüme etmek için beni teşvik eden ve tercümemin editörlüğünü yapan kıymetli hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye teşekkürlerimi arz ederim.

Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın azamet ve şanı mensup olduğu halkta da akis bulmuştur. O dönem Slav halklarının boyunduruk altında yaşamakta olmalarından ötürü mevcut yazılı ve sözlü kaynaklar pek de fazla değildir. Ancak sayıları az da olsa bu kaynaklar Slav halkının yabancı bir hükümdarlığın hâmilî olan, büyük ve ünlü hemşehrileri hakkında ne düşündüklerini, onu nasıl bir konuma yerleştirdiklerini anlamak açısından kıymetli ve ilgi çekicidir. Gerek manastır rahip-vakanüvislerinin telif ettikleri ketum kayıtlar, gerekse sabık Dubrovnik Cumhuriyeti Arşivinin resmî yazışmaları, heyecan verici fantezileri tam anlamıyla ifade eden halk türküleri ya da rivayetler bir şekilde bizim ilgilendiğimiz soruların cevaplarını verirler.

Mehmed Paşa'nın doğumu bile efsaneler perdesiyle örtülüdür. Halk rivayetlerine bakacak olursak, 1510'larda, Sokullu ailesi bir Noel gecesini kutluyordu. Dört oğlu ile baba, Tanrı'ya kendileri ve o zamanlar Mileseva Manastırında başrahip olan kardeşleri için dua etmişlerdi. Ardında da tüm çocukları ve torunlarıyla akşam yemeğini yemişti. Baba, henüz masadan kalkmadan önce genç aile üyelerine şöyle demişti: "Yarın sabah içinizden her kim erkenden uyanırsa gece rüyasında gördüğünü iyice hafızasına kazınsın ve bana gelip bunu anlatsın, ben de bu rüyanın ne mana ifade ettiğini ona izah edeyim." Ertesi gün rüyasını hatırlayan çocuklardan her biri ihtiyarın yanına gelmiş ve rüyasını tabir ettirmişti. En son, hamile genç gelin de gelip rüyasında rahminden bir karaçam çıkıp yükseldiğini ve ağacın dalları ile tüm dünyayı gölgesi altına aldığını anlatmıştı. İhtiyar adam gelinini iyice dinleyip onu dikkatle süzdükten sonra cevap vermiş: "Tanrı bu rüyayı hayra tebdil etsin gelinim, ancak senin dünyaya ülkenin hâkimi olacak birini getirmen mümkün değildir." Kısa süre sonra genç gelin "nur topu gibi"² bir oğlan çocuğu doğurdu.³

Hristiyan isminin Bajicas olduğu ileri sürülen, Mehmed'in çocukluk yılları da Bosna ve Hersek halkı tarafından hikâyelerle süslenmiştir. Rivayetlerden birine bakılırsa, eski zamanlarda hükümdarların ülkelerini sıradan bir kıyafet içerisinde tebdilen gezmesi âdetmiş. Bir keresinde Sultan İstanbul'dan teftiş için Bosna'ya ve civarına gitmiş. Sultan tebdilen gezerken dağlık bölgelerin bir yerinde koyunlarını otlatmakta olan genç Sokullu ile rastlaşmış. Sultan tercümanı vasıtasıyla bu çocuğa bazı sorular sormuş ve çok zekice bir cevap almış. Aldığı

---

² Almanca metinde: "altın/kızıl bir elma gibi".

³ Milenko M. Vukićević, *Znameniti Srbi muslimani* (Belgrad, 1906), 3.

cevaplardan hoşnut kalan Sultan çocuğa adını ve soy ismini ve ailesinin kim olduğunu sormuş. Küçük Sokullu tüm bunları cevaplandırmış ve Sultan bunu aklına yazıp yoluna devam etmiş. Sultan İstanbul'a döndüğünde Bosna'daki vezirine Sokullu adındaki çocuğun derhal kendisine gönderilmesini emretmiş, Vezir de bu emri yerine getirmiş.

Devşirilen diğer oğlanlarla beraber genç Sokullu'nun İstanbul'a getirildiğinde bunların kabiliyet ve zekâsı test edilmeye başlanmıştı. Bu meyanda Sokullu şöyle bir sınavdan da geçirilmiştir: Tüm devşirmelere üzerinde yemek dolu çanağın bulunduğu bir sini hazırlanıp verilmiş. Bunun yanında çocuklara yemeği yiyebilmeleri için bir de uzunca kaşık verilmiş. Oğlanlar şaşkınlık içerisinde birbirlerine bakıp bu kadar uzun kaşıklarla yemeği nasıl yiyeceklerini birbirlerine sormuşlar. Sokullu doğru çözümü bulmuş ve karşısında oturan çocuğa dönüp şöyle demiş: "Sen yemeği kaşıklayıp ağızıma doğru uzat ben de aynısını sana yapayım." Diğer çocuklar durumu incelerken, Sokullu ve karşısındaki bu şekilde birbirlerine yemeği yedirmişler. Yeniçeri Ağası bu fikrin kimin aklına geldiğini sorunca, oğlanlar "Sokullu'nun aklına geldi" diye cevap vermişler. Bunun üzerine Ağa'nın gözünde Sokullu diğer çocuklardan farklı bir konum kazanmış.

Sokullu İstanbul'a geledi birkaç gün olmuştu ki Sultan onu huzuruna kabul edip gözlemeye başlamıştı bile. Bir keresinde Sultan çocuğu hazine dairesine alıp ona şöyle demişti: "İşte görüyorsun bu sikkelerden istediğin kadar, istediğin cinsinden al." Çocuk para almak yerine, kuşağından çakısını çıkarttı ve çakıyı hazine yığınının üzerine atıp şöyle dedi: "Bu sikke yığınının bir şey alan kişi büyük olamaz, bu yığına hep katkıda bulunan kimse de her daim büyür." Bu sözleri duyan sultan hayrete gark olmuş ve oğlanın oldukça mükemmel olduğunu düşünüp onu okula [Enderun] göndermişti."⁴

Mehmed Paşa'nın istidadı, keskin zekâsı ve dürüstlüğü sadece Müslümanlar tarafından değil, Mehmed Paşa'nın düşman ve yabancı olan Türk iktidarına ait bir isim olmasına bakmaksızın Ortodoks Hristiyanlar tarafından da methedilir. Bir Saraybosna halk şarkısında Mehmed Paşa, "Sırpların ezeli düşmanı" ve "Türkün kendisinden bile daha fena" olarak tanımlanır.⁵

⁴ A.g.e., 50-50.

⁵ Božidar Petranović, *Srpske narodne pjesme u Bosni i Hercegovini*, II (Belgrad, 1867), 35.

Mehmed Paşa'nın vezaretinin yansımalarını hem yazılı kaynaklarda hem de halk rivayetlerinde bulunabilir. Manastırda hücrelerinde oturan bir Sırp rahip-vakanüvis şöyle yazmıştı: 'Sokullu Mehmed Paşa Ziget'de Arslan Paşa'yı boğazladı.' Pek kısa, pek yavan ve kuru bir tasvir. Ama bu mütevazı rahip, yalan söylemiyordu. Çünkü bu hadisede Mehmed Paşa'nın oynadığı rolü bir kenara koyduğumuzda dahi, bu iki adam arasındaki düşmanlığın mevcudiyeti kesindir ve bu kişisel çatışmayı şahsi bir mesele olarak tasvir etmek hiç de temelsiz kalmaz.

Halk gelenekleri de Mehmed Paşa'nın düşmanlarından haberdardır ve bu düşmanlığı çocuksu ve ilkel bir tarzda aktarmaktadırlar. Bu halk rivayetlerine göre Mehmed Paşa veziriazam olunca, başta zamanın paşa ve vezirleri olmak üzere pek çok kimse ondan nefret etmeye başlamışlardı. Ancak Mehmed Paşa bu hasmane tavırları pek de önemsemezdi. Divanda mühim meseleler görüşüldüğü zamanlarda arka tarafta bir odaya çekilir, orada bir süre bekledikten sonra divandaki diğer vezirlerin yanına dönerdi. Düşmanları Mehmed Paşa'yı imansız olma ithamıyla Sultan'a şikâyet etmişler ve Paşa'nın odada 'gâvur azizlerine' duacı olduğunu söylemişlerdi. Tüm bu şikâyetlerden bıkip usanan Sultan da bir keresinde Sokullu'yu bu odaya giderken takip etmiş ve onun ardından odaya girmişti. Sultan odaya girince Sokullu'nun odanın doğu duvarına dönüp oraya baktığını görmüş. Duvarda bir çoban değneği, su kabağundan bir kap ve Sokullu'nun İstanbul'a gelirken giydiği kıyafetten başka bir şey yokmuş. Sultan bunları görünce Sokullu'ya yanaşmış ve burada ne yaptığını sormuş. Sokullu hiçbir şey yapmadığını söylemiş. Sultan bunun üzerine: "Senin hakkında bana gâvur tanrısına ve gâvur azizlerine dua ettiğine dair şikâyet geliyor" demiş. Sokullu bunu kesin bir dille inkâr etmiş. Bunun üzerine Sultan Sokullu'ya odada ne yaptığını ısrarla sormuş. Paşa şöyle cevap verir: "Burası bana İstanbul'a ilk geldiğimde ne olduğumu ve şu anda ne duruma gelmiş olduğumu hatırlatır. Bu yüzden de ne zaman Divan'da mühim bir konu konuşulacak olsa buraya gelirim. Bu odada, içinde bulunduğum bugünkü şaşaa ve zenginlik beni yutmasın, adalete karşı gelmeyeyim diye acizliğimi düşünürüm. Çünkü adalet ülkenin ve şehirlerin temelidir.^{6,7}

---

⁶ Ljuba [Ljubomir] Stojanović, *Stari srpski rodoslovi i letopisi* (Belgrad-Sr. Karlovci, Srpska kraljevska akademija, 1927), 917.

⁷ Vukićević, *a.g.e.*, 51-52.

Adalet duygusunun genelde halk yaradılışında gerek şarkılardan gerek hikâyelerde ya da deyimlerde tipik olarak bulunduğu bilinir. Burada da halkın adalet duygusu konusunu ele alalım. Bosna-Hersek'teki Sırp ve Müslümanlar, hemşehrileri Sokullu'yu övmek için bolca zikrettikleri bir dizi erdemle beraber, onun namuslu olmasını çok fazla ön plana çıkartırlar. Sırpların bu vurguya bağlı kalmış olmaları, Mehmed Paşa'nın Sırplar için yabancı bir hükümranlığı temsil ediyor olmasına rağmen gerçekten dikkate şayandır ve altı çizilmesi gereken bir husustur.

Viyana Seferi, 1566'da Sultan Süleyman'ın Zigetvar Seferinde ölümü ve bunu takip eden hadiseler halkın hayal gücünde ilginç bir şekilde iç içe geçmiş haldedir. Bir efsaneye göre, Sokullu, Sultan ile beraber bir savaştadır ve Kayser birdenbire ölünce, Sokullu kendi oğlunu Kayser yapıp savaşa devam eder. Tahtın gerçek varisi İstanbul'dan geldiğinde, Sokullu derhal kendi oğlunun başını vurdurur. Yeni Sultan şaşkın ve üzgün bir halde, Sokullu'ya nasıl böyle bir şey yapabildiğini sorar. Sokullu cevap verir: "Oğlum artık hayatta kalamazdı, çünkü o bir kere hükmetmenin şanını tecrübe etti ve bu tadı artık hiç unutmayaacağından korkuyorum. Belki tekrardan kayser gibi hükmetme fikri aklına gelecektir ve bu takdirde sana karşı el kaldıracaktır." Sokullu şöyle devam etti: "ama ben onu tekrar ayağa kaldırıp, sonsuza dek yaşamasını sağlayabilirim."

Sultan bunun üzerine sorar: "Nasıl yapacaksın ki bunu?"

- Bana bir ferman çıkartacaksın ve kâfi miktarda para vereceksin, böylece ben de Drina üzerine köprü kuracağım.

Sultan, Sokullu'nun isteğini yerine getirir ve Vişegrad'da Drina üzerine köprü yaptırır.⁸

Bu efsanenin tarihsel gerçekliği belki de bir Sultan'ın sıra dışı vefat hikâyesinde bulunabilir. Halkın, bu olay ile Sultan'a ispat edildiği gibi çok kuvvetli ve dramatik bir şekilde ön plana çıkmış bir Sokullu rolünü bilinçli olarak istediği anlaşılabilir. Ancak Süleyman'ın ölümü ve bundan çok kısa bir süre önce vuku bulan Bayezid'in katlinin birbirine karışmış olma ihtimalini de dışlamamak gerekir. Sıkça görüldüğü gibi doğrudan müteakip vakalar ya da daha sonra olan olaylar halk anlatılarında birbirine karıştırılabilir. Ancak bu rivayetin şüphesiz bir şekilde hakikatten parçalar taşıdığına emin olabiliriz: Sultan Süleyman'ın

⁸ A.g.e., 52-53.

garip sonu, ortaya çıkan taht talibinin katli ve bu iki hadisede Sokullu'nun şüphesiz bir biçimde oynadığı rol bu hikâyenin taşıdığı hakikat paylarını ifade eder.

Mehmed Paşa'nın vakıflarından söz etmek gerekirse, Sırp halk rivayetlerinin esas itibarıyla Drina Köprüsünden bahis açtığını bunun da anlaşılır olduğunu vurgulamak gerekir. Çağdaş vakanüvisler bu çok mühim hadise hakkında sükûnetlerini korurken, cüret ve özgünlüğün tezahürü ile canlı bir hal alan halk rivayetleri bu köprü inşaatını bir dizi efsane ile aktarırlar. Zira hızlı ve coşkun bir akışı olan Drina üzerine bir köprü yapabilmek neredeyse fantezi seviyesine çıkacak emsalsiz bir hadisedir. Mehmed Paşa köprüyü yaptırmak istediğinde, rivayetlere göre bir usta arayışına başladı ancak kimse bu zorlu işi almaya cesaret edemedi. Çünkü daha önce kim bu inşaatı denemişse başarısız olmuştu. Bu yüzden de Mehmed Paşa tüm İmparatorluğu böyle bir usta bulabilmek için gezdi ve nihayet aradığı ustayı, Rade'yi buldu.

Vezir ona şöyle sordu: - "Rade, Sen Drina üzerine bir köprü inşa edebileceğinden emin misin?"

- "Devletlü Vezirim, öncelikle sen bana bir söz vermelisin ve buraya, yani köprüyü inşa ettirmek istediğin yere bir yük düka, bir yük taler, bir yük beşlik ve diğer tüm sikke çeşitlerinden birer yük getirip Drina kıyısına bunları yığmayı tekeffül etmelisin." dedi Rade.

Vezir tüm istenilen hazinenin Drina kıyısına getirilip yığılmasını emretti. Ardından da usta Rade elinde bir kürek ile gelip sikkeleri Drina'nın içine sağa sola savurmaya başladı. Sokullu tüm bunları tek bir kelime etmeden izledi. Rade sikkeleri dağıttıktan sonra vezirin gözlerine baktı, ama vezir hâlâ suskun bir halde duruyordu. Ardından Rade konuşmaya başladı:

- "Devletlü vezirim, Drina köprüsü artık yapılabilir, şimdi nasıl isterseniz öyle emredin."

Bunun üzerine vezir şöyle cevap verir: - "Tüm bu parayı bu şekilde dağıtmış olmanın manası ne idi, söyle bakalım?"

- "Drina üzerine köprü yapabilmek için sayamayacağın kadar büyük bir para yığımına ihtiyacın olacak. Benim etrafa saçtığım paranın saçılmasından pişmanlık duymaz isen, Drina üzerine köprü yaptırabileceksin demektir."

Vezir bu cevabı tebessümle karşıladı ve Rade ustaya şöyle dedi: -
“İnşa et bu köprüyü Rade, paradan tasarruf etme, çünkü benim hazinem
sonsuzdur, saçarak paramı bitiremezsin.”

Rade inşaat için 300 usta topladı. Ustalar ağaçları kesmek, taşları kırmak için mengenelere, kazmalara sarıldılar, ama her şey boşunaydı, temeli bir türlü atamadılar. Nihayet bulutların ardından bir peri belirdi ve Mimar Rade’ye, inşaatın temel atma işinin Stojan ve Stoja kardeşlere verilmediği müddetçe, temeli atılamaması bir yana, Drina’nın hiçbir yerine köprü yapılamayacağını söyledi. Rade ustalarına çalışmaya devam etmelerini emredip tüm dünyada Stoja ve Stojan kardeşleri aramaya çıktı. Bu iki kardeşi ararken çok köyü, şehri gezdi, ancak bir netice alamadı. Tüm umudunu kaybedip dönerken etrafı açık arazilerle çevrili bir köyde yeşillik bir alanda oyun oynayan iki çocuğa rastladı. Rade çocukların yanına gidip, ebeveynlerinin nerede olduğunu sordu. Çocuklar anne ve babalarının olmadığını söylediler. Mimar, çocuklara isimlerini sordu. Çocuklar isimlerinin Stoja ve Stojan olduğunu söylediler. Bunun üzerine mutlu bir şekilde arabasına binen Rade, Drina kıyısına geri döndü. 300 ustasıyla beraber, mimar, köprünün bir ayağının temelini Stoja’yı, diğerine de Stojan’ı gömerek temeli attı. Kızın gömülü olduğu yerden bugün hâlâ süt, oğlanın tarafından ise kan akar. Köprünün ayakları, kemere doğru ulaşırken, mimar ustalardan her şeyi dağıtmalarını ister ve köprüyü tamamlamadan kendisi de kaçır. Vezir Rade’yi tüm imparatorlukta arar, ama hiçbir yerde bulamaz. Üç sene sonra Rade vezirin huzuruna çıkagelir. Vezir çok kızgındır ve Rade’nin kellesini almak ister. Ama Rade vezire yalvarır:

- “Muhterem vezirim, biraz durun ve bir şey dememe izin verin”.

Ardından Rade cebinden arşınını çıkarttı ve köprünün sütunlarını ölçtü. Her bir sütun üç arşın kadar batmıştı.

- “Görüyorsun ya devletli vezirim, sana bundan üç yıl önce köprü her yıl biraz çökecek deseydim, bana inanmazdın. Ben de tonozları o zaman doğrultmak zorunda kalırdım, böylece yapı batır, tonozlar eğilir ve köprü çökerdi. Şimdi ise köprü sonsuza dek kalacak”.

Bu sözlerin ardından Rade ustalarını işe başlattı ve kemerleri doğrultup köprü inşaatını tamamladı. Köprü tam bitecekti ki, Drina’nın bulanık ve çamurlu vahşi suları kütükleri, taşları, kökünden söktüğü çamları dalgasına katıp sürükledi. Çamlardan biri köprünün iki ayağı

arasında sıkışacak şekilde eninden köprüye vurdu. Taşkın arttıkça arttı, su daha bulanık ve daha keskin bir hâl aldı. Su, köprü seviyesine erişip köprüyü sarsmaya başladı. Mimar Rade şaşkın ve üzgün bir hâlde köprüyü izliyordu. Birazdan peri bulutların ardından seslendi:

- "Rade, hey Rade! Neden orada dikiliyorsun, neyi izliyorsun? Sıkışan kütükleri dikine çevir ve sıkışan dalları buda."

Rade derhal kendine emredileni yaptı, kütüğü ters çevirdi ve çamın dallarını budamaya başladı. O sırada Rade baltasını vurdu, ama çamın dallarına değil, perinin kellesine. Akıntı bulanık ve kanlı bir hâl aldı. Kütük köprü direklerinin arasından kayıp gitti ve sudan şu ses geldi: "Beni vurma ey Rade usta, çünkü köprü bugün Drina üzerinde kalacak, sonsuza kadar orada kalacak."

Rade baltanın arkasına bakınca tüm baltanın kadın saçlarıyla dolu olduğunu gördü. Vezir mimara ve diğer 300 ustaya da cömert hediyeler bahsetti. Ve işte bu şekilde Drina Köprüsü yapılmış oldu.⁹

Drina Köprüsü'nün inşaatını konu eden iki adet de Müslüman halk şarkısı vardır. Bunlardan birinde Vezir'in ismi geçer.¹⁰

Dubrovnik Arşivi'nde yapılan yeni keşifler Sokullu'nun bugünkü Yugoslavya topraklarındaki vakıflarının tamamını gösterir. Bu kayıtlar Trebinje Çayı'nın üzerinde, Hersek'te, Arslan Ağa Köprüsü olarak bilinen sıra dışı bir güzellikte kıyıları olan ve masalsı bir şekle sahip köprü'nün Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın bir eseri olduğunu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ispat eder.¹¹

Paşa'nın diğer vakıflarına gelince, halk rivayetleri Mehmed Paşa'nın Sokoloviç Köyü'nde, yani doğduğu yerde, sonradan İslam'a dönen babası için bir cami, Hristiyan olarak ölen annesi için de bir kilise yaptırmış olduğunu aktarır.¹² Aynı şekilde Saraybosna ve Vişegrad arasında anayoldan dört saat kadar mesafede bir şato yaptırdığı, ama

---

⁹ A.g.e., 53-56.

¹⁰ A.g.e., 56.

¹¹ Vojislav J. Djurić, "Na Trebišnjici most," *Politika*, Belgrad, 1 Mayıs 1964, 16. Bugün bu köprü, hidroelektrik santrali yüzünden sular altında kalmıştır.

¹² Vukićević, a.g.e., 56. Cami, İkinci Dünya Savaşı esnasında yanmıştır ve 1966 yılında yerine yenisi inşa edilmiştir. / Svetozar St. Dušanić, *Polimlje i zaduzbina Mehmed-Paše Sokolovića u / Poblacu kod Rudog*, Belgrad, 1967, 15.

zamanla buranın harap olup, bugün sadece bir çeşmenin kaldığı aktarılır. Bu kalan alanlara, Sokullu Hanı ismi verilir.¹³

Mehmed Paşa'nın diğer vakıfları da kaynaklarda geçer. Sırp Patrik Arsenije Carnojevic 1683'te Kudüs'e giderken seyahatnamesine gururla şöyle yazmıştır: "... Bugün ismi Ap Su olan bir kasabadan geçtik. Burada Mehmed Paşa'ya ait bir han, camii ve imaret var. Ve tüm yapılar kurşun ile kaplanmış... Burgaz kasabasında 17. gece. Burada da büyük ve güzel bir han ve çeşme var. Çeşmeden dört ayrı musluk akıyor. İmarette de bakırdan örülmüş bir çeşme ve büyük bir camii var, her şey kurşun kaplamaydı ve büyük güzel bir de taş köprü vardı. Tüm bunlar Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı şeylerdi. Mehmed Paşa ayrıca çok büyük bir vakıf misafirhanesi de yaptırmıştı. Burada geceleyen yolculara her akşam ekmek ve çorba ikram edilirdi."¹⁴

Mehmed Paşa hakkında ketumluklarını muhafaza eden rahip-vakanüvisler bile sokaklardan ve hadiselerden uzakta olmalarına rağmen veziriazam Mehmed Paşa'nın kuvvet ve iktidarını idrak etmişlerdi: "Muktedir Mehmed Paşa mülke hükmeder."¹⁵

Estergon baş piskoposu Antun Vrancic Slav kökenli olsa da Babialı'ye Avusturya elçisi olarak gitmişti. Vrancic Sokullu'yu çok iyi tanıyordu ve ona şunları ilettiği: Sokullu Mehmed'i hiçbir Türk paşasını daha önceden tahayyül etmediğim kadar yüce tahayyül ederdim ve hâlâ da öyle düşünüyorum. Onun büyüklüğü ve soğukkanlılığını, aklını, hükümlerini, Türk İmparatorluğuna tabi birçok krallık ve sultanı idare etme kabiliyetini övmeye ve ululamaya devam edeceğim."¹⁶

Türkiye'deki hadiseleri elçi raporları üzerinden takip eden Dubrovnikli diplomat ve hukukçu Franco Gundulic şöyle diyor: "Mehmed Paşa İmparatorluk'ta tüm iktidarı eline öylesine toplamış ki Sultan'a gelen elçiler sadece vezir ile konuşur ve tüm işleri onunla hallederlerdi. Selim'in elçilere yaptığı tek şey elini öptürmekti." Papa VIII. Gregoryus'un anısına hazırlanan Türkiye münasebetleri hakkındaki bir eserde, Gundulic, Mehmed Paşa'nın "yüce ruhlu, devlet idaresinde tayin edici yetenekleri olan bir adam" olduğunu söylemişti. Devleti hâlâ tam

¹³ Vukićević, *a.g.e.*, 48, bkz. "Banovic Sekula ve Sokolović Paşa [Hakkında -ç.n.] Halk Şarkıları" / Petranović, *a.g.e.*, 35.

¹⁴ Stojan Novaković, „Dnevnik patrijarha Ars. Čarnojevića u Jerusalim 1683. godine,” *Glasnik Srpskog učnog društva*, XXXIII (Belgrad, 1872), 188-189.

¹⁵ Stojanović, *a.g.e.*, 1304.

¹⁶ Vukićević, *a.g.e.*, 44-45.

kuvvetle idare ediyor ve görünürde sadece karısından yani Selim'in kızından korkuyordu. Selim'in kızı, Mehmed Paşa üzerine büyük bir güç kazanmıştı. Mehmed Paşa'nın Türk İmparatorluğu'na hükmettiği gibi, kız da Mehmed Paşa'ya hükmediyordu. Kız onu sık sık "kaba köylü" manasına gelen 'Ulah/Vlah' sıfatıyla çağırırdı.¹⁷

Şimdi, Dubrovnik Arşivi'nde bulunan sayısız evrakın mevcudiyetine değinmeliyiz. Bu evraka göre, Dubrovnikliler veziriazama yardım, hizmet ya da aracılık ricası ile gitmişlerdir. Karşılığında Dubrovnikliler de kendisine birçok hizmetler ifa edeceklerdi.¹⁸

Mehmed Paşa'nın Dubrovniklilere gösterdiği teveccüh de bir halk türküsünde yerini bulur. Türküde Sokullu Paşa'nın, has dostu, Dubrovnik elçisi Jakob Maruskovic'e nasıl yardım ettiği anlatılır.¹⁹

Dubrovnikli hiciv şairi Marin Drzic İtalyanca bir mektupta şöyle der: "Bu Mehmed Paşa bizim dilimizden, bizim soyumuzdandır. O, Dubrovnikte ne Peter'i ne de Paul'u tanır, ama tüm Dubrovniklileri bilir, zira damarlarında bizim Bosna kanı akmaktadır. Onunla konuşmamızdan ve onu dost addetmemizden hiç çekinmez."²⁰

Sokullu Mehmed Paşa İpek'deki patrikliğin 1557'de yenilenmesinde büyük rol oynadı, ancak bu teccid kanunu sadece ona ait bir fikir değil, bir dizi tarihsel vakanın neticesiydi. Mehmed Paşa'nın bu vakaya şahsi dahli, patriklik makamına kardeşi Makarije Sokolovic'in atanması ile ortaya çıkar.²¹ Kutsal Sava hükmü altında (1219'da) özgün bir piskoposluk olarak ortaya çıkan Sırp Ortodoks Kilisesi için bu durumun ne manaya geldiği ancak şu iki tarihteki benzer önemi haiz gelişmelerle aydınlanabilir: Kayser Duşan zamanında 1346 yılında bu kilisenin patriklik ilan edilmiş olması ve 1919 yılında Belgrad'da "Tüm Sırp Kiliselerinin tek çatı altında birleşimi"nin ilanı.

Hem bu zamanın Sırp kaynaklarında hem de belgelerinde ve hatta halk şarkılarından bile Mehmed Paşa'nın Sırp Kilisesine her türlü yardımı yapmış olduğu inkâr edilir. Sokullu'nun vezareti ve II. Selim'in saltanatı Kilise için bilhassa zor geçmiş gibi anlatılır.²² Bu duruma sebep

¹⁷ Radovan Samardžić, *Mehmed Sokolović* (Belgrad, 1975), 277, 413.

¹⁸ Ayrıntı için: Toma Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku* (Belgrad, 1975).

¹⁹ Valtazar Bogišić, *Narodne pjesme* (Belgrad, 1878), 80.

²⁰ Samardžić, *a.g.e.*, 116.

²¹ Branislav Djurdjev, *Uloga crkve u starijoj istoriji srpskog naroda* (Saraybosna, 1964), 122.

²² Stojanović, *a.g.e.*, 1305, Vuk Stef. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, III, 15.

kuşkusuz İpek'deki [Pec] patrikliğin tecdidinden sonra ortaya çıkan mali baskılar olmuştur. Bu baskılar ile kaynakları zaten zayıf olan Kilise ve manastırlar çok zarar görmüştü. O zamanlar bakımsız ve tahrip olmuş kiliselerin satıldıkları, hatta yıkılanların molozlarının başka yapıların inşaatında kullanıldığı malumdur.²³ Bu durum çok daha uzun zamandan beri bakımsız kalmış kiliseler için söz konusu olsa bile, şüphesiz rahip-vakanüvislere ve halk şarkılarına kadar erişmiştir.

Sokullu'nun doğum yerindeki Ortodoks halk, Karadağ'daki Piva Manastırında büyük hemşerilerinin ismini binaya kazımışlardır. Bu tasvirde neredeyse bir veziriazam portresinden ziyade kaftanlı ve kalpaklı bir Hristiyan yerel belediye reisinin konu edildiği zannedilebilir.²⁴

Mehmed Paşa'nın inancı ve zühdü belgelerle ispat edilecek bir şey olmasa da onun dindarlığını İstanbul'a gelen Venedik elçisinin de fark etmiş olduğunu hatırlayalım. Bugün Bosna'da hâlâ var olan bir halk rivayetine göre Sokullu'nun İslam'dan şüphe ettiği açıkça mesnetsizdir. Rivayete göre Mehmed Paşa yedi ya da dokuz sefer Mekke'ye Hac'a gitmiştir. Son çıktığı Hac yolculuğunda şunu demişti: "İşte şimdi yersiz şüphelerimden kurtuldum."²⁵

Bosna'dan Müslüman halkın bir türküsü, o zamanlar Bosna'da yasaklı/takibata uğrayan dini bir tarikat olan Hamzevilere karşı Sokullu'nun faaliyetlerini zikreder. Bu türkü, "mürtet" olarak tanımlanan Hamzevileri ortadan kaldırma fikrinin İstanbul'daki şevketli sultanın damadı Koca Mehmed Paşa'dan neşet ettiğini dillendirir.²⁶

Sokullu Mehmed Paşa'nın gizemli katlinin halk rivayetlerindeki hali de pek ilgi çekicidir. Kısa süre önceye kadar küçük bir Bosna köyü olan Tekica'da var olan bir rivayete göre, Sokullu mezkûr mezhebin kurucusu Şeyh Hamza Orlovic'in köyündeki tüm imtiyazları ve hakları kaldırmış. Bu yüzden de Orloviclerden birisi Sokullu'yu katletmiş. Bu hadiseden sonra Sokullu'nun muhalifleri iktidara gelmiş ve Tekica

²³ Sokullu'nun Belgrad'daki kendi vakıflarının kervansaray ve bedesten inşaatından yıkılmış kiliselerin malzemelerini kullanmış olduğu hakkında rivayetler vardır. Divna Djurić Zamolo, "Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867," *Arhitektonsko-urbanistička studija* (Belgrad, 1977), 82-83.

²⁴ Samardžić, *a.g.e.*, 543.

²⁵ Muhamed Hadžijahić, "Udio hamzevija u atentatu na Mehmed-pašu Sokolovića," *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, V, (Saraybosna, 1955), 328.

²⁶ *A.g.e.*, 329.

köyünün eskiden sahip olduğu tüm imtiyazları geri bahsetmişlerdir. Bosna'nın küçük bir köşesinde muhafaza edilen bu halk rivayeti aslında tarihsel kaynaklara bakıldığında da doğrudur. Çünkü kaynaklar, Sokullu'nun suikastçısının memleketlisi olduğunu, derviş kıyafetli ve timarı elinden alınmış biri olduğunu yazar. Tekica'da 1507²⁷ yılından kalan bir metin tam Sokullu'nun zamanlarında köyün eski haklarını kaybettiğini gösterir.²⁸

Sokullu'nun vefat haberi Dubrovnik'i yasa boğmuştu. "Tarifsiz bir keder verdi Mehmed Paşa'nın ölümü bize, zira onun gidişiyse sevgili bir dostumuzu ve hamimizi yitirdik."²⁹

Aynı yıl, ismi bilinmeyen bir manastır rahibi vakanüvis, zihinlerin gizimini kolay kolay çözemeyeceği bir söz etmişti: "ve dönme [mürtet] Mehmed Paşa hakikate geri döndü."³⁰

Özet:

Sokullu Mehmed Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda en önde gelen sadrazamlarından biridir. Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde toplam 14 yıl sadaret makamında bulunan Sokullu (1565-1579), İmparatorluğun devşirme sistemiyle bünyesine dâhil edip verdiği kul statüsüyle askerî bürokrasinin en yüksek mertebesine taşıdığı isimlerden biri olmuştur. Olga Ziroyeviç'in, Dubrovnik arşivinde yaptığı çalışmalar Sokullu Mehmed Paşa için yeni bir kaynak çalışmasıdır. Öte yandan müellifin çalışması Paşa hakkında Sırp efsanelerindeki anlatıları da tarihsel bir veri olarak değerlendirmektedir. Bu kısmen efsanevi kısmen de tarihsel gerçekliğe sahip rivayetler, hem 16. yüzyılın ilginç dünyası için hem de Osmanlı devletinde bir devşirmenin siyasi kariyerinin erken basamakları için eşsiz kıymete haizdir.

Anahtar kelimeler: Sokullu Mehmed Paşa, Osmanlı Tarihi, 16. yüzyıl Osmanlı Tarihi, Osmanlı döneminde Rumeli, Bosna, tarihi efsaneler

---

²⁷ Bu tarih 1570 olmalıdır. -çn.

²⁸ A.g.e.

²⁹ Popović, a.g.e.

³⁰ Branko L. Cvijetić, "Zapisi u crkvi sv. Nikole u Nikoljcu kod Bijelog Polja," *Zbornik Skopskog naučnog društva za istoriju Juzne Srbije*, I (Üsküp, 1936), 245-46.

Bibliyografya

- Bogišić, Valtazar. *Narodne pjesme*. Belgrad, 1878.
- Cvijetić, Branko L. "Zapisi u crkvi sv. Nikole u Nikoljcu kod Bijelog Polja." *Zbornik Skopskog naučnog društva za istoriju Juzne Srbije*. I. Üsküp, 1936.
- Djurđev, Branislav. *Uloga crkve u starijoj istoriji srpskog naroda*. Saraybosna, 1964.
- Djurić, Vojislav J. "Na Trebišnjici most." *Politika*, Belgrad, 1 Mayıs 1964.
- Djurić Zamolo, Divna. "Belgrad kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867." *Arhitektonsko-urbanistička studija*. Belgrad, 1977.
- Dušanić, Svetozar St. *Polimlje i zaduzbina Mehmed-Paše Sokolovića / u Poblacu kod Rudog*. Belgrad, 1967.
- Hadžijahić, Muhamed. "Udio hamzevija u atentatu na Mehmed-pašu Sokolovića." *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*. V. Saraybosna, 1955.
- Novaković, Stojan. *Dnevnik patrijarha Ars. Černojevića u Jerusalim 1683. godine*. *Glasnik Srpskog učenog društva*. XXXIII. Belgrad, 1872.
- Petranović, Božidar. *Srpske narodne pjesme u Bosni i Hercegovini*. II. Belgrad 1867.
- Popović, Toma. *Turska i Dubrovnik u XVI veku*. Belgrad, 1975.
- Samardžić, Radovan. *Mehmed Sokolović*. Belgrad, 1975.
- Stojanović, Ljuba [Ljubomir]. *Stari srpski rodoslovi i letopisi*. SKA, Belgrad-Sr. Karlovci, Srpska kraljevska akademija, 1927.
- Vukićević, Milenko M. *Znameniti Srbi muslomani*. Belgrad, 1906.

BOOK REVIEW

Ramazan Hakkı Öztan & Alp Yenen (eds.), *Age of Rogues: Rebels, Revolutionaries and Racketeers at the Frontiers of Empires*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021, xxiii+400 p., ISBN: 978-1-4744-6262-4.

Cengiz Yolcu*

Edited by Ramazan Hakkı Öztan (PhD.) and Alp Yenen (PhD.), *Age of Rogues: Rebels, Revolutionaries and Racketeers at the Frontiers of Empires* was published by Edinburgh University Press in 2021. The book consists of three main parts with twelve articles, a foreword, and an afterword.

Part I, "Rogues in History", starts with four chapters. The first article, titled "Age of Rogues: Transgressive Politics at the Frontiers of the Ottoman Empire" deals with the age of rogues as a framework for studying transgressive politics at the frontiers of the Ottoman Empire. The first section of the article focuses on the turn-of-the-century Ottoman frontier in Macedonia, which is "a historical theatre of charged interstate competition

---

* PhD candidate, İstanbul 29 Mayıs University, ORCID ID: 0000-0002-6861-3036,
e-mail: cyolcu@29mayis.edu.tr

and local rivalries that gave birth to a particular brand of rogue actors”¹. Secondly, Öztan and Yenen intersect the history of the Macedonian revolutionary organisations in the early twentieth century and pick up the biography of İsmail Enver, later well-known Enver Pasha, to illustrate the individual trajectory of a rogue between forces of revolution and empire. Thirdly, the authors aim to explain the historical sociology of transgressive politics that led to the emergence of an age of rogues at the frontier of empires.

The second article of the Part I, “Gendered Narratives of Transgressive Politics: Recovering Revolutionary Rubina” by Hourı Berberian deals with the issues of gender in transgressive politics. Using published and unpublished documents and correspondence from the Armenian Revolutionary Federation (ARF) archives, a French-language Ottoman report of the operation, an Armenian-language account of the act, Berberian attempts to reconstruct the biography of an Armenian revolutionary Rubina, whose activities were silenced in the male-dominated narratives of revolution and nationalism, as well as to insert her acts into the larger Armenian revolutionary narrative.

In the third article, titled “Caucasian Banditry in Late Imperial Russia: The Case of Abrek Zelimkhan”, Jeronim Perović presents the life of Zelimkhan Gushmazukaev. Perović, aims to give insights into the phenomenon of Caucasian ‘banditry’ (*abrechestvo*) in tsarist Russia at the turn of the twentieth century. By discussing various episodes from Zelimkhan’s life and his actions, Perović sheds light on not only the transfiguration of an “ordinary man” into a bandit, but also the social and the political conditions across the Russian-controlled Caucasus.

The fourth and the last article of Part I is a study by Olmo Gözl, titled: “Racketeers in Politics: Theoretical Reflections on Strong-man Performances in Late Qajar Iran”. In his article, Gözl takes readers to Qajar Iran, to evaluate the sociological and historical significance of the heroic pre-figurations of the Constitutional Revolution of 1906-1911, as discussing the ambiguous perceptions of the two national heroes, Sattar Khan and Baqer Khan, a horse dealer and a bricklayer, against the backdrop of the *luti* ethos in twentieth-century Iran.

---

¹ Alp Yenen & Ramazan Hakkı Öztan, “Age of Rogues: Transgressive Politics at the Frontiers of the Ottoman Empire,” in Ramazan Hakkı Öztan & Alp Yenen (eds.), *Age of Rogues: Rebels, Revolutionaries and Racketeers at the Frontiers of Empires* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021), p. 10.

Part II, titled “Rogues and Regimes”, starts with Anna Vakali’s article, “Conspiracy under Trial: Christian Brigands, Rebels and Activists in Bosnia during the Tanzimat”. Using the unearthed archival materials, such as the interrogation protocols in the Ottoman courts, Vakali focuses on a series of local uprisings in Ottoman Bosnia during the late 1850s and early 1860s. The author states that, “the process of ‘nationalisation’ was less linear and reductionist than has been accepted”; and the agents of the society were from among the various social groups and operated simultaneously; even if they were motivated and mobilised by different agendas.

In the second article of the second part, titled “The Abode of Sedition: Resistance, Repression and Revolution in Sasun, 1891-1904”, Toygun Altıntaş focuses on the Sasun rebellion, which showed the complex confrontations between the Armenian insurgency and the Hamidian counterinsurgency, and its suppression. Altıntaş aims to explore how Armenian revolutionaries utilised transgressive politics and propagated its use to further their goals at the turn of the twentieth century.

İlkay Yılmaz examines the dynamic relationship between the security politics of Ottoman government during the Hamidian era and the larger international context of security, especially against anarchism in the article titled, “Conspiracy, International Police Cooperation and the Fight against Anarchism in the Late Ottoman Empire, 1878-1908”. Yılmaz’s study focuses on the emergence of a security regime between the Treaty of Berlin and the beginning of the Second Constitutional Period.

The last article in Part II is from Aline Schlaepfer. Schlaepfer’s work, “Between Ruler and Rogue: Sayyid Talib al-Naqib and the British in Early Twentieth-century Basra” focuses on an Iraqi strongman, Talib, who survived under both Ottoman and British regimes in Basra. Using mainly British correspondence and reports from Basra, Baghdad, Istanbul, Cairo, Damascus, Delhi and Bombay between 1904 and 1929, and also Iraqi historiography, press and memoirs on Talib, the author aims to show how Talib used of his liminal position between Ottoman and British empires in order to negotiate his political status: rogue and ruler.

“Chemistry of Revolution: Naum Tyufekchiev and the Trajectories of Revolutionary Violence in the Late Ottoman Europe”, by Ramazan Hakkı Öztan is the first article in Part III, “Rogue Trajectories”. Öztan’s study depicts the life of a rogue, Naum Tyufekchiev, who was a refugee chemist-cum-bomb-maker and arms merchant. Öztan focuses on how the complex late nineteenth-century transformations shaped the personalities

of such rogues as Tyufekchiev, who involved in a range of high-scale assassinations, bombing campaigns and arms transfers, all of which kept the Russian, Ottoman, and Bulgarian authorities at the turn-of-the century.

The second work of the third part is by Benjamin C. Fortna. Fortna's study, "Late-Ottoman 'Rogues' and their Paths to Power: A Prosopographic Study" deals with the men of violence, who were actors in a larger political game in the late nineteenth and the early twentieth century. Fortna offers a prosopographical approach to examine issues of patronage and rivalry among the Young Turk activist officers.

Michael Provence's article, "A Man of the Frontier: Ramadan Shallash and the Making of the Post-Ottoman Arab East" is the third contribution to the Part III. Provence focuses on the life history of a frontier warrior in the Arab Middle East, named Ramadan Shallash. The study shows that, how men like Shallash were crucial to the survival of the state in the first quarter of the twentieth century, however a couple decades later, when times and conditions changed, how such men had become less useful and more dangerous.

The final piece of the third part is from Jordi Tejel. Tejel's work "The Last Ottoman Rogues: The Kurdish-Armenian Alliance in Syria and the New State System in the Interwar Middle East" focuses on "the last Ottoman rogues", examining the Khoybun League and the formation of Kurdish-Armenian alliance in the post-Ottoman Middle East. Using Turkish, British and French Mandate archival sources as well as Kurdish and Armenian activists' pamphlets and memoirs, the study discusses "the Khoybun League which, in 1927, brought together the formerly Istanbul based Kurdish activists with the Armenians of the Dashnak Party into a revolutionary organisation active in French Syria and Lebanon with the aim of 'liberating' Armenia and Kurdistan from the Republic of Turkey"².

Finally, in "Afterword" Erik Jan Zürcher ingeniously offers the "keyword" of the whole book: transgression. Zürcher explains the reason behind his selection, as stating the rogues' acts transgressive "in the sense that it overstepped the boundaries set by the state in its laws, particularly where it concerned the use of violence",³ and in the eyes of one of the states involved all of the "rogues" were criminals.

---

² Jordi Tejel, "The Last Ottoman Rogues: The Kurdish-Armenian Alliance in Syria and the New State System in the Interwar Middle East," in Öztan & Yenen (eds.), *Age of Rogues*, p. 357.

³ Erik Jan Zürcher, "Afterword," in Öztan & Yenen (eds.), *Age of Rogues*, p. 383.

Age of Rogues is a significant contribution to the late Ottoman history in terms of how agents of political violence, rebels, and colourful personalities shaped the frontier zones of the Balkans, the Caucasus, and the Middle East in the post-Ottoman era.

